

**T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ BİLİM DALI**

**BİRİNCİ ve İKİNCİ DÖNEM TÜRKİYE BÜYÜK
MİLLET MECLİSİNDE ANTALYA
MİLLETVEKİLLERİ
(BİYOGRAFİ ve FAALİYETLERİ)**

Nedim SARIGÜZEL

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DANIŞMAN
Prof. Dr. Ramazan TOSUN**

KONYA-2009

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI	iv
ÖNSÖZ	vi
ÖZET	viii
SUMMARY	ix
KISALTMALAR	x
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	6
ANTALYA TARİHİ	6
1. ANTALYA’NIN KURULUŞU	6
2. ANTALYA’DA TÜRK HÂKİMİYETİ	7
3. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI’NDA ANTALYA	9
4. İTALYANLARIN ANTALYA’YI İŞGALİ	10
5. ANTALYA MÜDAFAA-i HUKUK CEMİYETİ’NİN KURULMASI VE FAALİYETLERİ	14
6. İTALYAN İŞGALİ’NİN SONA ERMESİ	15
7. ANTALYA’DA TÜRK-RUM NÜFUS MÜBADELESİ’NİN ETKİLERİ	18
İKİNCİ BÖLÜM	22
BİRİNCİ DÖNEM TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ ANTALYA MİLLETVEKİLLERİ	22
1. ALİ VEFA (SEYHANLI)	22
1.1. Ali Vefa (SEYHANLI) Bey’in Biyografisi	22
1.2. Ali Vefa (SEYHANLI) Bey’in Faaliyetleri	24
1.2.1. Dâhiliye	24
1.2.1.1. Menhubat Komisyonu	24
2. HALİL İBRAHİM (ÖZKAYA)	25
2.1. Halil İbrahim (ÖZKAYA) Bey’in Biyografisi	25
2.2. Halil İbrahim (ÖZKAYA) Bey’in Faaliyetleri	27
2.2.1. Dâhiliye	27
2.2.1.1. Yabanabad Kaymakamı Ali Rıza Efendi’nin Ailesine Maaş Bağlanması	27
2.2.1.2. İdare-i Kura ve Nevahi Kanunu	27
2.2.2. Maliye	32
2.2.2.1. Mükellefiyeti Nakliye-i Askeriye Vergisi Kanunu	32
2.2.2.2. 1338(1922) Senesi Emniyet-i Umumiye Bütçesi	33
2.2.2.3. Maliye Vekâleti Bütçesi	34
2.2.3. Askeri Konular	35
2.2.3.1. Ordu Maaş, Seferberlik ve Cephe Zamları Kanunu	35
2.2.3.2. Askeri Tekâüt ve İstifa Kanununa Müzeyyel Kanun	36
2.2.4. Hukuk	37
2.2.4.1. Hıyanet-i Vataniye Kanunu	37
2.2.4.2. Divan-ı Temyiz-i Askeri Kanunu	39
2.2.5. Eğitim ve Kültür	39
2.2.5.1. Zabıt Ceridelerinin Çoğaltılıp Dağıtılması	39
2.2.5.2. Tedrisat-ı İptidaiye Kanunu	40
3. HAMDULLAH SUPHİ (TANRIÖVER)	41
3.1. Hamdullah Suphi (TANRIÖVER) Bey’in Biyografisi	41
3.1.1. Eğitimi	41
3.1.2. Türk Ocağı Başkanlığı	44

3.1.3. Milletvekilliği	49
3.1.4. Bükreş Elçiliği	53
3.1.5. Vefatı	55
3.2. Hamdullah Suphi (TANRIÖVER) Bey'in Faaliyetleri	56
3.2.1. Millî Mücadele ve Milliyetçilik	56
3.2.1.1. Damat Ferit Paşa ve Kabinesinin Hıyanet-i Vataniye Kanununa Göre Yargılanması	56
3.2.1.2. Mustafa Kemal Paşa ve Heyet-i Temsiliye'ye Teşekkür edilmesi	57
3.2.1.3. Bursa'nın İşgali	58
3.2.1.4. İstihbarat ve Propaganda	60
3.2.1.5. Başkumandanlık Kanunu	63
3.2.2. Dâhiliye	65
3.2.2.1. Firari ve Bakayalar Kanunu	65
3.2.2.2. Beypazarı İsyanı	66
3.2.2.3. Meclis-i Mebusan Nizamnamesinin Kullanılması	67
3.2.2.4. İcra Vekillerinin Meclis Oy Çoğunluğuyla Seçilmesi	68
3.2.3. Hariciye	69
3.2.3.1. Rus Millet Komiserliği'nin Müslümanlara Yönelik Tamimi	69
3.2.3.2. Türkiye, Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan Anlaşması	69
3.2.3.3. Londra Konferansı	70
3.2.4. Maarif	72
3.2.4.1. Maarif Vekili Seçilmesi	72
3.2.4.2. İstiklal Marşı'nın Kabulü	73
3.2.4.3. Maarif İle İlgili Suallere Cevabı	75
3.2.5. Posta	79
4. HASAN TAHSİN (SÜRENKÖK)	79
4.1. Hasan Tahsin (SÜRENKÖK) Bey'in Biyografisi	79
4.2. Hasan Tahsin (SÜRENKÖK) Bey'in Faaliyetleri	80
4.2.1. Posta ve Telgraf	80
5. MUSTAFA (İBRİŞİM)	82
5.1. Mustafa (İBRİŞİM) Bey'in Biyografisi	82
5.2. Mustafa (İBRİŞİM) Bey'in Faaliyetleri	84
5.2.1. Maliye	84
5.2.1.1. Tarik Bedeli Nakdisi Kanunu	84
5.2.2. Hariciye	85
5.2.2.1. Hariciye Nazırı Yusuf Kemal Bey'e Sual Takriri	85
6. RASİH (KAPLAN)	87
6.1. Rasih (KAPLAN) Bey'in Biyografisi	87
6.2. Rasih (KAPLAN) Bey'in Faaliyetleri	90
6.2.1. Millî Mücadele	90
6.2.1.1. İstihbarat ve Propaganda	90
6.2.1.2. Bursa'nın İşgali	92
6.2.2. Hariciye	93
6.2.2.1. Lozan Konferansı	93
6.2.3. Dâhiliye	97
6.2.3.1. Müskiratın Meni İmal ve İstimali Kanunu	97
6.2.3.2. Menhubat Komisyonları Kanunu	98
6.2.3.3. Saltanatın kaldırılması	99
6.2.4. Adliye ve Hukuk	101
6.2.4.1. Hıyane-i Vataniye Kanunu	101
6.2.4.2. İstiklal Mahkemesi	102
6.2.5. Sağlık	103
6.2.6. Maliye	104
6.2.7. Ulaşım ve Haberleşme	107
6.2.7.1. Sansür	107
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	109

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ İKİNCİ DÖNEM ANTALYA MİLLETVEKİLLERİ	109
1. AHMET SAKİ (DERİN)	109
1.1. Ahmet Saki (DERİN) Bey'in Biyografisi	109
1.2. Ahmet Saki (DERİN) Bey'in Faaliyetleri	110
1.2.1. Adliye	110
1.2.1.1. İzale-i Şekavet Kanunu	110
1.2.1.2. Affi Umûmi Kanunu	112
1.2.1.3. Muhamat Kanunu	113
1.2.1.4. Temyiz Mahkemelerinin Arttırılması	115
1.2.2. Maliye ve Ticaret	116
1.2.2.1. Fethiye ve Antalya İskelelerinin Islahı	116
1.2.2.2. Diğer Konuşmaları	118
1.2.3. Maarif ve Kültür	119
1.2.3.1. Türkçe	119
1.2.3.2. Öğretmen Atamaları Hakkında	120
1.2.3.3. Öğretmenlerin Alacaklarının Ödenmesi	121
1.2.4. Posta	122
1.2.4.1. Posta Kanunu	122
1.2.4.2. Posta ve Telgraf Müdüriyeti Bütçesi	123
2. HASAN SITKI (YAĞCIKANDİLOĞLU) (PIRILTI)	124
2.1. Hasan Sıtkı (YAĞLIKANDİLOĞLU) Bey'in Biyografisi	124
2.2. Hasan Sıtkı (YAĞLIKANDİLOĞLU) Bey'in Faaliyetleri	126
3. MAHMUT MURAT (ŞEREFLİ)	126
3.1. Mahmut Murat (ŞEREFLİ) Bey'in Biyografisi	126
3.2. Mahmut Murat (ŞEREFLİ) Bey'in Faaliyetleri	127
3.2.1. Maliye	127
3.2.1.1. Rusya'dan Buğday İthali	127
3.2.1.2. 1339 Senesi İkinci Alı Aylık Tahsisat Kanunu	128
3.2.1.3. Mükellefiyet-i Nakliye-i Askeriyye Kanunu	129
4. RASİH (KAPLAN)	130
4.1. Rasih (KAPLAN) Bey'in Biyografisi	130
4.2. Rasih (KAPLAN) Bey'in Faaliyetleri	131
4.2.1. Dâhiliye	131
4.2.1.1. Cumhuriyetin İlanı	131
4.2.1.2. Kılık Kıyafet Kanunu	132
4.2.1.3. Tekke, Zaviye ve Türbelerin Kapatılması	133
4.2.1.4. Umum Memurin Kanunu	134
4.2.1.5. Tayyare Cemiyeti	135
4.2.2. Hariciye	136
4.2.3. Maliye	137
4.2.3.1. Ziraat Bankası 1923 Senesi Bütçesi	137
4.2.3.2. Tapu Müdüriyeti Bütçesi	138
4.2.3.2. Duyun-u Umumiye ve Gümrük İdaresindeki Yolsuzluklar	139
4.2.3.3. Seyrisefain İdaresi	139
4.2.4.4. Muvazene-i Umumiye Kanunu	141
4.2.5. Sağlık	144
SONUÇ	146
KAYNAKÇA	150
EKLER	160
ÖZGEÇMİŞ	181

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Nedim SARIGÜZEL

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Nedim SARIGÜZEL tarafından hazırlanan I. ve II. Dönem Antalya Milletvekilleri (Biyografi ve Faaliyetleri) başlıklı bu çalışma 08/10/2008 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Ramazan TOSUN (Danışman)

Prof. Dr. Nuri KÖSTÜKLÜ

Doç. Dr. Ferudun ATA

ÖNSÖZ

Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi, aldığı kararlarla Millî Mücadele'nin kazanılmasında ve yeni Türk Devleti'nin temellerinin atılmasında önemli rol oynamıştır.

Mustafa Kemal Paşa, Anadolu'ya ilk ayak bastığı andan itibaren kurtuluşun Türk milletinin azim ve kararlılığına bağlı olduğunu bilmekteydi. Bu nedenle Millî Mücadele'nin kazanılmasında tüm önemli kararların alındığı Türkiye Büyük Millet Meclisi, 23 Nisan 1920 tarihinde Ankara'da açılmıştı.

Bu Meclis sadece Millî Mücadele'nin yürütücüsü olmamış, bu Mecliste Türk Devleti'nin ve cumhuriyetin temelleri atılmıştır. Aynı zamanda egemenliğin kayıtsız şartsız Türk Milleti'nin olduğunun ilanını bu Meclis yaparak devletin yönetimini millete vermiştir.

Millî Mücadele'yi başarıyla tamamlayan ve yeni Türk Devleti'nin temellerini atan Birinci Meclis'ten sonra ikinci Meclis de bu temelleri tamamlayarak önemli bir işlevi yerine getirmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin belli başlı esasları bu dönemde hayata geçirilmiştir.

Millî Mücadele'nin başarıya ulaşmasında İtalyanlar tarafından işgal edilen Antalya'nın da önemli bir yeri vardır. Türkiye Büyük Millet Meclisinde görev alan birinci ve ikinci dönem Antalya milletvekilleri vatanın düşman işgalinden kurtarılması ve yeni Türk devletinin kurtarılması için ellerinden gelen tüm çabayı göstermişlerdir.

Türkiye Büyük Millet Meclisinin birinci ve ikinci dönemi, Türk gençlerinin günümüzü anlamada ve geleceğe bakmada örnek alabilecekleri ve dersler çıkarabilecekleri fedakâr çalışmalarla doludur. Bizim yapmamız gereken Millî Mücadele'nin kazanılmasında ve yeni Türk Devleti'nin temellerinin atılmasında çok büyük emekleri olan insanları tanıtmaya ve anlatmaya çalışmaktır. Bu nedenle biz de Türkiye Büyük Millet Meclisinde faydalı çalışmaları olan birinci ve ikinci dönem Antalya milletvekillerinin hayatlarını ve Türkiye Büyük Millet Meclisindeki faaliyetlerini araştırma gereği duyduk.

Bu çalışmada ağırlıklı olarak milletvekillerinin Meclisteki faaliyetlerine yoğunlaşmaya çalıştık. Dolayısıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri ve Gizli Zabıt Cerideleri çalışmanın ana kaynaklarını oluşturmuştur.

Araştırmada, Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Kütüphanesi başta olmak üzere Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Emekli Sandığı Genel Müdürlüğü Arşivi, Millî Kütüphane ve yerel kütüphaneler gözden geçirilerek gerekli dokümanlara ulaşılmıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi Mikrofilm Dairesinden elde ettiğimiz o döneme ait gazeteler de çalışmamızda kullanılmıştır. Ayrıca Milletvekillerinin özlük dosyaları, Meclis albümleri, hatırat eserleri, araştırma eserleri ve süreli yayınlarda bulunan pek çok makaleden de yararlanılmıştır. Bunların yanında araştırmamıza konu olan milletvekillerinin yakınlarıyla yapılan görüşmelerden elde edilen bilgiler de çalışmamızda kullanılmıştır. Ancak milletvekillerinin hayatta olan çok fazla yakını olmaması istenilen ölçüde doyurucu bilgilere ulaşmamızı zorlaştırmıştır.

Çalışmanın yazım ve noktalamasında Türk Dil Kurumunun 2005 yılında yayımladığı Yazım Kılavuzu dikkate alınsa da başka kaynaklardan alıntı yapılan bölümlerin yazım ve noktalamasında alıntı yapılan kaynağın özgün şekline bağlı kalınmıştır.

Bu çalışmada öncelikle yardımlarını esirgemeyen tez danışmanım Sayın Prof. Dr. Ramazan TOSUN'a, bildiklerini paylaştıkları için Hasan Sıtkı Bey'in torunu Mehmet PIRILTI ve oğlu Hasan Sıtkı PIRILTI'ya, teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Ayrıca Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi ve Kütüphanesi, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Emekli Sandığı Genel Müdürlüğü Arşivi ve Millî Kütüphane çalışanlarına teşekkür ederim.

ÖZET

Birinci Dünya Savaşı sonunda İtilaf Devletleri, Osmanlı Devleti'ne zorla imzalattıkları anlaşmaları bahane ederek Anadolu'nun tamamını işgal etmişlerdi. İstanbul Hükümeti'nin bu işgallere karşı koyacak gücünün olmadığını gören Mustafa Kemal Paşa, Anadolu'ya ayak basığı ilk andan itibaren gücünü millettten alan bir Milli Mücadele anlayışı belirlemiştir. Anadolu'da yapılan çalışmalar sonucunda Milli Mücadele'ye yön verecek ve Türk Milleti adına karar alacak bir meclis kurulması kararlaştırılmıştır.

Mustafa Kemal Paşa'nın, Heyet-i Temsiliye adına, 19 Mart 1920 tarihinde Ankara'da bir meclis açılacağına dair genelge yayımlamasına Antalya halkı da gereken ilgiyi göstererek Mustafa Kemal Paşa'nın çağrısına kayıtsız kalmamış, yapılan seçimlerden sonra; Rasih Kaplan, Ali Vefa Bey, Halil İbrahim Bey, Hasan Tahsin Bey, Mustafa Bey ve İstanbul'dan İngilizlerin elinden kaçarak Ankara'ya gelmeyi başaran Hamdullah Suphi Bey 8 Mayıs 1920'de Antalya milletvekili olarak Meclise dâhil olmuşlardır. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ikinci döneminde ise 15 Temmuz 1923 tarihinde yapılan seçimler sonucunda; Rasih Kaplan, Ahmet Saki Bey, Hasan Sıtkı Bey ve Mahmut Murat Bey Antalya milletvekili seçilerek 12 Ağustos 1923 tarihinde Meclise dâhil olmuşlardır.

Antalya milletvekilleri, gerek Birinci Meclis'te, gerekse İkinci Meclis'te tüm yeteneklerini ortaya koyarak çalışmışlar, Milli Mücadele'nin kazanılmasında ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasında önemli hizmetlerde bulunmuşlardır.

Antalyalılar, vatanın düşman işgali altında olduğu dönemde Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni kurarak ve TBMM'ne gönderdikleri milletvekilleriyle Milli Mücadele'ye destek olmuşlar, Yurdun düşman işgalinden kurtulmasında ve yeni Türk Devleti'nin kurulmasında önemli katkıda bulunmuşlardır.

SUMMARY

The Allies occupied the whole Anatolia after the World War the 1st by excusing the treaties which they got signed under compulsion. Mustafa Kemal Atatürk who noticed that İstanbul Government could not resist to these occupancies determined a National Struggle approach which has its power from the nation itself from the time he stepped to Anatolia. An assembly which will give way to National Struggle and will make decisions instead of Turkish Nation was decided to be founded after practices made in Anatolia.

Antalya community was not regardless to message of Atatürk by showing necessary attention to notice that Atatürk published in 19th of March 1920 at Ankara on behalf of Representation Committee. And after the elections Rasih Kaplan, Ali Vefa Bey, Halil İbrahim Bey, Hasan Tahsin Bey, Mustafa Bey and Hamdullah Suphi Bey who escaped from İstanbul and achieved arriving Ankara in 8th of May 1920 became Member of Parliament. In the second period of Grand National Assembly of Turkey after 15th of July 1923 elections Rasih Kaplan, Ahmet Saki Bey, Hasan Sıtkı Bey ve Mahmut Murat Bey became Antalya member of parliament in 12th of August 1923.

Member of Parliament of Antalya worked hard either in the 1st Parliament or in the 2nd Parliament by showing much effort and they gave important service in formation of Turkish Republic and Gaining National Struggle.

Antalya people supported National Struggle by founding Müdafaa-i Hukuk Society in the occupancy period with their members of parliament. They had important contributions in formation new Turkish State and saving the homeland.

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı geçen eser
a.e.	Aynı eser
a.g.m.	Adı geçen makale
ATAM	Atatürk Araştırma Merkezi
ATAMD	Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi.
B.C.A.	Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
bkz.	Bakınız
C.	Cilt
CHF	Cumhuriyet Halk Fırkası
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
ev.	Çeviren
ESGMA	Emekli Sandığı Genel Müdürlüğü Arşivi
Haz.	Hazırlayan
s.	Sayfa
SCF	Serbest Cumhuriyet Fırkası
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TBMM. ZC.	Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi
TBMM. GZC.	Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Zabıt Ceridesi,
TTK	Türk Tarih Kurumu
TYD	Türk Yurdu Dergisi
ni.	niversitesi
Yay.	Yayını, Yayınları

GİRİŞ

Avrupalılar, Osmanlı Devleti'nin iç işleriyle her zaman yakından ilgilenmişlerdir. Bu ilgilerinin en büyük nedenlerinden birisi Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan Hıristiyan topluluklardır. İlk kez 1815'te Viyana Kongresi'nde kullanılan “*Şark Meselesi*” kavramı Osmanlı topraklarında yaşayan Hristiyanların durumuna dikkatleri çekmek için ortaya atılmıştır. Şark meselesi, XIX. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünün korunması anlamında kullanılırken XX. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı topraklarının tamamen paylaşılması anlamında kullanılmıştır.¹

XIX. yüzyıla gelindiğinde hem Avrupa'daki güç dengeleri değişmiş hem de Osmanlı Devleti zayıflayarak eski gücünü kaybetmiştir. Bu durum karşısında Osmanlı Devleti, dışardan kendisine yöneltilen tehdit ve tehlikelere karşı, yanına bir büyük devleti almak suretiyle bir denge sağlayarak varlığını korumaya ve dağılmayı engellemeye çalışmıştır.² Ancak 1878 Berlin Anlaşmasıyla Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğü tamamen tehlikeye girmiştir.³

Osmanlı Devleti, XIX. yüzyılda yaptığı savaşlarla toprak kaybetmekle birlikte bilhassa Fransız ihtilalinin doğurduğu nasyonalizm akımının etkisiyle, kendi sınırları içindeki gayr-i müslim azınlıklar birer birer bağımsızlıklarını alarak imparatorluktan kopmuşlardır.⁴ Elbette bu parçalanmada Avrupalı devletlerin büyük payı vardı. Rumeli'de Osmanlı'dan gayr-i müslim bir azınlığın koparılması genelde şu yollardan gidilerek gerçekleşirdi; öncelikle oradaki Hıristiyan yerliler ayaklandırılır, devletin güçsüzlüğü ve yönetimindeki bozukluklar da sürekli sömürülür ve sonunda yabancı devletlerin işe karışmalarıyla veya savaş açmalarıyla o bölge gerçekten bağımsızlaştırılmakla

¹ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, C. 5, TTK Yay., Ankara, 1983, s. 203-204.

² Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 1983, s. 44.

³ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, C. 6, TTK Yay., Ankara, 1983, s. 14.

⁴ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 41.

birlikte laftan ileri gitmeyen bir bağla devletin özgür bir eyaleti yapılırdı; daha sonra yeni bir bunalım sonucunda orası resmen de bağımsız olurdu.⁵

Osmanlı Devleti, bu parçalanmayı engellemek ve iki bloğa ayrılmış Avrupa'da kendisini yalnızlıktan kurtarmak için ittifak arayışlarına girişmişti.

Türk toprakları üzerindeki hesaplar sebebiyle Osmanlı Devleti'nin de çıkacak savaşa çekilmesi kaçınılmaz görünüyordu. İngiliz ve Fransızların Rusya'yı Almanlara karşı savaşa sokabilmek için birçok Türk beldesini Ruslara bıraktıklarına dair belgelerde bunu teyit ediyordu.⁶

Osmanlı Devleti de olası bir savaşta yalnız kalmanın kötü sonuçlar doğuracağına farkındaydı ve ittifak arayışlarını hızlandırmıştı. İtalya'nın Trablusgarp'a saldırmasından dolayı üçlü ittifaka karşı bir antipati beslese de ilk ittifak girişimini İngiltere nezdinde yaptı. Ancak İngiltere şimdilik yeni siyasi bağlar altına giremeyeceğini bildirerek Osmanlı'nın ittifak teklifini reddetti.

İkinci ittifak girişimi Fransa ile oldu. Ancak Fransızların da olumsuz yanıtları Osmanlı Devleti'ni ister istemez Almanlar ile ittifak yapmaya zorlamıştır. Osmanlı Devleti, 22 Temmuz'da ittifak için Almanya'ya başvurmuş ve görüşmelere başlanmıştır. 27 Temmuz'da İstanbul'da başlayan görüşmelerin sonucunda 2 Ağustos 1914'te Türk-Alman ittifakı imzalanmıştır.

Osmanlı Devletinin savaş karşısında tarafsızlığını ilan etmesine rağmen İtilaf Devletlerinin tutumları ve Almanya'nın çabaları sonucunda savaşa katılmaya sürüklenmiştir.⁷

Birinci Dünya Savaşı'nda kendi aralarına almadıkları Osmanlı Devleti'nin Almanya yanında savaşa katılması üzerine İtilaf Devletleri, savaş sonunda uygulamaya koymak üzere aralarında yaptıkları gizli anlaşmalarla Osmanlı topraklarını paylaşmışlardı. İngiltere, Fransa, Rusya ve İtalya arasında

⁵ Hikmet Bayur, **XX. Yüzyılda Türklüğün Tarih ve Acun Siyaseti Üzerindeki Etkileri**, TTK Yay., Ankara, 1974, s. 65.

⁶ Mustafa Turan, **Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi**, 5. Baskı, Ankara, 2006, s. 84.

⁷ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 107-109

imzalanan 26 Nisan 1915 tarihli Londra Anlaşmasında, Anadolu işgal edilirse Antalya ve çevresi İtalya'ya bırakılıyordu. Ancak İngiltere ve Fransa aralarında imzaladıkları 26 Nisan 1916 tarihli Sykes Picot Anlaşmasıyla Anadolu'yu kendi aralarında gizlice paylaşıyorlardı. Bu anlaşmadan haberdar olan İtalya, itiraz ederek haklarını korumak için bu devletlere nota verdi. Bunun üzerine İngiltere, Fransa ve İtalya arasında St. Jean de Maurienne Anlaşması imzalanarak Antalya, Konya ve İzmir İtalyan işgal bölgesi olarak kabul edildi. Ancak bu anlaşmalar Ekim 1917'de iktidara gelen Bolşevik Hükümeti tarafından açığa çıkarılınca Avrupalıların Osmanlı Devleti üzerindeki gizli emelleri ortaya çıkmış oldu.⁸

Birinci Dünya Savaşı'nın üçüncü yılından itibaren mali ve ekonomik durumu sarsılmış olan Osmanlı Devleti'nde üretimin azalması ve buna ilaveten ulaşımın yetersiz olması nedeniyle halkın ve ordunun beslenmesi güçleşmiştir. Bu güçlüklerle rağmen bir ölüm kalım mücadelesi içinde olduğunun farkında olan Osmanlı Devleti, savaşmak ve zafere ulaşmak azminden vazgeçmemiştir. Ancak 1918 yılından itibaren savaş Osmanlıların ve müttefiklerinin aleyhine olmuştur.

Osmanlı Devleti, Bulgarların ve Almanların savaştan çekilmeleri üzerine daha fazla dayanamayacağını anlayarak savaştan çekilme kararı almıştır. Osmanlı Devleti, içinde bulunduğu zor şartlar nedeniyle çok ağır şartları olan Mondros Mütarekesi'ni 30 Ekim 1918 tarihinde imzalamak zorunda kalmıştır.⁹

Mondros Mütarekesi'nin en ağır şartlarını taşıyan 7. ve 24. maddesi Anadolu'nun Türklerin elinden alındığının ifadesiydi.

7. Madde: Müttefiklerin, kendi güvenliklerini tehdit edecek herhangi bir durum ortaya çıkarsa herhangi bir stratejik noktayı işgal etme hakkı bulunmaktadır.

⁸ Yuluğ Tekin Kurat, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Paylaşılması**, 2. Baskı, Ankara, 1986, s. 18–20.

⁹ Sedef Bulut, **Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi**, 5. Baskı, Ankara, 2006, s. 106-107.

24. Madde: Altı Ermeni ilinde (Vilayet-i Sitte) karışıklık çıkarsa, Müttefikler bu illerin herhangi bir bölümünü işgal etme hakkını ellerinde tutarlar.¹⁰

Bu maddelerden de anlaşılacağı üzere İtilaf Devletleri, Anadolu'nun işgal edilebilmesi için gerekli şartları oluşturmuş oldular.

Bu maddelerin hayata geçirilmesi için Karadeniz'deki Rum azınlıklar harekete geçerek buradaki Türklerin kendilerini taciz ettiklerini iddia etmişler ve İngiliz yetkililere şikâyetle bulunmuşlardır.

Rumların şikâyetleri üzerine harekete geçen İngilizler, Osmanlı Devleti'ne baskı yaparak gereken önlemlerin alınması için bir nota verdi. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa, 9. Ordu Müfettişi olarak bölgeye tayin edilmiştir. Bu görev Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya geçerek Millî Mücadele'nin lideri olması için imkân sağlamıştır.¹¹

Mustafa Kemal Paşa, Anadolu'ya ayak basar basmaz olayların Pontusçu Rumlar tarafından gerçekleştirildiğini görmüştür. Mütarekenin imzalanmasıyla savaş halinin biteceğini düşünen Türk halkı, Rum çetelerinin insafsızca tecavüzlerine maruz kalıyor ve bu çetelerce katliama uğruyorlardı. Çeteler faaliyetleriyle Türkleri korkutarak göçe mecbur ediyordu. Böylece bölgede bir isyan halinin oluşmasını sağlamayı planlayan Rum çeteleri İtilaf Devletlerinin müdahalesini mümkün kılmaya çalışıyorlardı.¹²

Mustafa Kemal Paşa, 19 Mayıs 1919'da Samsun'a ayak bastığı andan itibaren Millî hâkimiyete dayanan, kayıtsız şartsız bağımsız yeni bir Türk Devleti kurmak için çalışmalara başlamıştır. İstanbul'a gönderdiği raporunda da asayişsizliğin asıl sebebinin Rumlar olduğunu belirttikten sonra, Türklüğün yabancı idaresine tahammülü olmadığını ifade etmektedir.¹³

¹⁰ İsmail Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları**, C. 1, TTK Yay., Ankara, 1983, s. 12-14.

¹¹ Ramazan Tosun, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi (Kuruluş Dönemi)**, Erciyes Üni. Yay., Kayseri, 1994, s. 18-20.

¹² E. Semih Yalçın-Salim Koca, **Mustafa Kemal Paşanın Anadolu'ya Geçişi**, Berikan Yay., Ankara, 2005, s.186.

¹³ Tosun, **a.g.e.**, s. 21.

Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde devam eden Millî Mücadele, İtilaf Devletlerini rahatsız etmekteydi. 28 Ocak 1920'de Misak-ı Milli'nin İstanbul'da toplanan Osmanlı Mebusan Meclisinin'de kabul edilmesi ve millî hareketin gün geçtikçe taraftarlarının çoğalması üzerine harekete geçen İngilizler, 16 Mart'ta İstanbul'u işgal ettiler.

Osmanlı Mebusan Meclisi de 18 Mart 1920'deki son toplantısının ardından süresiz tatil edilmiş ve 11 Nisan'da da padişah tarafından feshedilmiştir.¹⁴

İstanbul'un işgal edilmesiyle Meclis-i Mebusan'ın kapatılması üzerine Mustafa Kemal Paşa, olağanüstü yetkilere sahip bir Meclisin Ankara'da yeniden toplanması için Heyet-i Temsiliye adına 19 Mart 1920 tarihinde bir beyanname yayınlamıştır.

Gerekli hazırlıklar tamamlandıktan sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi 23 Nisan 1920 tarihinde açılmıştır. 26 Nisan 1920 tarihinde de Meclis Başkanlık Divanı oluşturularak Meclis Başkanlığına Mustafa Kemal Paşa getirilmiştir.¹⁵

Meclisin açılmasıyla birlikte Türk milletinin istikbali bu kutsal yapı içerisinde şekillendirilmiş, Millî Mücadele'nin önemli kararları burada alınmıştır. Dünya tarihinde eşine rastlanamayacak kadar büyük bir mücadele gösteren Türk milleti her türlü sefalet ve imkânsızlıklara rağmen Millî Mücadele'de destan yazarak Türk'ün bağımsızlığından taviz vermeyeceğini göstermiştir.

---

¹⁴ Tosun, **a.g.e.**, s. 37-38.

¹⁵ İlhan Aksoy, **Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi**, 5. Baskı, Ankara, 2006, s. 232.

BİRİNCİ BÖLÜM

ANTALYA TARİHİ

1. Antalya'nın Kuruluşu

Antalya yöresinde yerleşme tarih öncesi çağlara kadar uzanabilmektedir.¹⁶ Ancak Antalya tarih sayfalarındaki yerini Bergamalılar tarafından kurulmasıyla almıştır. Tarih boyunca Bergama Krallığı, Roma İmparatorluğu, Araplar, Türkler ve Avrupalıların egemenliği altında kalmıştır.¹⁷

Şehrin kuruluşu bir rivayete dayanmaktadır. Bergama Kralı II. Attalos M.Ö. 1550 yılında krallığının hudutlarını genişletmek ve yeni liman şehirleri kurmak amacıyla askerlerine yeryüzünün cennetini bulmaları için emir verir. Bu amaçla yola koyulan askerler bugünkü Antalya'ya geldiklerinde aradıkları yeri bulduklarını düşünürler. Bu doğal güzellikteki yerde Bergamalılar kısa sürede görkemli bir şehir kurarlar ve Kral Attalos'un adına izafeten "*Attaleia*" ismini verirler.

II. Attalos tarafından kurulan bu kente Bergamalılar "*Atteleia*", Türkler, "*Adalya*", Araplar ise "*Antaliye*" adını verirler. Cumhuriyet döneminde ise kentin adı Antalya olur.

Şehir, Bergamalılar tarafından kurulmasından sonra pek çok kez el değiştirmiştir. M.Ö. 102-M.S. 1207 yılları arasında Roma hâkimiyetinde bulunan şehir daha sonra Anadolu Selçuklu Devleti'nin hâkimiyetine girmiştir. 1299 yılında Hamitoğulları (Tekelioğlu) tarafından ele geçirilmiş, 1391'de ise Osmanlılar tarafından fethedilmiştir. 1403 yılında Karamanoğulları hâkimiyetine girse de 1423'te tekrar Osmanlılar tarafından alınmıştır.¹⁸

¹⁶ Naci Şahin, "Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Antalya'da Yer Adları", **Son Bin Yılda Antalya Sempozyumu**, Akdeniz Üni. Yay., Antalya, 2006, s. 129.

¹⁷ Muharrem Kesik, "Antalya'ya Yapılan İlk Akınlar ve Şehrin Selçuklu Hâkimiyeti Altına Girmesi", **Son Bin Yılda Antalya Sempozyumu**, Akdeniz Üni. Yay., Antalya, 2006, s. 1.

¹⁸ Hüseyin Çimrin, **Antalya Kent Kronolojisi**, Antalya Ticaret ve Sanayi Odası Yay., Antalya, 2005, s. 21-27.

2. Antalya’da Türk Hâkimiyeti

Anadolu Selçuklu Devleti II. Kılıç Arslan devrinden itibaren ticarete önem vermeye başlamıştır. Bu dönemde ticaret kervanları için kervansarayların yapılması ve II. Rüknettin Süleyman Şah’ın da tüccarları koruyucu bir siyaset izlemesi Anadolu’da güvenli bir ticaret hayatının gelişmesine yardımcı olmuştur. Ancak Anadolu Selçuklularının kendilerini uzak denizlere ulaştıracak bir limanlarının olmayışı Anadolu üzerinden gerçekleştirilen ticaretten fazla yararlanamamalarına neden olmuştur. Bu nedenle Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev, önemli bir ticaret limanı olan Antalya’yı ele geçirmeye çalışmıştır.

Antalya üzerinden ticaret yapan Türk tüccarların Hıristiyanlar tarafından kötü muamele görmesi Sultanı çok sinirlendirmiş ve Sultan kısa bir sürede büyük bir ordu toplayarak Antalya’yı kuşatmıştır. Nihayet 5 Mart 1207 tarihinde Antalya, Selçuklular tarafından fethedilmiştir.¹⁹

Antalya, Selçukluların eline geçtikten sonra doğu-batı ticaretine yön veren bir liman şehri hâline gelmiştir. Alaaddin Keykubat, Alanya’yı fethettiğinde bile Antalya’yı ikinci plana atmamış, önemli bir liman şehri olarak kullanılmaya devam edilmiştir. Selçuklular, Antalya’da kültürel çalışmalar da yapmışlardır. Kaleler onarılmış, camiler, türbeler, köşkler, medreseler, imaretler, hanlar yapılmıştır. Antalya, Selçukluların önemli şehirlerinden biri hâline gelmiştir.

Antalya’da ayrıca tersaneler de kurulmuş ve Selçuklu donanmasının merkezi hâline gelmiştir. Bölge, “*Melik’üs-sevahil*” ve “*Amir’üs-sevahil*” adıyla anılan iki valinin idaresi altındadır. Halk ise bunlara “*sahil beyi*” demektedir. Ayrıca Antalya, Selçuklu hükümdarlarının kışlak ikametleri olarak kullanılmıştır.²⁰ Akdeniz yolunu Türklere açan Antalya “*Darü’s-sugur*” (Serhad Şehri) ve “*Darü’l-İzz*” (Onurlu Belde) isimleriyle de anılmıştır.²¹

¹⁹ Kesik, a.g.m., s. 5-7.

²⁰ Şahin, a.g.m., s. 120.

²¹ Kesik, a.g.m., s. 8.

Selçuklulardan sonra Antalya’da Tekelioğulları hüküm sürdüler. Bu süre içerisinde Kıbrıslılarla çok çetin mücadele içerisinde girdiler. Zincirkıran Mehmet Bey, Kıbrıs Kralı Pierre yenilerek Antalya’yı kaybetti. Ancak 12 yıl boyunca hazırladığı ordusuyla Kıbrıslıları Antalya’dan atarak şehri alan altıncı Türk kumandan olmayı başardı. Ölümünden sonra yerine Osman Çelebi geçti.

Yıldırım Beyazıd, 1392’de Antalya’yı ele geçirerek Firuz Bey’i şehrin muhafızlığına tayin etti. 1402’de Yıldırım Beyazıd’ın Ankara Savaşı’nda yenilmesi üzerine Beyliği yeniden canlandırmak isteyen Osman Çelebi, Korkuteli’ni alsa da Antalya’yı almayı başaramadı.²²

Yıldırım Beyazıd’ı yenen Timur, Antalya, Alaiye, Akşehir, Sivrihisar, Beypazarı şehirlerinin hükümetini Karamanoğlu Mehmet Bey’e verdi. Böylece 1402–1415 yılları arasında Antalya’ya Karamanoğulları hükmettiler. Daha sonra Osmanlıların Antalya’yı geri alması üzerine Karamanoğlu Mehmet, Teke Emir’i Osman Çelebi’yi kışkırtarak Antalya’yı kuşatması için destekleyeceğini vaat etti. Antalya muhafızı olan Firuz Bey, o sıralarda ölmüştü. Yerine oğlu Hamza Bey geçerek Osman Çelebi’nin Antalya kuşatmasına karşı koydu. Osman Çelebi, kuşatma sırasında hastalandı ve dinlenmek için Korkuteli’ne çekilmek zorunda kaldı.

Osman Çelebi, yardım olmadan Osmanlı kuvvetlerini yenemeyeceğini bildiği için Karamanoğulları’ndan yardım istedi. Hamza Bey, düşman kuvvetlerinin birleşmesine engel olmak için Korkuteli’ne ani bir baskın yaparak Osman Çelebi ve adamlarını öldürdü. Osman Çelebi’nin ölmesi üzerine şehri kuşatan Karamanoğlu Mehmet Bey de kaleden atılan bir gülle parçasının çarpması sonucu öldü.²³ Böylece Ankara Savaşı’ndan sonra kaybedilen Antalya ve çevresi fetret devrinden sonra 1423 yılında tamamen Osmanlı hâkimiyetine girmiş oldu.²⁴

²² Hüseyin Çimrin, **Antalya Kent Kronolojisi**, Antalya Ticaret ve Sanayi Odası Yay., Antalya, 2005, s. 24-25.

²³ Süleyman Fikri Erten, **Antalya Vilayeti Tarihi**, İstanbul, 1940, s. 89–90.

²⁴ Fahrettin Tızlak, “Teke Eli’nde Sosyal Karışıklıklar”, **Son Bin Yılda Antalya Sempozyumu**, Akdeniz Üni. Yay., Antalya, 2006, s.28.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde Antalya, Anadolu eyaletinin 14 sancağından biri olmuş ve Teke Sancağı olarak anılmıştır. 1913 yılında Konya eyaletine bağlanan sancağın 549 köyü ve çoğunluğu Yörüklerden oluşan 224.000 kadar nüfusu vardı.²⁵ 1884 yılında yazılan salnamesine göre, Alaiye kazasında, 16 han, 188 cami ve mescit, 25 kilise, 9 medrese, 131 mekteb-i sübyan, 912 çeşme mevcuttur.²⁶

Antalya, Osmanlı hâkimiyetine girdikten sonra Türkmen oymak ve boyları bölgeye gelerek hızla yerleştiler. Bu durum bölgenin kültür coğrafyasını da yakından etkilemiştir. Türk kültür ve medeniyetine büyük ölçüde bağlı olan oymak ve boylar ahilik gibi bir takım dini hususiyetleri de muhafaza ederek bölgede Türk kültürünün yayılmasında etkili olmuşlardır.²⁷

3. Birinci Dünya Savaşı'nda Antalya

Birinci Dünya Savaşı sırasında İzmir'den Mersin'e kadar Akdeniz sahillerinin kuşatılması Fransız donanmasına bırakılmıştı. Türk deniz kuvvetleri o dönemde pek kuvvetli olmadığı için bölge tamamen Fransız donanmasının kontrolü altındaydı. Fransızlar en küçük tehlike gördükleri anda küçük sandalları bile batırmaktan kaçınmıyorlardı.²⁸ Fransız donanmasının bombardımanından en çok etkilenen şehir Antalya'ydı. Antalya ilk kez 6 Temmuz 1915 tarihinde Fransız gemileri olan Paris II ve Alexandra tarafından bombalandı. Bombardımandan Memleket Gureba Hastanesi ve postane büyük zarar gördü. 16 Eylül 1916 tarihinde yapılan ikinci bombardımanda da 3 adet çok kıymetli un fabrikası zarar gördü.²⁹ O tarihlerde Antalya halkı zaten perişan durumdaydı. Erkekleri cephedeydi, ihtiyarlar, kadınlar ve çocuklar ot yiyerek karınlarını doyuruyorlardı. Denizden gelen yiyeceklere İngilizler ve

²⁵ Çimrin, a.g.e., s. 25-26.

²⁶ Antalya İl Yıllığı (1967), Antalya, 1967, s. 104.

²⁷ Şahin, a.g.m., s. 121.

²⁸ Çimrin, a.g.e., s. 29.

²⁹ Kerim Sarıçelik, "Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin İtilaf Devletlerine Karşı Anadolu'nun Akdeniz Kıyılarında Aldığı Bazı Tedbirler" S. Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi, sayı: 21, Konya, 2007, s. 177.

Fransızlar el koyuyorlardı.³⁰ Bombardımanda yok edilen un fabrikaları da zaten yiyecekleri çok az olan ahalinin iyiden iyiye perişan olmasına neden olmuştu.

Fransız gemilerinin saldırılarına Aydın'dan getirilen Yüzbaşı Mustafa Ertuğrul Bey komutasındaki Cebel Bataryası'yla karşılık verildi. Fransız gemileri, Agva sahillerinde portakal yüklü bir yelkenliyi kaçırıp, un fabrikasını bombaladılar. Mustafa Ertuğrul Bey, bu olaya 13 Aralık 1917 tarihinde Çalış Dağı burnunda Fransız gemilerini bombalayarak karşılık verdi. Bombardımanda Paris II batırıldı ve Alexsandrea da ağır hasar gördü.

Cebel Bataryası'nın başarısı sonucu yalnız kalan Alexsandrea, uzaktan sahilleri bombalamaya devam ediyordu. Mustafa Ertuğrul Bey, sahilden bombalayamadıkları gemiyi hazırladıkları tuzakla batırdı. Dinamit yükledikleri bir yelkenliyi Alexsandrea mürettebatının gemiye almasıyla büyük bir patlama oldu ve Antalya sahilleri Fransız gemilerinden kurtulmuş oldu.³¹

4. İtalyanların Antalya'yı İşgali

Birinci Dünya Savaşı sonrasında Anadolu topraklarından payını almak için harekete geçen İtalya'nın Osmanlı toprakları üzerindeki emelleri daha öncelere dayanmaktadır.

İtalya, Avrupa'da yeni bir güç olarak ortaya çıkmasıyla diğer emperyalist devletler gibi sömürgecilik politikasını benimsemiştir. Ancak sömürgecilik yarışında diğer Avrupalı devletlerin gerisinde kalan İtalya, gözünü Afrika'daki Osmanlı topraklarına dikmiştir.³²

İtalyanların Kuzey Afrika'daki hedefleri Trablusgarb ve Bingazi olmuştur. Buralara önce ekonomik ilişkilerle giren İtalyanlar, Osmanlı Devleti'nden istedikleri iktisadi imtiyazların yerine getirilmediği gerekçesiyle 29 Eylül 1911'de savaş ilan ettiler. Trablusgarp ve Bingazi'deki İtalyan çıkarlarının Osmanlı Devleti tarafından kötü niyetle dikkate alınmaması

³⁰ Çimrin, a.g.e., s. 29.

³¹ Muhammet Güçlü, **XX. Yüzyılın İlk Yarısında Antalya**, Antalya Ticaret ve Sanayi Odası Yay., Antalya, 1997, s. 7-8.

³² İsrail Kurtcephe, **Türk-İtalyan İlişkileri (1911-1916)**, TTK Yay., Ankara, 1995, s. 9.

sonucunda İtalyan çıkarlarını, haysiyet ve şerefini korumak için savaş ilan ettiklerini açıkladılar.³³

Trablusgarp'ta bu olup bitenlere genç Türk subayları kayıtsız kalmayarak mücadele etmek üzere cepheye gitmişlerdir. Bu genç subaylar arasında geleceğin büyük önderi Kolağası Mustafa Kemal de vardır. Genç Türk subaylarının direniş güçlerinin başına geçmesiyle düzenli saldırılar başlamıştır.³⁴ Burada beklemediği bir direnişle karşılaşan İtalya, Osmanlı Devletini barışa zorlamak için Rodos ve On İki Adayı da işgal etmiştir. Balkan Savaşlarının başlamasıyla daha fazla dayanamayan Osmanlı Devleti 18 Ekim 1912'de Ouchy Anlaşması'nı imzalamak zorunda kalmıştır. Böylece İtalyanlar, Trablusgarp'la birlikte Rodos ve On İki Adaya da yerleşmeyi başardılar.³⁵ Elde ettiği bu başarıdan sonra İtalya, artık gözünü Anadolu'daki Osmanlı topraklarına dikmiştir.

Birinci Dünya Savaşı başladığında İtalya'nın, Anadolu üzerinde ekonomik ve siyasi etkisi İngiltere, Fransa ve Almanya gibi o coğrafyaya hâkim devletlere göre çok zayıftı. İtalya, diğer emperyalist devletlerin de istediği gibi yeni sömürgeler elde etmek istiyordu. Antalya bölgesi, yakın doğuda sömürgeci bir siyaseti yerleştirmek için hâla yaşam alanı bulunan tek bölge olarak görünüyordu. İtalya'nın, sermayesinin kendisi için uygun olduğunu düşündüğü her toprak parçası İngilizler ve Fransızların da iştahını kabartıyor ve bir şekilde İtalya'nın önü kesiliyordu. İtalya, Libya'daki egemenliğini sağlamlaştırmak ve Osmanlı topraklarından daha fazla pay elde edebilmek için İtilaf Devletleri'nin yanında savaştan galip ayrılması gerektiğinin farkındaydı ve bu birlikteliği büyük bir fırsat gibi görüyordu.³⁶

İtilaf Devletleri daha savaş devam ederken aralarında yaptıkları gizli anlaşmalarla Osmanlı topraklarını paylaşmaya başlamışlardı. İngiltere, Fransa,

³³ a.e., s. 69.

³⁴ a.e., s. 91-93.

³⁵ Mevlüt Çelebi, "İtalyan Sömürgeciliğinin Hedef Kenti Antalya", **Son Bin Yılda Antalya Sempozyumu**, Akdeniz Üni. Yay., Antalya, 2006, s. 169.

³⁶ Fabio L. Grassi, **İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923 Kamuoyu ve Dış Politika)**, Çev: Nevin Özkan, Durdu Kundakçı, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2003, s. 19-20.

Rusya ve İtalya arasında imzalanan 26 Nisan 1915 tarihli Londra Anlaşması'nda, Anadolu işgal edilirse Antalya ve çevresi İtalya'ya bırakılıyordu. Ancak İngiltere ve Fransa aralarında imzaladıkları 26 Nisan 1916 tarihli Sykes Picot Anlaşması'yla Anadolu'yu kendi aralarında gizlice paylaşıyorlardı. Bu anlaşmadan haberdar olan İtalya, itiraz ederek haklarını korumak için bu devletlere nota verdi. Bunun üzerine İngiltere, Fransa ve İtalya arasında St. Jean de Maurienne Anlaşması imzalanarak Antalya, Konya, İzmir İtalyan işgal bölgesi kabul edildi.³⁷ Bu gizli anlaşmalardan da anlaşılacağı gibi İtilaf Devletleri, daha savaş devam ederken hammadde kaynağı olarak gördükleri Osmanlı topraklarını paylaşmaktan çekinmemişlerdi ve İtalya'nın payına da Antalya ve çevresindeki Akdeniz sahilleri düşmüştü.

St. Jean de Maurienne Anlaşması'nın Rusya'nın onayı olmadığı için hükümsüz sayılması İngiltere ve Fransa gibi büyük devletlerin İtalyan isteklerine yan çizmesini kolaylaştırmıştı. Ancak İtalyanlar savaşta pek başarı gösteremeseler de Anadolu topraklarından paylarına düşeni almak istiyorlardı. Bunun için harekete geçen İtalyanlar, savaş gemilerini sık sık Fethiye ve Marmaris sahillerine gönderiyorlardı. Menteşe Mutasarrıflığı, güya hava bozukluğu nedeniyle gelen gemilerin 5–10 gün kadar kalacağını ancak İtalyan denizcilerin “*Marmaris bizimdir*” diye konuştuklarını bildiriyordu.³⁸

Savaşın sonra yapılan anlaşmalara dayanarak kendisine vaat edilen yerleri işgal etmek için İtalya harekete geçti. Savaş sonrası yapılan anlaşmadan, İtalyanların, Antalya'yı işgaline kadar geçen sürede hiçbir asayiş sorunu yaşanmamıştır. Bu nedenle İtalyanlar, işgal için gerekçeler hazırlamaya çalışmışlardır. İzmir ve İstanbul'a giden posta arabasının soyulması, şehir merkezinde bomba patlaması gibi kendi tertip ettikleri asayişsizlik olaylarını bahane ederek Antalya'yı işgal gerekçelerini belgeliyorlardı. 28 Mart 1919 tarihinde İtalyan Donanması Kavalyere Aleksandro Çano kumandasında Antalya'yı işgal ettiler.³⁹

³⁷ Kurat, a.g.e., s. 18–20.

³⁸ Sina Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1983, s. 258–259.

³⁹ Süleyman Fikri Erten, **Millî Mücadele'de Antalya**, Antalya Müzesi Yay., 1996, s. 6-7.

Antalya böyle uydurma bahanelerle işgal edildi. Ancak bazı mahallî idarecilerin yanlış davranışları da İtalyan işgalini kolaylaştırmıştır. İtalyanların kendilerine yakın olduğunu belirttikleri Antalya Mutasarrıfı Ali Feruzan Bey, mütarekeden hemen sonra bir İtalyan siyasi memurunu Antalya'ya çağırarak ona hükûmet dairesinde bir oda tahsis ederek kapısına da İtalyan bir nöbetçi yerleştirdi. İşgalden bir gün önce de mutasarrıfın Rodos'a gitmesi Antalya'nın işgal edileceğini bildiğini göstermektedir.⁴⁰ Bu kişi İtalyan savaş gemilerinde misafir edilmiş, İtalyalarla birlikte Antalya sahillerini dolaşmış, sorumsuz, halk tarafından sevilmeyen bir yöneticidir. Ayrıca Kuva-yı Milliyecilere “*onların hakları kötüdür*” diyerek Millî Mücadele'ye cephe almış, Rumlara verdiği destekten ötürü patrikhane tarafından ödüllendirilmiş bir haindir.⁴¹

İtalyanlar, işgali Antalya halkının talep ettikleri şeklinde propaganda yapmışlardır. İtalyanlar savaş gemilerine davet ettikleri halka imzalattıkları boş kâğıtları göstererek işgalin halk tarafından talep edildiğini iddia etmişlerdir. Ancak Antalya halkının böyle bir isteği olsaydı işgalleri protesto etmemesi gerekirdi.⁴²

İşgal sonrasında İtalyanlar, askeri güçlerini arttırarak Antalya'ya hâkim olmaya başladılar. Ancak İtalyanlar, Yunanlılarla olan çıkar çatışmaları nedeniyle halka hoş görünebilmek için daha uzlaşmacı bir tavır göstermekteydiler. Hatta şehir içerisinde asayiş yerel kuvvetlere bırakarak sadece kendi askerlerinin vukuatlarıyla ilgilenme kararı almışlardır. İtalyanların bu tavrında elbette Heyet-i Temsiliye'nin müessir bir güç olarak varlığını hissettirmesini de gösterebiliriz.⁴³ İşgalin ilk zamanlarında okulları zorla basmak gibi zorbalıklar yapmışlarsa da bunun hata olduğunu anlayarak hükümetin nüfuz ve etkisini kırmak için halk ile iyi ilişkiler kurmaya çalıştılar. Daha sonra ise Rumları İslamlara ve İslamları Rumlara karşı kışkırtma siyaseti

---

⁴⁰ Çelebi, **a.g.e.**, s. 75.

⁴¹ Halil Şimşek, “Millî Mücadele’de Antalya Bölgesi”, **Son Bin Yılda Antalya Sempozyumu**, Akdeniz Üni. Yay., Antalya, 2006, s. 238.

⁴² Çelebi, **a.g.m.**, s. 178.

⁴³ Nuri Köstüklü, **Millî Mücadele’de Denizli, Isparta ve Burdur Sancakları**, Ankara, 1999, s. 13–14.

takip etmeye başladılar. Ancak Türk ruhu bu siyasete alet olmadı.⁴⁴ Genel olarak İtalyanların işgal siyaseti, asayişi ihlal ederek halkın mevcut otoriteye güvensizliğini sağlamak, çeşitli metotlarla halkın sevgisini kazanmaya çalışmak ve iktisadi alanda hâkimiyet kurmak gibi 3 ana başlıktan oluşmaktaydı.⁴⁵

İtalyanların hoşgörü ve yardıma dayanan işgal politikaları, cahil ve geleceği göremeyen iyi niyetli kişileri daha çabuk etkileyeceği için yakıp yıkan Yunan işgal metodundan daha tehlikeli görünüyordu. Millî Mücadele'nin lideri Mustafa Kemal Paşa başta olmak üzere Türk komutan ve idareciler bu tehlikeyi önceden görerek, İtalyan faaliyetlerine karşı gerekli tedbirleri almışlardır. Antalya halkı da millî duyarlılıkla hareket ederek işgallere karşı tavrını ortaya koymuştur.⁴⁶

5. Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Kurulması ve Faaliyetleri

İşgal kuvvetlerine karşı memleketin pek çok yerinde olduğu gibi Antalya'da da bazı çalışmalar başlamıştı. İtalya'daki istikrarsızlıkta Antalya'da Kuva-yı Milliye'nin çalışmalarını kolaylaştırıyordu. Müftü Yusuf Talat Efendi'nin başkanlığında 21 Haziran 1919 tarihinde Nazilli'deki Heyet-i Merkeziye'ye bağlı olarak çalışacak olan Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kuruldu. Cemiyetin üyeleri ise Hacı Hatip Osman Efendi, Mehmet Hakkı, Rasih Kaplan, Hasan Hüsnu, Mehmet Emin, Hüseyin Hüsnu, Hakkı, Ali, Hasan, Mehmet Nuri, Esat Hulki, Galip (Kahraman), Ahmet Tevfik, Mehmet ve ikinci başkan ise Mustafa Bey idi.

Bu cemiyet, düşmanların Anadolu'da yaptıkları işgalleri protesto etmek ve Türk ordusuna asker ve silah toplamak gibi büyük hizmetlerde bulunmuştur. 15 Mart 1920 tarihinde de Antalya Müdafaa-i Hukuk Kadınlar Cemiyeti kurulmuştur. Bu cemiyette görev alan kadınlar, askerler ve göçmenler için elbiseler dikerek, sargı bezi ve benzeri eşyalar üreterek mücadeleye çok büyük hizmetlerde bulunmuşlardır.

⁴⁴ Erten, **a.g.e.**, s. 5.

⁴⁵ Köstüklü, **a.g.e.**, s. 32-37.

⁴⁶ Nuri Köstüklü, "İtalyan İşgal Metodu ve Antalya" **Son Bin Yılda Antalya Sempozyumu**, Akdeniz Üni. Yay., Antalya, 2006, s. 196-197.

Ayrıca İzmir’de yayını Yunanlılar tarafından durdurulan *Anadolu Gazetesi*’nin *Antalya’da Anadolu* adı altında yayımlanmasını sağlamışlardır. Gazete sahibi Haydar Rüştü Bey’e 1000 lira vererek gazetenin İzmir’den Antalya’ya taşınmasını sağlamışlardır. Bu gazete Anadolu halkına savaş sırasında haberleşme yönünde büyük katkılar sağlamıştır.⁴⁷ *Antalya’da Anadolu*’nun ilk sayısı 19 Aralık 1920 tarihinde çıktı. Zor şartlarda Antalya’ya gelmeyi başaran Haydar Rüştü Bey, gazetenin Antalya’ya taşınmasıyla ilgili duygularını: “*Onu buradan Antalya’ya götürdüğüm zaman yavrusunu yangından kaçırın bir ana yüreği taşıyordum sanki...*”⁴⁸ sözleriyle dile getirmiştir.

Cemiyet, Antalya’da Millî Mücadele’ye destek olmak için hizmetlerini sürdürürken Ankara’da bir Meclis açılması kararlaştırılmıştı. Açılacak olan Meclise katılmak için Antalya’da yapılan seçimler sonucunda encümen azasından Rasih (Kaplan), İbrişimzade Mustafa, Antalya Darülhilâfe müderrislerinden Halil İbrahim, Belediye Başkâtibi Hasan Tahsin, Korkuteli sabık kaymakamı Ali Vefa Bey’ler seçilmişler ve 29 Nisan perşembe günü Meclise katılmak için yola çıkmışlardır.⁴⁹ Ayrıca, İstanbul’da İngilizlerin elinden kaçmayı başaran Hamdullah Suphi Bey de Antalya mebusu olarak Meclis’e katılır.⁵⁰ Böylece Antalya halkı da Mustafa Kemal önderliğinde kurulan yeni hükümete tüm benliğiyle katılarak esir bir millet olmaktan kurtulma yolunda oluşan Millî Mücadele’ye dâhil olmuştur.

6. İtalyan İşgali’nin Sona Ermesi

İtalyanların, Anadolu’daki işgal hırsı fazla uzun sürmedi. Anadolu halkının özgürlüğünün elinden alınamayacağını anlayan İtalyanlar, ahaliyle iyi ilişkiler kurma çabasına girmişti.

Yunanlıların Ege’de yayılmasına ve İngilizlerin de buna destek olmasına katlanamıyorlardı. Bu nedenle Türklere gizli gizli silah satmaya

⁴⁷ Çimrin, a.g.e., s. 65-66.

⁴⁸ Haydar Rüştü Öktem, *Mütareke ve İşgal Anıları*, Haz: Zeki Arıkan, T.T.K Yay., Ankara, 1991, s. 15.

⁴⁹ Erten, a.g.e., s. 26.

⁵⁰ Çimrin, a.g.e., s. 66.

başlamışlardı. İtalyan askerlerinin silah ve cephane satmasının yanı sıra subaylar da özel eşyalarıyla katırları bile satmaya başladılar.⁵¹ İtalyanlardan silahın yanı sıra askeri malzeme, tıbbi malzeme, benzin ve hatta uçak bile alınmıştır.⁵²

İtalyanların rahat tavırlarından faydalanılarak İzmirli tüccar Moralızade Halit Bey'in ticari ilişkileri sayesinde Mustafa Kemal Paşa'nın emriyle Antalya-Rodos-Avrupa limanları arasında işleyecek istihbarat birimi bile kuruldu.⁵³

İtalyanlar ne kadar dostane davransa da sonuçta Türk topraklarını işgal etmişti ve işgal sona ermeden de İtalyanların Türklerle gerçek bir dostluk kurması mümkün değildi. 1921 yılı başlarında Türk-İtalya ilişkileri kötüleşmeye başlamıştı. İtalyanlar, bu kötü gidişi engellemek için Tuozzi başkanlığında bir heyet göndermek istediklerini Ankara Hükümetine bildirdiler. Ancak Yusuf Kemal Bey, hükümetin çok işi olduğunu ve Antalya boşaltılmadan Tuozzi ile kesinlikle görüşülmeyeceğini bildirdi. İtalya baş komiseri Maissi, Türklerin bu tutumunu, kararlı görüyor ve Avrupalıların olmadığı bir Anadolu tasarladıklarını düşünüyordu.⁵⁴ Alberto Tuozzi Ankara'ya ancak 24 Ekim 1921 günü, Antalya'nın İtalyanlar tarafından boşaltılma kararı alındıktan sonra gelebildi. Ankara'da bulunduğu günlerde M. Kemal Paşa ile de görüştü. Ancak bir sonuç alamayan Touzzi, İstanbul'da gazetecilere yaptığı açıklamada, Ankara Hükümetiyle anlaşmaya değil, sadece sorunlar hakkında konuşmaya geldiğini belirterek siyasi ve ekonomik sorunların kolaylıkla halledilebileceğini ifade etti. Ayrıca Türk memurlarının çalışma azminden de etkilendiğini belirterek Türk milletinin istediği sonuca ulaşmayı başaracağını ifade etti.⁵⁵ Bu görüşmeler de İtalyanların Ankara Hükümetinin bağımsızlığı ne kadar arzuladığını görmesine yardımcı olmuştur.

⁵¹ a.e., s. 67.

⁵² Ayrıntılı bilgi için bkz. Mevlüt Çelebi, **Millî Mücadele Döneminde Türk İtalyan İlişkileri**, Stratejik Araştırmalar Merkezi Yay., Ankara, 1999, s. 281-295.

⁵³ Çimrin, a.g.e., s. 67.

⁵⁴ Grassi, a.g.e., s. 153.

⁵⁵ Mevlüt Çelebi, "Oriente Moderno Dergisi'nde Türkiye (1921-1922)", **ATAMD.**, sayı: 31, cilt: 11, Ankara, Mart 1995, s. 268-269.

Yunanlılar ve destekçileri olan İngilizlere kızgın olan İtalyanlar, 21 Şubat 1921 tarihinde toplanan Londra Konferansı'nda Türkiye'nin bütünlüğünü savunarak işgal yerlerinden ayrılacağıının ilk sinyallerini verdi. II. İnönü Zaferi ve Antalya'da Türklerle Rumlar arasında çıkan anlaşmazlık sonucu 6-7 Rum'un yaralanması İtalyanların çekilmesini hızlandırdı. 2 Haziran 1921 tarihinde Antalya üzerindeki emellerinden vazgeçtiğini açıklayan İtalya, Ankara Hükümetine dostluk mesajları veriyordu. Nihayet 29 Haziran 1921 tarihinde limana gelen nakliye gemileriyle İtalyanlar şehirden ayrılmaya başladılar.⁵⁶

İtalyanlar, Antalya'yı terk ettikten sonra Türklerle daha sıkı ilişkiler kurmaya gayret göstermişlerdir. Yunanlıların, Türk toprakları üzerindeki emellerinden vazgeçmesi gerektiğini dile getiriyorlardı. İtalyan Avanti Gazetesi şu kehanette bulunuyordu: *“İlkbahara kadar anlaşma olmazsa, Mustafa Kemal'in ordusunun, gücünün çok üstünde bir işe girişmiş olan Yunan ordusundan arta kalanları yeneceğinden hiç kuşku yoktur.”*⁵⁷ İtalyanlar, Antalya'yı boşalttıktan sonra Türklerin kendilerine olan güvenlerinin arttığını düşünüyorlardı. Bir Türk-Yunan barışında arabuluculuk yapabilecek tek devletin kendileri olduğuna inanıyorlardı. Bu amaçla Türklere ve Yunanlılara barış çağrısında bulundular. Bu olayı Kazım Özalp hatıralarında şöyle dile getirmektedir: *“Temmuz başlarında biz, İzmit ve Adapazarı'nı elimizde bulunduruyorduk. İtalyanlar Antalya'yı boşalttılar. Yunanlıların zor duruma girdiğini bir nota ile tebliğ ettiler ve Yunanlılardan alınacak cevaptan sonra arabulmak için bize müracaat edeceklerini bildirdiler. Yunanistan arabulma teklifini reddetmiş ve Sevr Muahedesi maddelerinin tatbiki gerektiğini bildirmişti.”*⁵⁸ İtalyanların, Türklerin yakın dostu oldukları izlenimi vererek ekonomik ve siyasi imtiyazlar elde etme çabaları da pek başarılı olmamıştır.

Nihayet Lozan Muahedenamesi'nin 14. maddesi *“Topraklarımızın İtilaf kuvvetleri işgalinde olan kısımlarının boşalttırılması”* gereğince Türk topraklarından ayrılıyorlardı. İtalyanlar, anlaşma sonunda altı hafta içinde

⁵⁶ Güçlü, a.g.e., s. 20.

⁵⁷ Grassi, a.g.e., s. 166.

⁵⁸ Kazım Özalp, *Millî Mücadele I(1919-1922)*, TTK Yay., Ankara, 1971, s. 187.

ebediyen gelmemek üzere Antalya'yı terk etmişlerdir.⁵⁹ İtalyanlar, savaşla kazanamadıkları toprakları ve imtiyazları Anadolu halkına hoş görünerek elde etmeye çalışsa da Anadolu halkı bu tuzağa düşmemiştir. Tüm Anadolu'da olduğu gibi Antalya ve çevresinde de tam bağımsızlık elde edilmeden mücadeleye son verilmemiştir.

Türk-İtalyan ilişkileri Birinci Dünya Savaşı ve Millî Mücadele sonrasında gelişme göstermiştir. Savaşın etkilerini üzerinden atmak isteyen Türkiye dış politikada daha aktif hareket etmeye başlamıştır.

1927 yılından sonra Batılı devletlerarasında Türkiye'nin itibarı yeniden yükselmeye başlamış ve farklı nedenlerden dolayı Türkiye'nin dostluğuna ihtiyaç duymuşlardır. İtalya diğer devletlerle münasebetlerinde güçlü olmak için Doğu Akdeniz devletleriyle ittifak kurmak istiyordu. Bu nedenle bölgedeki en güçlü iki devletten biri olan Türkiye ile 30 Mayıs 1928 tarihinde Tarafsızlık, Uzlaşma ve Adli Tesviye Anlaşması'nı imzaladılar. Ancak bu anlaşmaya rağmen faşist İtalyan yönetiminin Akdeniz üzerindeki yayılcı siyaseti, Birinci Dünya Savaşı ve Millî Mücadele'nin yıpratıcı etkilerinden kurtulmak için millî çıkarlarını ön planda tutan Türkiye'nin dış siyaseti ile uyuşmamaktadır. Bu nedenle Millî Mücadele sonrasında da Türk-İtalyan ilişkilerin dostane bir seyir takip ettiği söylenemez.⁶⁰

7. Antalya'da Türk-Rum Nüfus Mübadelesi'nin Etkileri

Türk ve Rum Ahalinin Mübadelesi veya kısaca Mübadele olarak Lozan Barış Anlaşmasında yer alan konu; Türkiye'nin ve Yunanistan'ın sınırları içinde ve bu iki devletin tebaası olarak yaşayan Rum ve Türklerden, sözleşme metninde yazılı olan bölgelerin dışında kalanların tamamının karşılıklı olarak yer değiştirmesi işlemidir.⁶¹

⁵⁹ Erten, a.g.e., s. 39.

⁶⁰ Mehmet Gönlübol, Cem Sar, *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938)*, ATAM. Yay., Ankara, 1990, s. 77-79.

⁶¹ N. Yücel Mutlu, *Lozan'da Mübadele veya memleketin Türk Nüfusunun Arttırılması*, Ankara, Kasım-2005, s. 15.

Türkiye'deki Rumlarla Yunanistan'daki Türklerin karşılıklı değiştirilmesi için Lozan'da 30 Ocak 1923 tarihinde Türk ve Rum Nüfus Mübadelesi'ne dair sözleşme ve protokol imzalanmıştır.⁶²

Anlaşma imzalandıktan sonra Türk-Rum nüfus değişimini düzene sokabilmek için çalışmalara başlanmıştır. Zaten bu düzenlemeyi sağlamak için sözleşmenin 11. maddesi mübadele işlerini yürütecek bir komisyon kurulmasını öngörmekteydi. Bunun üzerine, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti tarafından TBMM'nin 28.08.1923 tarihli oturumunda mübadele işlemlerini yürütecek "Muhtelif Komisyon" adlı bir komisyonun kurulması kararlaştırıldı.⁶³ Türkiye adına başkan olarak İzmir Mebusu Dr. Tefik Rüştü ve Erzincan Mebusu Hamdi Beyler komisyona seçilmişlerdir. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, Muhtelit Mübadele Komisyonu'nun yanı sıra mübadele suretiyle getirileceklerin nakil ve iskânları sırasında yaşanacak sorunların çözülmesi, iskân bölgelerinin tespiti ve ülkenin harap yerlerinin onarılması görevlerini yerine getirecek Mübadele İmar ve İskân Vekâleti'ni kurmuştur.⁶⁴

Antalya Mintikası Seyyar İskân Memurluğu'na 25.11.1923 tarihinde Cemal Efendi tayin edilmiştir. Antalya İmar İskân Mintikası Müdüriyeti İskân Memurluğuna 27.11.1923 tarihinde 3.000 kuruş maaşla Hamdi Bey ve bir süre sonra da İmar İskân Müdürlüğü Memurluğu Kâtipliğine İhsan Fahri Bey atanmıştır.⁶⁵

Bu çalışmaların yapıldığı dönemde Antalya'nın nüfus yapısına, sosyal ve ekonomik hayatına bakacak olursak Rumların şehirde önemli etkileri vardır. Özellikle ekonomi büyük ölçüde Rumların elindeydi. İmalathanelerin yüzde 73'ü Rumların elindeydi. Modern anlamda tarımla uğraşanlar ve zanaatkârların çoğunu da Rumlar oluşturuyordu. Son 10 yıldır devam eden savaş nedeniyle zaten azalan Antalya nüfusu mübadeleyle giden Rumların da etkisiyle yok

⁶² Ramazan Tosun, "Lozan ve Azınlıklar", **S.Ü. Ata Dergisi**, sayı: 10, Konya, 2002, s. 98.

⁶³ Ramazan Tosun, **Türk-Rum Nüfus Mübadelesi ve Kayseri'deki Rumlar**, Niğde, 1998, s.63.

⁶⁴ Ramazan Tosun, "Türk-Rum Nüfus Mübadelesi ve Antalya", **Son Bin Yılda Antalya Sempozyumu**, Akdeniz Üni. Yay., Antalya, 2006, s. 249.

⁶⁵ Tosun, **a.g.m.**, s. 250.

denecek kadar azalmıştır. Rumların şehri terk etmesiyle ekonomik, sosyal ve nüfus bakımından Antalya şehri tam bir terk edilmiş şehir olmuştur. Şehirde yeni ev yapacak bir tek usta bile kalmamıştır.⁶⁶

Rumların gitmesiyle şehre Yunanistan'dan Türkler getirilmiştir. İskân bölgesi dâhilinde Antalya ve çevresine Grabine ve çevresinden getirilen mübadiller yerleştirilmiştir. Bölgeye 1923 Ocağından 30 Temmuz 1924'e kadar Preveze, Vodina ve Karaova'dan 1'er, Karaferye'den 183, Kesriye'den 1.753, Lankaza'dan 7, Kozana'dan 17 ve Grabine'den 276 kişi yalnız hane verilerek, İskeçe'den 8 ve Grabine'den 985 kişi hane ve arazi verilerek, ayrıca Selanik Tâli Komisyonu'nda bulunan Karaferye kasabasından da 3 aile 21 Şubat 1925 tarihinde yerleştirilmiştir. Vilayet dâhilinde Grabine'den 34, İstrumçi'den 1, Yanya'dan 2, Drama'dan 7, Selanik'ten 4, Filorina'dan 2 kişi akrabasının yanında kalmış, İstrumçi'den 63 kişi de mübadeleye tabi olmadıklarından dolayı akrabası nezdinde geriye gönderilmiştir. Antalya vilayetinde 1685 kişi iskan edilebilmiş, bunlar 140 kişi sanatkar, 40 kişi de balıkçı olarak bildirilmiş, geriye kalan 1000 kişiye yalnız arazi, 505 kişiye de yalnız hane verilebilmiştir.⁶⁷

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti mübadillerin iskân sorunlarını çözmek için bir dizi program uygulamış, 1923–1929 seneleri bütçelerinden mübadiller için ödenek ayırmıştır.

Hükümet uyguladığı bu program çerçevesinde Antalya'da yapılacak olan köylerin masrafları için 12.7.1924 tarihinde 30.000 lira gönderilmiştir.⁶⁸

Mübadele süresince Antalya'ya gelen mübadillerin hepsine kalacak yer verilmiş hiç kimse evsiz kalmamıştır. Rumların gidişiyle Antalya nüfusu seyrekleşmiş, gelen mübadillerin sayısı da giden Rumlardan az olunca Antalya halkıyla hemen kaynaşmışlardır. Nüfusun az olması nedeniyle mübadillere toprak dağıtılması ya da ev verilmesi konusunda da hiç sorun yaşanmamıştır. Kısa sürede şehir sosyal ve ekonomik olarak gelişmeye başlamıştır. Ancak

⁶⁶ Çimrin, a.g.e., s. 74-75.

⁶⁷ İbrahim Erdal, **Mübadele (Uluslaşma Sırasında Türkiye ve Yunanistan 1923-1925)**, IQ Kültürsanat Yay., İstanbul, 2006, s. 253-254.

⁶⁸ Tosun, a.g.m., s. 252.

bunu Yunanistan'a giden Rumlar için söylemek pek mümkün değildir. Yunanlar gittiklerinde çok sıkıntı yaşamışlar, toprakların sınırlı olması nedeniyle ne ekecek toprak bulabilmişler ne de kalacak bir evleri olmuştur.⁶⁹

---

⁶⁹ Çimrin, **a.g.e.**, s. 74-75.

İKİNCİ BÖLÜM

BİRİNCİ DÖNEM TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ ANTALYA MİLLETVEKİLLERİ

1. ALİ VEFA (SEYHANLI)

1.1. Ali Vefa (SEYHANLI) Bey'in Biyografisi

Ali Vefa Bey, 1872'de (1288) Kıbrıs- Magosa'da doğdu. Kıbrıslı dava vekili Muhammed Naim Efendi'nin ve Meliha Hanım'ın oğludur.⁷⁰ İlk ve orta öğrenimini Lefkoşa Rüştüyesi'nde tamamladıktan sonra İstanbul'a gelerek Mülkiye Mektebi İdadisi'ne girdi. 1897 Ağustosunda Mektebi İdadisi'nin yüksek kısmından mezun oldu.⁷¹

15 Eylül 1897 tarihinde Suriye vilayeti maiyet memuru olarak memuriyet hayatına başladı. 17 Eylül 1900 tarihinde kaymakamlığa atanma hakkını elde etmiş oldu. Stajını tamamladıktan sonra sırasıyla; 26 Mayıs 1901'de Suşehri kazası kaymakamlığına, 4 Haziran 1906'da Mecitözü Kazası Kaymakamlığı'na atandı. 20 Aralık 1908'de istifa edene kadar Mecitözü Kaymakamlığı görevini sürdürdü. 4 Ocak 1910 tarihinde Maan Kaymakamlığı'na atanarak memuriyet hayatına geri döndü. 25 Nisan 1911 tarihinde Salt Kazası Kaymakamlığı'na atandı. 18 Ocak 1913 tarihinde tekrar Maan Kaymakamlığı'na atandı. 9 Haziran 1913 tarihinde azledildi ve yaklaşık bir yıl memuriyet hayatından uzak kaldı. Meclisteki görevine kadar ise sırasıyla; 13 Haziran 1914'den 1 Eylül 1914'e kadar Menemen Kaymakamlığı, 26 Ekim 1914'den 19 Temmuz 1915'e kadar Finike Kaymakamlığı ve 23 Temmuz 1915'den 15 Nisan 1919'a kadar Korkuteli Kaymakamlığı görevlerinde bulundu.⁷²

TBMM'nin 1. dönemi için yapılan seçimde Antalya milletvekili oldu. Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Müftü Yusuf Talat Efendi'nin tanınan bir kişi olması seçimlerden sonra gizlice Ankara'ya ulaşmasını

⁷⁰ TBMM Arşivi, **Tercüme-i Hal Kâğıdı**, Şahsi Dosya No: 24, Ek: 1.

⁷¹ Fahri Çoker, **Türk Parlamento Tarihi 1919–1923**, c. 3, Ankara, 1980, s. 105.

⁷² E.S.G.M.A., **Memuriyet Hizmet Cetveli**, Ali Vefa SEYHANLI, Şahsi Dosya

zorlaştıracığı için seçime katılmaması üzerine Ali Vefa Bey, seçime katıldı.⁷³ 19 Nisan 1920 tarihinde 97 oy alarak seçimi kazandı.⁷⁴ 22 Nisan 1920 tarihinde de Müftü Yusuf Talat Efendi'nin yerine seçimleri kazandığı onaylanmıştır.⁷⁵ 8 Mayıs 1920'de Meclise katılmıştır.

Mecliste Anayasa, Tasarı, Mali Kanunlar, İçişleri ve Dışişleri Komisyonlarında çalıştı. 1. toplantı yılında Tasarı Komisyonu'nun ve 2. şubenin kâtipliğini yaptı.⁷⁶ Dâhiliye Vekili Refet Paşa'nın istifa etmesi üzerine Mustafa Kemal Paşa tarafından Adana mebusu Zekai Bey, Niğde mebusu Ata Bey ile birlikte Dâhiliye Vekâletine aday olarak gösterilmiştir. Ancak 21 Nisan 1921'de yapılan seçimde sadece 3 oy almıştır. Oy çoğunluğunun sağlanması için yapılan ikinci seçimde de 9 oy alabilmiş, 112 oy alan Ata Bey seçimi kazanmıştır.⁷⁷ TBMM çatısı altında birinci grup içinde yer almıştır.⁷⁸

Milletvekilliliği sona erince 15 Eylül 1923'te Kayseri Mutasarrıflığına atandı. Livaların il hâline getirilmesi ile 26 Kasım 1923'te Kayseri Valisi oldu ve 13 Ağustos 1927 tarihine kadar bu görevde kaldı. 14 Ağustos 1927'de Mülkiye Müfettişliğine nakledildi. 1 Eylül 1929 tarihinde de Mülkiye Baş Müfettişi olarak görevlendirilmiş ve 9 Ocak 1933 tarihinde emekli olana kadar bu görevde kalmıştır.⁷⁹ 1 Şubat 1933 tarihinde dâhiliye vekâletinden 164 lira emekli maaşı almaya başlamıştır.⁸⁰ Emekli olduktan yaklaşık 20 yıl sonra 21 Eylül 1953'te vefat etmiştir. Evlidir ama çocuğu olmamıştır.⁸¹ Vefatından sonra emekli maaşı İçişleri Bakanlığı tarafından 1 Ekim 1953 tarihinde eşi Emine Firdevs Seyhanlı'ya bağlanmıştır.⁸²

⁷³ Çimrin, **a.g.e.**, s. 66.

⁷⁴ TBMM Arşivi, **Tercüme-i Hal Kâğıdı**, Şahsi Dosya No: 24.

⁷⁵ TBMM Arşivi, **Tercüme-i Hal Kâğıdı**, Şahsi Dosya No: 28.

⁷⁶ Çoker, **a.g.e.**, s. 105.

⁷⁷ Ahmet Demirel, **Birinci Mecliste Muhalefet (İkinci Grup)**, 2. Baskı, İletişim Yay., İstanbul, 1995, s. 310.

⁷⁸ **a.e.**, s. 120.

⁷⁹ E.S.G.M.A., **Memuriyet Hizmet Cetveli**, Ali Vefa SEYHANLI, Şahsi Dosya.

⁸⁰ E.S.G.M.A., **Emekli Maaş Bordrosu**, Ali Vefa SEYHANLI, Şahsi Dosya, 31.1.1933.

⁸¹ Çoker, **a.g.e.**, s. 106.

⁸² E.S.G.M.A., **Yetim Maaşlarına Mahsus Bordro**, Ali Vefa SEYHANLI, Şahsi Dosya, 17.11.1953, Ek: 2.

1.2. Ali Vefa (SEYHANLI) Bey'in Faaliyetleri

1.2.1. Dâhiliye

1.2.1.1. Menhubat Komisyonu

İşgalin sürdüğü süre içinde ve millî idarenin kurulmasından önceki günlerde el konmuş olan menkul ve gayrimenkul mallarla ilgili meseleleri incelemek ve gereğini yapmak için menhubat (yağma edilmiş şeyler) işleri komisyonları kurulmuştur. Yunanlılardan tahsis olunan mahallerde de menhubat (yağma edilmiş şeyler) önlemek amacıyla bir komisyon kurulmasına karar verilmiştir.⁸³

Ali Vefa Bey, Menhubat Komisyonları Kanunu müzakeresi hakkında 15.11.1338(1922) tarihindeki oturumda 3. Madde hakkında söz almıştır.

Menhubat Komisyonları Kanununun 3. maddesine göre “*İşbu komisyonlar her mahailin idare ve belediye meclisleri azası tarafından, erbab-ı vukuf meyanında intihab olunur. İdare ve belediye meclisleri azası işbu komisyonlara âza olmaz.*”⁸⁴

Ali Vefa Bey: " ... *Kaymakamlar hem menhubat komisyonları hem de Meclis-i idarede riyaset ettiğine nazaran bunların ikisinde de bulunması doğru değildir. Gerçi mazbata muharriri Beyefendi, verilecek talimatta bunlar zikredilecek, demiş ise de talimat kanun kuvvetinde olmadığından bunun kanunda zikredilmesini teklif ediyorum ve buna dair bir takrir veriyorum.*”⁸⁵

Ali Vefa Bey'in bu teklifi kabul edilmemiş, mazbatada yazıldığı gibi olması uygun görülmüştür.

Kanun hakkında uzun süren sert tartışmalar yaşanmıştır. Kanun maddeleri daha sonra 13.11.1338(1922) tarihinde görüşülmeye başlamış ve uzun tartışmalardan sonra Yunanlılardan tahsis olunan mahallerde menhubat komisyonları kurulmasına dair kanun 18.11.1338(1922) tarihinde kabul edilmiştir.⁸⁶

⁸³ Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, Devre: I, C. 24, s. 260.

⁸⁴ T.B.M.M. ZC., C. 24, s. 519.

⁸⁵ T.B.M.M. ZC., C. 24, s. 523.

⁸⁶ T.B.M.M. ZC., C. 24, s. 561.

2. HALİL İBRAHİM (ÖZKAYA)

2.1. Halil İbrahim (ÖZKAYA) Bey'in Biyografisi

1892'de (1308) Antalya'da doğdu. Belediye Hekimi Mehmet Bey'in ve Nimet Hanım'ın oğludur. İlk ve orta öğrenimini Antalya Rüştiyesi ve Konya İdadisi'nde tamamladı.⁸⁷ 25 Kasım 1909'da İstanbul Üsküdar-Selimiye Vakıf Mektebi'nde öğretmen olarak çalışmaya başladı.⁸⁸ Öğretmenlik görevini yaparken Darülfünun Hukuk Şubesine devam ederek Temmuz 1914'te mezun oldu.

I. Dünya Savaşı seferberliğinde 9 Ağustos 1914'te yedek subay adayı olarak talimgâha alındı. 19 Ağustos 1915'te yedek asteğmen rütbesiyle Çanakkale ve Kafkas Cephelelerinde savaşa katıldı. Bu arada 1 Mayıs 1917'de yedek teğmenliğe yükseltildi. 8 Kasım 1918'de terhisinden sonra Antalya'ya gelerek avukatlık yapmaya başladı.⁸⁹ 1 Aralık 1919'da Darülhilafe Medresesi Müdürlüğüne getirildi.⁹⁰ Avukatlık ve öğretmenlik yaptığı sırada yeni teşekkül eden Antalya İhtiyat, Zabitan ve Münevveran Cemiyeti Reisliğinde ve Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinde aktif üye olarak Millî Mücadele'ye katıldı. Bu sırada İtalyanlar tarafından vurulan Ölü Haşmet için kurulan muhtelif tahkik komisyonu azalığında bulundu.⁹¹

TBMM'nin 1. Dönemi için yapılan seçimlerde 91 oy aldı.⁹² Antalya Milletvekili olarak 8 Mayıs 1920'de Meclis'te hazır bulundu. İktisat, Dışişleri, Bütçe, Adalet, Anayasa ve Dilekçe komisyonlarında ve Memurin Muhakematı Tetkik Kurulunda çalıştı. 1. toplantı yılında Dilekçe, 2. yılında Adalet komisyonlarının kâtipliğini, 2. ve 3. yılda İktisat Komisyonu'nun sözcülüğünü yaptı.⁹³ 9 Mart- 10 Mayıs 1923'te El-Cezire (Kuzey Irak) İstiklal Mahkemesi

⁸⁷ TBMM Arşivi, **Tercüme-i Hal Kâğıdı**, Şahsi Dosya No: 25, Ek: 3.

⁸⁸ E.S.G.M.A., **Memuriyet Hizmet Cetveli**, Halil İbrahim ÖZKAYA, Şahsi Dosya, 18.2.1941.

⁸⁹ Çoker, **a.g.e.**, s. 107-108.

⁹⁰ E.S.G.M.A., **Memuriyet Hizmet Cetveli**, Halil İbrahim ÖZKAYA, Şahsi Dosya.

⁹¹ E.S.G.M.A., **Memuriyet Hizmet Cetveli**, Halil İbrahim ÖZKAYA, Şahsi Dosya.

⁹² TBMM Arşivi, **Tercüme-i Hal Kâğıdı**, Şahsi Dosya No: 25.

⁹³ TBMM Arşivi, **Tercüme-i Hal Kâğıdı**, Şahsi Dosya No: 25.

Savcılığı görevinde bulundu.⁹⁴ Mecliste bulunduğu sürede 1 gizli oturumda 35 konuşma yaptı. 2 kanun önerisi verdi.⁹⁵

Milletvekilliğinin sona ermesiyle birlikte Antalya'ya dönerek avukatlık mesleğine devam etti. 20 Ocak 1924'ten itibaren yeni açılan Ticaret Okulu'nda hukuk derslerine girmeye başladı. Bu arada İl İdare Heyeti'ne seçildi. 9 Mayıs 1927'de Ticaret Okulu'nun kapatılması üzerine Adliye Vekâletinden bir hâkimliğe tayinini istemesiyle 1 Haziran 1927'de Çay ilçesi Sulh Hâkimliği'ne atandı. 25 Aralık 1928 tarihinde görevinde ayrılarak bir gün sonra 26 Aralık 1928'de Sandıklı İlçesi Hukuk Hâkimliği'ne nakledildi. 9 Şubat 1930 tarihinde bu görevden istifa suretiyle ayrılarak Antalya'da avukatlığa döndü. 30 Aralık 1930'da Tokat, 6 Mayıs 1934'te Amasya, 16 Aralık 1934'te Muğla, 12 Nisan 1937'de Niğde Maarif Müdürü olarak görevlendirildi. 29 Kasım 1939 tarihinde Niğde'deki görevinden ayrıldı. 30 Ocak 1939'da atandığı Diyarbakır Maarif Müdürlüğü'nden 9 Şubat 1941'de ayrıldı.⁹⁶ 26 Şubat 1941 tarihinde de emekliye ayrıldı.⁹⁷

Antalya'ya dönerek avukatlık yapmaya başladı. İl Genel Meclisi'ne Elmalı üyesi olarak seçildi. 1947'de Antalya noterliğini üstlendi. 10 yıl bu görevde kaldıktan sonra yaş haddinden emekliye ayrılmasıyla Ankara'ya gelerek yerleşti. Ölümüne kadar avukatlık yaptı. 26 Ocak 1972'de öldü. Cebeci Asri mezarlığında toprağa verildi. Evli olup 4 çocuk babasıydı.⁹⁸ Ayrıca Fransızca biliyordu. Hukuk ve iktisat alanlarında uzmandı.⁹⁹

Oğullarından Mehmet Şükran Özkaya, 1961- 1980 döneminde Cumhuriyet Senatosu Tabii üyesi olarak TBMM'de bulunmuştur.¹⁰⁰

⁹⁴ 25 Ocak 1923'te El-cezire İstiklal Mahkemesi üyeliği için yapılan seçimlerde 95 oy alarak savcılığa seçilmiştir. **Ayrıntılı Bilgi İçin bkz.** Demirel, **a.g.e.**, s. 461-462.

⁹⁵ TBMM Arşivi, **Tercüme-i Hal Kâğıdı**, Şahsi Dosya No: 25.

⁹⁶ E.S.G.M.A., **Memuriyet Hizmet Cetveli**, Halil İbrahim ÖZKAYA, Şahsi Dosya.

⁹⁷ E.S.G.M.A., **Emekli Maaşı Bordrosu**, Halil İbrahim ÖZKAYA, Şahsi Dosya, 26 Şubat 1941.

⁹⁸ Çoker, **a.g.e.**, s. 107-108.

⁹⁹ TBMM Arşivi, **Tercüme-i Hal Kâğıdı**, Şahsi Dosya No: 25.

¹⁰⁰ Çoker, **a.g.e.**, s. 107-108.

2.2. Halil İbrahim (ÖZKAYA) Bey'in Faaliyetleri

2.2.1. Dâhiliye

2.2.1.1. Yabanabad Kaymakamı Ali Rıza Efendi'nin Ailesine Maaş Bağlanması

Yabanabad (Kızılcahamam) Kaymakamı Ali Rıza Efendi'nin ailesine maaş tahsisine dair 18.9.1337(1921) tarihinde kanun layihası verildi.¹⁰¹

Kanun maddeleri okunarak konuşmalar yapıldı. Konuşmaların genelinde devletin böyle para vermeye gücünün yetmeyeceği görüşü ön plana çıkmış ve kanunun reddi teklif edilmiştir.

Halil İbrahim Bey, devletin vazifeye davet ettiği kişileri nasıl terfi ettireceğini, nasıl ödüllendireceğini hangi durumlarda maluliyet maaşı bağlayacağını bir kanunla belirlediğini ancak daha başka bir şekilde hizmet edenler için Meclis'in kanun yapmak yerine nasıl bir hizmette bulduklarına vakıf olması gerektiğine dikkat çekti. *“Azayı kiram tarafından bu gibilere birer lira verilse yekden üç yüz lira verilmiş olur ve kanun yapmaktan da kurtulmuş oluruz. Binaenaleyh böyle fevkalade yararlılık gösterenleri kendimiz takdir edelim. Yoksa hazine-i maliyeden ve başkalarının kesesinden değil.”*¹⁰² diyerek sözlerini tamamladı.

Besim Atalay Bey, *“Vazifedir, vazife yolunda ölüyorlar.”* sözleriyle mükâfatlandırma yapılmasına gerek olmadığını belirtti.

Kanun hakkında yapılan konuşmaların genelinde mükâfatlandırma yapılmaması yönünde fikirler beyan edilmiştir. Yapılan oylama sonucunda da kanun layihası reddedilmiştir.¹⁰³

2.2.1.2. İdare-i Kura ve Nevahi Kanunu

Köylerin ve kasabaların yönetimi konusundaki bu kanunun ilk adımları Meclis-i Mebusan döneminde atılmış olsa da TBMM Hükümeti de bu sistemi benimsemiş ve devam ettirmiştir. Bu kanunla halk idaresinin kurulması

¹⁰¹ T.B.M.M. ZC., C. 12, s. 251.

¹⁰² T.B.M.M. ZC., C. 12, s. 252.

¹⁰³ T.B.M.M. ZC., C. 12, s. 252.

düşünülmüştür.¹⁰⁴ Bu sistemle halk kendi yönetimini kendisi yapacak, köy ve kasabalarda kararlar bölge halkı tarafından bağımsız olarak alınabilecekti.

Halil İbrahim Bey, İdare-i kura ve nevahi kanunu (Köylerin ve kasabaların yönetimi kanunu) görüşülürken pek çok kez söz alarak, kanun maddelerinin oluşturulmasında aktif rol oynamıştır.

İdare-i kura ve nevahi kanunu lâyihası ve dâhiliye encümeni mazbatalarının görüşüldüğü 24.9.1337(1921) tarihindeki oturumda söz almıştır.

Kanununun 16. maddesinden 21. maddesine kadar olan kısım nahiye yönetimlerinin belirlenmesi konusundaydı. Nahiye şuralarının halk tarafından, idare heyeti ve nahiye müdürünün nahiye şurası tarafından seçilmesi gibi idarenin halk tarafından belirlendiği maddeler yer almaktaydı.

Halil İbrahim Bey: *“Bu kanun; Teşkilat-ı Esasiye Kanunu mucibince zaten kabul edilmiş demektir. Bunu kabul etmemek demek, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nun birinci maddesi: Hâkimiyet bilâ kaydüşart milletindir, dediğine göre şu halde bu kanunu tadil etmek demektir.”* dedi. Bu maddelerin Meclisin halkçılığını sınıadığını, bu kanunlarla halkın idaresini halka vermeleri gerektiğini ifade etti.¹⁰⁵

İdare-i kura ve nevahi kanunu lâyihası ve dâhiliye encümeni mazbatalarının görüşüldüğü 1.10.1337(1921) tarihindeki oturumda ise kanununun 4. maddesi hakkında söz almıştır.

Madde 4: Bir nahiyeye bağlı olan köyün nahiye hâline geirilmesi veya bir köyün bir nahiyeden diğer nahiyeye geçmesi o köyün seçmenlerinin üçte iki oranında talebi ve nahiye şurasının kabulüne ve bir nahiye merkezinin tebdili nahiye şurasının talebi üzerine vilayet şuralarının kararına tevfikan (göre) nizamname-i mahsusa yapılır.¹⁰⁶

¹⁰⁴ Rıdvan Akın, **TBMM Devleti (1920–1923) Birinci Meclis Döneminde Devlet Erkleri ve İdare**, İletişim Yay., İstanbul, 2001, s. 274-275.

¹⁰⁵ T.B.M.M. ZC., C. 13, s. 9.

¹⁰⁶ T.B.M.M. ZC., C. 13, s. 71.

Bu maddede nizamname-i mahsusla ifadesi geçmekteydi kendisi ise bunun vilayet şuralarına bırakılmasını istedi. Nahiyelerle ilgili 16. ve 21. maddelerde de kararların halka bırakılması konusunda itirazları olmuştu. Bu madde de salahiyetin artık verilmesi gerektiğini vilayet şuralarının bu işi görebileceğini ifade etti. Maddenin “*Nahiye merkezinin tebdili nahiye şurasının talebi üzerine vilayet şuralarının kararına tevfikan yapılıır*” şeklinde değiştirilmesinin uygun olacağını söyledi.¹⁰⁷

Kanunun 4. maddesinin tadil edilmesi için takrirler verilmiştir. Ancak yapılan oylamada takrirler reddedilerek maddenin tadil edilmesine gerek duyulmamıştır.¹⁰⁸

7.3.1338(1922) tarihindeki oturumda, kanunun maddeleri görüşülmeye devam edilmiştir.

Kanunun 44. maddesinde seçmenleri hediye, para ya da başka bir şey ile itma ve ikna ederek oylarını yönlendirenler bir aydan altı aya kadar cezalandırılacaklardır ifadesi kullanmıştı.¹⁰⁹

Halil İbrahim Bey, bu maddenin değiştirilmesini istedi. İntihabın bir mücadele olduğunu, herkesin birbirini iknaya çalışacağını ifade ederek bu maddenin olması durumunda mağlup olanların daima ikna edildiklerini söyleyerek çekişmelerin yaşanacağını belirtti. Maddenin şu şekilde değiştirilmesini teklif etti: “*Müntehiplerden birkaçını para veya saire ile ikna etmeyerek fiili surette darp ve tehdit edenlere, arzu ettiklerine rey verdirmek isteyenlere yani itma ve ikna suretiyle olmayıpta*”¹¹⁰ diyerek tashihini teklif etti.

Ancak bu maddenin encümen tarafından takrirlerle geri istenmesi üzerine madde encümene gönderilmiştir.¹¹¹

¹⁰⁷ T.B.M.M. ZC., C. 13, s. 72-76.

¹⁰⁸ T.B.M.M. ZC., C. 13, s. 77.

¹⁰⁹ T.B.M.M. ZC., C. 18, s. 83.

¹¹⁰ T.B.M.M. ZC., C. 18, s. 83-84.

¹¹¹ T.B.M.M. ZC., C. 18, s. 85.

Madde 51: İlk intihabatta heyet-i intihabiyeye kaymakam tarafından tayin olunacak memur-u mahsus riyaset edecektir.¹¹²

Hükümetin riyaset ve nezaretinin katiyen kabul edilemeyeceğini, artık halkın söz sahibi olması gerektiğini ifade ederek şunları söyledi: “*Mademki, bu Meclis ve hükümet halkçıdır ve halk intihabatla yeni iştigal etmiyor. Binaenaleyh halk kendi intihabadını kendisi yapmalıdır.*”¹¹³ diye teklif etti.

Lütfü Bey (Malatya), böyle bir şeyin kabul edilemeyeceğini söyledi.

Dâhiliye vekâleti vekili Vehbi Bey, intihabatın vilayet şuralarına ait olduğunu, isterlerse kendi memurlarını hatta kaymakamları görevlendirme yetkisine sahip olduklarını belirterek, kanunda da bunun böyle belirlendiğini ifade etti.¹¹⁴

Bu madde hakkında yapılan konuşmalardan sonra İzmit mebusu Hamdi Namık Bey’in maddenin iptal edilmesi için verdiği taksir kabul edilerek madde iptal edilmiştir.¹¹⁵

52. Maddenin 1. ve 9. fıkraları hakkında söz almıştır. Buna göre;

Fıkra 1: Bir nahiye dairesi tedariki; nahiye dairelerinin yeniden inşası lazım geldiği takdirde bunların devletçe kabul olunan plan ve resim mucibince vücuda getirilmesi mecburidir.¹¹⁶

Halil İbrahim Bey: “*Bendeniz, devletçe kabul olunan ve mahallî vilayet şuralarında tayin edilen plan mucibince diye bir fıkra ilavesini teklif ediyorum. Mademki, çalışacak onlardır. Onlar kendilerine göre planlarını ve dairelerini tesis edebilmelidirler.*”¹¹⁷ diyerek değişiklik yapılmasını teklif etti.

Ancak tadilata gerek duyulmayarak diğer fıkrasının görüşülmesine geçildi.

¹¹² T.B.M.M. ZC., C. 18, s. 86.

¹¹³ T.B.M.M. ZC., C. 18, s. 86-88.

¹¹⁴ T.B.M.M. ZC., C. 18, s. 88.

¹¹⁵ T.B.M.M. ZC., C. 18, s. 89.

¹¹⁶ T.B.M.M. ZC., C. 18, s. 90.

¹¹⁷ T.B.M.M. ZC., C. 18, s. 90-91.

Fırka 9: Hayvanatı ehliyenin ıslahı cinsi için iyi cinsten boğa, aygır, teke ve koç tedariki.¹¹⁸

Bu fıkrada sadece değişiklik yapılmasını teklif etti. Yanlış anlaşılmalrı ve yanlış alımları önlemek için (iyi cinsten boğa vesaire) yerine (hayvanatın ıslahı için iyi cinsten damızlık tedariki) ifadesinin kullanılmasının daha uygun olacağını belirtti.

Ancak mazbata muharriri Hamdi Namık Bey'in fıkrada hayvanların hepsinden bahsedildiğini ve Halil İbrahim Bey'in dediğı gibi bir yanlış anlama olmayacağını belirtmesi üzerine fikra aynen kabul edilmiştir.¹¹⁹

Madde 53: Nahiye vazai fi meyanında tadadolunan hususat için bedenen ifatı mükellefiyet etmeyenler mukarrer olan eyyamı mesailin adedine göre yevmiye ita eylemekle mükellef tutulur. Yevmiyenin miktarı nahiye şurasınca takdir olunur. İşbu belagat hangi husus için istifa edilmiş ise münhasıran o hususa sarf olunur.

Bu maddedeki "*Hangi husus için istifa olunmuşsa münhasıran o hususa sarf olunur*" yani cümlesine itiraz ederek nahiye şuralarının gelirlerini istedikleri gibi sarf edebilecekleri belirtti ve "*nahiye şurasınca takdir olunur*" ifadesinden sonrasının tayyını teklif etti. Yani toplanacak paraların harcanmasında nahiye şuralarının özgür hareket edebilmesini talep ediyordu.¹²⁰ Ancak Halil İbrahim Bey'in teklifi kabul edilmemiştir.

İdari kura ve nevahi kanunu layihası ve dâhiliye encümeni mazbatasının görüşüldüğü 19.10.1338(1922) tarihindeki oturumda da 108. madde hakkında söz aldı.

Madde 108: Nahiye müdür ve muavinleri ve heyet-i azası iki sene müddetle nahiye şurasınca intihap olunur. İntihap Meclis azası meyanından yapılabileceğı gibi hariçten de icra olunabilir.¹²¹

¹¹⁸ T.B.M.M. ZC., C. 18, s. 90.

¹¹⁹ T.B.M.M. ZC., C. 18, s. 104.

¹²⁰ T.B.M.M. ZC., C. 18, s. 313.

¹²¹ T.B.M.M. ZC., C. 24, s. 31.

Halil İbrahim Bey, müdür, muavinleri ve heyet-i idarenin nahiye şurası dışından da seçilmesine karşı çıkararak bunun için ne gibi bir neden olduğu anlayamadığını ifade etti. Halkın kendi idarecilerini kendisinin seçmesi gerektiğini belirtti.¹²² “*Hâkimiyet bilâkaydüşart milletindir. Yani bilâkaydüşarttan maksat, bilavasıta demektir. Ahalinin intihap ettikleri ya iyidir ya kötüdür. Onun istediği gibi. Onun iyi dediği iyidir, kötü dediği kötü.*”¹²³ Bu sözlerle hâkimiyetin kayıtsız şartsız verildiği halka sözde değil uygulamada da güvenilmesi gerektiğini, kendi seçimlerini kendilerinin yapmaları gerektiğini açıklamıştır.

Konuşmasının sonunda maddenin halkın intihap etmesi şeklinde değiştirilmesini istedi. Madde nahiye şurasınca azası meyanından veya nahiye halkından intihap olunur şeklinde değiştirildi.¹²⁴

2.2.2. Maliye

2.2.2.1. Mükellefiyeti Nakliye-i Askeriye Vergisi Kanunu

Büyük Taarruz için hazırlanan ordunun ihtiyaçları için sadece bir defa olmak üzere 1922 senesinde alınan bir vergidir. Bu vergi nisbi ve maktu parasal sınırlara bağlanmış ve diğer taraftan da ordunun parasız ulaşım yaptırabileceği öngörülüyordu.¹²⁵

Mükellefiyeti nakliye-i askeriye vergisi kanunu ile ilgili 17.4.1338(1922) tarihindeki oturumda kanunun maddeleri görüşüldü.

Kanunun ikinci maddesine göre; mükellefiyet-i nakliye her şahıs için geçerli olup, köylerde 50, şehirlerde 100 kuruş alınacaktır.

Dördüncü madde de ise, ikinci maddedeki şartların maddi durumları uygun olan erkek ve kadınlar için uygulanacağı belirtiliyordu.¹²⁶

¹²² T.B.M.M. ZC., C. 24, s. 31-33.

¹²³ T.B.M.M. ZC., C. 24, s. 33.

¹²⁴ T.B.M.M. ZC., C. 24, s. 39.

¹²⁵ **Millî Mücadele Dönemi Bütçeleri ve Mali Mevzuatı (1920-1923)**, T.C. Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, Ankara, 1994, s. 50.

¹²⁶ T.B.M.M. ZC., C. 19, s. 257-258.

Halil İbrahim Bey, dördüncü madde hakkında söz alarak, kadınlardan da bu verginin alınmasının önerilmesine karşı çıkmıştır. Kadınların da mal mülk sahibi olabileceklerini ancak erkeklerle aynı kefeye konamayacaklarını, erkekler gibi ticaret yapıp iş tutamayacaklarını belirterek kadınların bu vergiden muaf tutulmalarını teklif etti.¹²⁷ Ancak Halil İbrahim Bey'in bu önerisine bazı milletvekilleri karşı çıkmıştır.

Yahya Galib Bey (Kırşehir); “*Nasıl kadınları istisna ediyorsunuz? Anlayamıyorum.*”

Salih Efendi (Erzurum); “*Memleketin hayatı müstereke ve müdafasında ehli servet kadın ve erkek istisna edilemez*”¹²⁸ diyerek Halil İbrahim Bey'in teklifine karşı olduklarını belirttiler.

Bu konuşmalardan sonra kanunun dördüncü maddesi oylanmış ve madde değişikliğe uğramadan aynen kabul edilmiştir.¹²⁹

2.2.2.2. 1338(1922) Senesi Emniyet-i Umumiye Bütçesi

1338(1922) senesi Emniyet-i Umumiye bütçesi münasebetiyle 5.6.1338(1922) tarihinde yapılan oturumdaki konuşmasında öncelikle müdafaa-i milleyenin dâhili cephesi olan bu bütçe hakkında yaptığı eleştiri dolayısıyla üzüntüsünü belirterek emniyet müdürlerinin olduğu bölgelere emniyet müfettişlerinin de atanmasının uygun olmadığını bunun mali bir yük getirdiğini belirtti. “*Bendeniz polis müdürlerinin bulunduğu mahallerde bulunan emniyet müfettişlerinin lâğvedilmesini ve yalnız polis müdürlerinin bulunmasını teklif ediyorum. Emniyet müdürlerinin büsbütün kaldırılması daha muvafıktır.*”¹³⁰ diyerek sözünü tamamladı. Konuşmalar yapıldıktan sonra takriri okundu.

Riyaseti Celileye

“*Gerek emniyet ve asayişin bir elden idaresi ve gerek bütçeden tasarruf cihetine gidilmesi için merakizi mühimmede yalnız polis müdürleriyle iktifa*

¹²⁷ T.B.M.M. ZC., C. 19, s. 259.

¹²⁸ T.B.M.M. ZC., C. 19, s. 259.

¹²⁹ T.B.M.M. ZC., C. 19, s. 260.

¹³⁰ T.B.M.M. ZC., C. 20, s. 207.

edilecek emniyet müfettişlerine aid olan üçüncü maddenin bütçeden tayyını teklif ederim”¹³¹

4 Haziran 1338(1922)

Antalya Mebusu

Halil İbrahim

Halil İbrahim Bey’in bu takriri vermesindeki sebep bütçenin 2 maddesinin 166. Faslının 2. maddesinde yer alan müfettiş hesaplarında 1140 lira açık görünmesiydi.

Halil İbrahim Bey’in takririne cevap vermek için maliye encümeni M. Ali Cenani Bey, söz alarak emniyet müfettişlerinin bütçeye çok fazla yük eklemeyi belirterek bütçede sadece dört aylık bir fark olduğunu ve bununda 1337(1921) senesinde yapılan kadrolara göre verildiğini ifade etti. Geçen seneki kadroda tespit edilen polis, komser, muavin ve heyeti kalemiye maaşlarının aynen gösterilmesi gerektiğini söyledi.¹³² Yani müfettiş maaşlarında görülen fazlalığın geçen yıldan kalan fark nedeniyle bütçede fazla görüldüğünü ve bunun dikkate alınmaması gerektiğini ifade etti.

M. Ali Cenani Bey’in açıklamalarına rağmen Halil İbrahim Bey’in takriri kabul edilerek emniyet müfettişleri tayyedildi.¹³³

2.2.2.3. Maliye Vekâleti Bütçesi

Maliye Vekâleti bütçesinin görüşüldüğü 14.8.1338(1922) tarihinde yapılan oturumda söz aldı.

Konuşmasında bütçenin 56. faslındaki müdür atamalarının yanı sıra yapılan muavin atamalarına değindi. Tasarruf yapılması açısından bu atamanın gereksiz olduğunu belirtti. Eğer iş yapılması isteniyorsa ve memur az geliyorsa mümeyyizlerin mevcut olduğunu, kâtipler atanarak bu olayın çözülebileceğini ifade etti.¹³⁴ *“Mademki mümeyyizler vardır. Müdürler olmadığı zaman*

¹³¹ T.B.M.M. ZC., C. 20, s. 352-353.

¹³² T.B.M.M. ZC., C. 20, s. 353.

¹³³ T.B.M.M. ZC., C. 20, s. 360.

¹³⁴ T.B.M.M. ZC., C. 22, s. 152-156.

*bunların içinden en ehliyetlisi vekâlet edebilir. Yani böyle alelumum muavinlikler tesisi, devairde teselsülü icap eder. Onun için müdüriyet ihdasından sonra muavinliklerin lavını teklif ediyorum.”*¹³⁵ diyerek konuşmasını bitirdi.

Salih Efendi (Erzurum), konuşmasında Halil İbrahim Bey’in teklit ettiği müdür mavinlerinin lav edilmesinin mümkün olmadığını belirterek, üç seneden beri kadroların daraltılması nedeniyle otuz kişinin yaptığı işi bir kişinin yapmak zorunda kaldığını ifade etti. Bu yüzden muavinlerin lav edilmesine karşı olduğunu söyledi.¹³⁶

Konuşmalardan sonra takrirler okunarak oylama yapıldı. Ancak Rasih Efendi’in müdür muavinlerinin lavına dair takriri reddedildi.¹³⁷

Bu konuda maliye vekâletindeki kalemi mahsus müdürleri ve şifre kitabeti tahsisatı olarak mevzu bulunan 864 liranın iptalini teklif eden Bitlis mebusu Hüsnü Bey’in takriri kabul edildi.¹³⁸

2.2.3. Askeri Konular

2.2.3.1. Ordu Maaş, Seferberlik ve Cephe Zamları Kanunu

Millî Mücadele’nin başında subayların ekonomik durumları iyi durumda değildi. TBMM bu konuyu ele alarak askeri kadro ve maaşları yeniden oluşturmak için Müdafaa-i Milliye Bütçesini Tetkik Heyeti kurmuştur.

Orduda cephe gerisindeki personelin fazla olması ve cephedeki askerle aynı maaşı almasından kaynaklanan sorunlar mevcuttu. Bu maaş çarpıklığını düzeltmeye yönelik ilk düzenleme Seferberlik ve Cephe Zamları Kanunu olmuştur.

Halil İbrahim Bey de Ordu maaşı seferberlik ve cephe zamlarının artış seviyesini düzenleyen kanun hakkında 24.4.1337(1921) tarihindeki oturumda birinci madde hakkında konuşmuştur. Kanunun birinci maddesine göre;

¹³⁵ T.B.M.M. ZC., C. 22, s. 156-157.

¹³⁶ T.B.M.M. ZC., C. 22, s. 157.

¹³⁷ T.B.M.M. ZC., C. 22, s. 161.

¹³⁸ T.B.M.M. ZC., C. 22, s. 161.

Madde 1: Berri ve bahri bilumum erkân umera ve zabitanın rütbesi fevkindeki makamata işgal edenlere kendi rütbesine muhassas maaş ile işgal ettiği mevkiin en büyük rütbesi arasındaki fark maaşın nisfî tahsisatı fevkalade-i şehriyesiyle birlikte verilir. Bundan maada hiçbir suretle makam maaşatı veya müteferrika verilmez. Münhal makamatta vekâleten bulunanlar aynı muameleye tabidir.¹³⁹

Halil İbrahim Bey, mevkiler ve mevkiler arasındaki farkın belirlendiğini ancak mafevk rütbe (Bir üst rütbe) verilerek maaşlara yansıtılmasının yanlış olduğunu şu şekilde ifade etti: *“Liyakatleri ve ehliyetleri müteayyin erkân ve umera ve zabitan bir derece mafevk rütbeye muadil vazâifte istihdam olunurlar. İkinci madde de böyle geçmektedir. Madem ki bir derece mafevk rütbeye muadil vazâifede istihdam olunuyor ve sonra yukarı ki birinci maddede bir derece mafevk farkı maaşatı alırlar ne demektir. Esasen bir derece mafevk rütbeye muadil memuriyette kullanılacak...”* kendisine göre ise, *“Kendi rütbesiyle en büyük rütbesi arasındaki farkı maaş değil, asıl kendi rütbesiyle bir derece mafevk rütbe arasındaki maaş alması lazımdır.”*¹⁴⁰

Bu maddenin karışıklığa neden olacağı, maaş alımlarında sorunlar çıkacağı gerekçesiyle maddenin daha açık bir şekilde yazılmasına karar verilmiştir.¹⁴¹

2.2.3.2. Askeri Tekâüt ve İstifa Kanununa Müzeyyel Kanun

Ordu mensuplarının sosyal güvenliği ile dul ve yetimlerin korunması TBMM hükümeti tarafından özel önem görmüştür. Osmanlıdan devralınan Askeri Tekâüt (emekli) ve İstifa Kanunu korunmuştur. Askeri personelin emekliliğinde uygulanacak temel kurallar belirlenmiştir. Dul ve yetimlerin hakları koruma altına alınarak şehit olan zabitanın ailesinin devlet güvencesi altında olduğu hissi yaratılmıştır. İçinde bulunulan mücadele hâli düşünülürse yasanın ne kadar önemli olduğu daha iyi anlaşılacaktır.¹⁴²

¹³⁹ T.B.M.M. ZC., C. 10, s. 98.

¹⁴⁰ T.B.M.M. ZC., C. 10, s. 100-101.

¹⁴¹ T.B.M.M. ZC., C. 10, s. 101-102.

¹⁴² Akın, a.g.e., s. 365-366.

Halil İbrahim Bey de Askeri tekaüt ve istifa kanununa müzeyyel (ek) kanun hakkında 28.8.1338(1922) tarihindeki oturumda kanunun ikinci maddesi hakkında söz almıştır.

Kanunun ikinci maddesine göre; şehit ailelerine bir derece mafevk rütbe maaşı nispetinde maaş tahsis edilmesi teklif ediliyordu.¹⁴³

Halil İbrahim Bey, ikinci maddenin bu kanunda yer almasının uygun olmadığını zaten bunlarla ilgili bir kanunun mevcut olduğunu orada tartışılmasının daha uygun olacağını belirtti. Zabitanın ve erkânın arkalarında bıraktıkları yetimleri düşündüklerini bu kanuna da karşı olmadıkları ancak bu kanunun tartışılacağı yerin burası değil Takdirname Kanunu olduğunu ve oraya gitmesi gerektiğini ifade etti.¹⁴⁴ “*Hepimiz zabitanımızı, erkânımızı, efradı düşünüyoruz. Fakat her şeyin bir kanunu, usulü vardır. Binaenaleyh bendenizce bu maddenin lüzumu yoktur. Münakaşaya değer yeri de yoktur.*”¹⁴⁵ diyerek maddenin iptal edilmesini teklif etti.

Salahattin Bey (Mersin), söz alarak Halil İbrahim Bey’e katılmadığını, maddenin bu kanunda yer almasının uygun olacağını belirterek, şehit ailelerinin alacakları mükâfatların yetersiz olduğunu bunu da ancak mafevk rütbe maaşı vererek çözebileceklerini ve bunun da bu kanunda yer alması gerektiğini ifade etti.¹⁴⁶

Okunan takrirlerden sonra, şehit aileleri yerine eytam ve eramiline tabirinin maddeye eklenmesi kabul edilmiştir.¹⁴⁷

2.2.4. Hukuk

2.2.4.1. Hıyanet-i Vataniye Kanunu

29 Nisan 1920 tarihinde kabul edilen bu kanunla vatan hainliği konusu düzenlenmiştir. Kanuna göre, Büyük Mille Meclisinin meşruiyetine isyanı

¹⁴³ T.B.M.M. ZC., C. 22, s. 379.

¹⁴⁴ T.B.M.M. ZC., C. 22, s. 381-383.

¹⁴⁵ T.B.M.M. ZC., C. 22, s. 381.

¹⁴⁶ T.B.M.M. ZC., C. 22, s. 381.

¹⁴⁷ T.B.M.M. ZC., C. 22, s. 383.

gerektirecek şekilde fiili veya yazılı muhalefet ya da ifşadatta bulunmak vatan hainliği sayılmıştır ve cezanın idam olduğu belirtilmiştir.¹⁴⁸

Hıyanet-i Vataniye kanununun 8. maddesine göre, Hıyanet-i Vataniye işbu kanuna tevfikân mahakimden sadır olacak muhakemet kat'î olup Büyük Millet Meclisi'nden badettastik (onaylanarak) mahallerinde infaz olunur. Tastik edilmediği takdirde Meclisçe ittihaz edilecek karara tevfikî muamele olunur.

Kanunun 8. maddesi değiştirilerek temyiz hakkının açık tutulması için layiha verilmiştir.

Bu kanun değişikliği için 29.3.1337(1921) tarihindeki oturumda söz alan Halil İbrahim Bey, Hıyanet-i Vataniye evrakının mahkeme-i temyize bırakılmaması gerektiğini, çünkü karar da sürat gerektiğini ifade etti. “*Bir mahkeme-i temyize gidecek olursa oraya diğer birçok yerlerden evrak gelmiştir. Mahkeme-i temyiz onların tetkikiyle mi iştilgal edecek, yoksa bunun tetkikiyle mi uğraşacak?*” mahkeme-i temyiz için uygun olduğu kararına varılırsa mahkemenin diğer işlerinden geri kalacağını belirterek cezanın ağırlığı kadar süratinin de önemli olduğunu ifade etti.¹⁴⁹

Konya mebusu Vehbi Bey, kanun hakkında verilen layihanın kabul edilmeyerek, kanun maddesinin eskisi gibi devam etmesini teklif etti. Yapılan oylama sonucunda teklif kabul edildi.¹⁵⁰

15.4.1339(1923) tarihinde Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nun 8. maddesi 335 numaralı kanun ile değiştirilir. Buna göre; verilen mahkûmiyetler artık temyiz mahkemesinde incelenip tasdik edildikten sonra TBMM'ye gönderilecektir.¹⁵¹

¹⁴⁸ Millî Mücadele Dönemi Bütçeleri ve Mali Mevzuatı (1920-1923), T.C. Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, Ankara, 1994, s. 5.

¹⁴⁹ T.B.M.M. ZC., C. 12, s. 104.

¹⁵⁰ T.B.M.M. ZC., C. 12, s. 106.

¹⁵¹ Akın, a.g.e., s. 163.

2.2.4.2. Divan-ı Temyiz-i Askeri Kanunu

Anadolu'da siyasi bir otorite kurulduktan sonra askeri yüksek yargı konusunda bir boşluk ortaya çıkmıştır. Açığa alınmış askeri memurların ve Divan-ı Harplerden gelen kararların temyiz edileceği bir mercinin yokluğu kendini hemen hissettirmiştir.¹⁵²

Bu eksiklik nedeniyle Divan-ı Temyiz-i Askeri kurulması gündeme gelmiştir. Halil İbrahim Bey, Divan-ı Temyiz-i Askeri hakkındaki kanunun layihası hakkında 20.5.1338(1922) tarihinde yapılan oturumda temyiz mahkemelerinin gereksiz ve maddi olarak zararlı olacağını ifade etmiştir.

Bu kanunun çıkarılmasının öncelikle maddi olarak bir yükümlülük getireceğini yani yeni bir bina tahsis etmek, yeni elemanlar tayin etmek gerektiğini bunun da maddi olarak çok büyük yük getireceğini belirtti ve şöyle konuştu: *“Teşekkül etmiş bir temyiz mahkememiz vardır, bu sırada her şeyden azami istifade etmemiz lazımdır. Bu davalarda orada temyiz edilsin.”* Kanuna karşı gelmesinin diğer bir gerekçesi ise, her ihtisas alanı için bir mahkeme kurulmasının olanaksız olduğu için askeri bir temyiz mahkemesinin de gereksiz ve masraflı olmasıdır.¹⁵³

2.2.5. Eğitim ve Kültür

2.2.5.1. Zabıt Ceridelerinin Çoğaltılıp Dağıtılması

Türkiye Büyük Millet Meclisi çatısı altında alınan tüm kararlar millet adına alınmaktadır. Ancak Meclisin aldığı çok önemli haberlerden halkın bazen hiç haberi bile olmamaktaydı. Meclisin faaliyetlerinin halk tarafından öğrenilmesini sağlamak için zabıt ceridelerinin çoğaltılarak halka dağıtılması düşünülmektedir.

Zabıt ceridelerinin günü gününe tabı ve tevzi edilmesi (dağıtılması) ile ilgili 27.4.1338(1922) tarihindeki oturumda:

Mersin mebusu Salâhattin Bey'in: *“Bizi buraya gönderenler ve bize rey verenler ve bizim mesaimizle alakadar olanlar doğrudan doğruya millettir.*

¹⁵² Akın, a.g.e., s. 157.

¹⁵³ T.B.M.M. ZC., C. 20, s. 104.

Zabıtları onlara okutturmak derecesine vardırmalı ve hayat-i siyasiye ile memleketin atisi ile halkın taallukunu uyandırabilmeli, milletin terbiyesini yükseltebilmeliyiz.” sözlerine katıldığını belirterek mecmuayı muharip kıtaata sokmanında anlamsız olduğunu söyledi. Ne belediyesine, ne müdafaa-i hukukuna, ne de istihbaratına bu zabıtlardan gitmediğini belirterek makine gelene kadar halkın faydalanabileceği yerler olan belediyelere, müdafaa-i hukuklara istihbarat salonu açılan yerlere gönderilmesi gerektiğini ifade etti.¹⁵⁴

2.2.5.2. Tedrisat-ı İptidaiye Kanunu

23 Nisan 1920’de Türkiye Büyük Millet Meclisi açıldıktan sonra; Hükûmet, 3 Mayıs 1920’de Maarif Vekâleti merkez teşkilatı kurmuştur. 16.7.1921’de yapılan Maarif Kongresi’nin gündeminde ise İlkokul programının düzenlenmesi ve ilkokulların öğrenim sürelerinin yeniden belirlenmesi, köy öğretmeni yetiştirilmesi için köy öğretmen okulu açılması gibi konular yer almıştır.¹⁵⁵ Tedrisat-ı İptidaiye Kanununda yapılan değişikliklerle de ilkokul eğitimi düzenlemeler yapılmıştır. Bu nedenle köylerde eğitimin desteklemek için kanun maddelerinde değişiklikler yapılmıştır.

Konya mebusu Vehbi Efendi’nin, Tedrisat-ı İptidaiye Kanunu’nun 15. maddesi mucibince kura ve kasabat ahalisine yapılan tevziattan sarfınazar edilmesine dair takriri hakkında 21.9.1338(1922) tarihindeki oturumda söz almıştır.

Kanunun 15. maddesine göre; karye ve mahallelerinde iptidai bulunan halk okulların masraflarını kendileri ödemekle yükümlüdürler.¹⁵⁶

Halil İbrahim Bey, bu maddeye karşı çıkarak köylünün bu vergiyi ödeyemeyeceğini, halkın bu yükümlülüğün altına atılması durumunda iptidaların yürümeyeceğini belirterek bu kanunun batılı bir ülkeden alındığını ve bize uygun bir şekilde yapılmasının uygun olacağını aksi takdirde başkalarının kanunlarının sorunları çözmeye faydalı olamayacağını ifade

¹⁵⁴ T.B.M.M. ZC., C. 19, s. 419-420.

¹⁵⁵ Hasan Cicioğlu, **Türkiye Cumhuriyetinde İlk ve Orta Öğretim** A.Ü. Eğitim Fakültesi Yay., Ankara, 1985, s. 31.

¹⁵⁶ T.B.M.M. ZC., C. 13, s. 140-141.

etti.¹⁵⁷ “Biz zaten kanunlarımızı ne şarka ne de garba değil, kendi adatımıza göre yapabiliyor muyuz? Efendiler ne terakkiperverler, muhafazakârlara ve ne de muhafazakârlar, terakkiperverlere kızmamalıdır. Çünkü birinin gözü şarka birinin gözü garptadır. Hâlbuki biz şu havze-i hükümetimiz dâhilindeki âdatımızı muhafaza edeceğiz.”¹⁵⁸ diyerek eğitim sistemimizi kendi kültürümüze göre şekillendirmemiz gerektiğini belirtmektedir.

Sonuç olarak ta masrafların mecburiyetinin kaldırılmasını, mekteplerin devam etmesini teklif etti. Maarif işlerinin de Maarif Vekâletine son verilerek Evkaf Vekâletine verilmesini tavsiye etti. Çünkü çocukların terbiye edilmesine maarifin değil meşihatın karara vermesini uygun görüyordu.¹⁵⁹

3. HAMDULLAH SUPHİ (TANRIÖVER)

3.1. Hamdullah Suphi (TANRIÖVER) Bey’in Biyografisi

3.1.1. Eğitimi

1886’da (1301) İstanbul-Aksaray Horhor’daki Suphi Paşa Konağı’nda doğdu.¹⁶⁰ Hamdullah Suphi’nin baba tarafından fasılasız şekilde tespit edilen şeceresi şöyledir.

1. Bursa ulemasından Abdullatif Efendi
2. Abdurrahman Efendi
3. Eşşeyh Elhac Abdalbaki Efendi
4. Şeyh Ahmet Necip Efendi
5. Abdurrahman Sami Paşa (1792–1881)
6. Abdullatif Suphi Paşa (1881–1886)
7. Hamdullah Suphi Tanrıöver (1885–1966)¹⁶¹

¹⁵⁷ T.B.M.M. ZC., C. 13, s. 148–149.

¹⁵⁸ T.B.M.M. ZC., C. 13, s. 148.

¹⁵⁹ T.B.M.M. ZC., C. 13, s. 149.

¹⁶⁰ Çoker, a.g.e., s. 109–111.

¹⁶¹ Halim Seraslan, **Hamdullah Suphi Tanrıöver**, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1995, s. 4.

İlköğrenimini Kısıklı, Altunizade ve Numune-i Terakki Okullarında yaptı. 1895'te padişah iradesi ile parasız yatılı olarak Galatasaray Sultanisi'ne kaydedildi. Hamdullah Suphi ağabeyleri Yusuf Kamil Bey, Kerim Bey, Abdülvahap Bey ve Hüseyin Bey'den sonra irade-i seniyye ile Galatasaray Sultanisi'ni devlet hesabına parasız olarak bitirerek 1904'te Türkçe bölümünden mezun oldu. Hamdullah Suphi okul çağlarında düzenli giyinen, iyi konuşan bir öğrenci olarak dikkati çekmiştir. Onun fikri yönden gelişmesinde, o dönem hemen hemen bütün Türk gençlerini etkileyen büyük vatan ve hürriyet şairi Namık Kemal'in etkisi büyük olmuştur.¹⁶²

Eğitim hayatı sona erince 1904'te İstanbul Şehremaneti Tercümanlığı'nı üstlendi. 1905'te Reji İdaresi (Tütün Tekeli) Tercüme Kalemî'ne girdi. Fakat idarenin kozmopolit havasından rahatsız olarak istifa edip 1907'de Defter-i Hakani Nezareti (Tapu ve Kadastro) yazı işleri kalemine geçti. 1908'de Ayasofya Rüştüyesi'nde Fransızca ve medeni bilgiler dersi vermeye başladı.¹⁶³ Yaşadığı dönemde giyimi, düşünceleri ve hitabet gücüyle çevresindeki insanları etkileyen değişik bir kişilikti. O dönem öğrencilerinden Hidayet Reel okulun diğer hocalarından farklı olan genç öğretmenleri Hamdullah Suphi'den çok etkilendiklerini ifade ederek, şöyle anlatmaktadır: *“Beş altı ay bize hürriyetçi, medeniyetçi, milliyetçi atmosfer içinde telkinlerde bulundu. Hayat nedir, sanat nedir, ahlak nedir; henüz gelişmemiş dimağlarımızın kavrayabileceği yollardan anlattı.”*¹⁶⁴

Öte yandan Hamdullah Suphi Bey'in gözde işi yazarlık idi. Ancak güzel konuşma dalında ustalaştı. Şiirleri önce Şura-yı Ümmet'te, sonra da Servet-i Fünun, Resimli Kitap, Musavver Muhit, Resimli Roman ve başka gazete ve dergilerde yayımlandı. Ayrıca Hikâyeler ve Davul adlı dergide mizah yazıları yazdı.

Öğretmenlik hayatına 1910'da İstanbul Öğretmen Okulu'nda Türkçe ve Eğitim Bilimi öğretmenliğine atanarak devam eden Hamdullah Suphi Bey,

¹⁶² Fethi Tevetoğlu, **Hamdullah Suphi Tanrıöver**, Ank. 1986, s. 28–32.

¹⁶³ Çoker, **a.g.e.**, s. 109–111.

¹⁶⁴ A. Hidayet Reel, “Milliyetçi ve Medeniyetçi Lider Hamdullah Suphi Tanrıöver”, **TYD**, cilt:6, sayı: 2, Şubat 1967, s. 47.

1913'te Darülfünun Edebiyat Fakültesi'nde Türk Edebiyatı ve Eğitim Bilimi müderrisi oldu. Bir süre sonra eğitim bilimi dersini bırakarak konusu, Türk-İslam, Güzel Sanatlar Tarihi olan Estetik dersini okutmaya başladı.¹⁶⁵ Öğrencilerin Türk ve Doğu kültüründen uzak tamamen Batı kültürü ve tarihine yoğunlaştırıldıklarını görmesi onun Türk-İslam Güzel Sanatlar dersine yönelmesine neden olmuştur. Derslerde Roma, Yunan, Gotik ve Rönesans varken Türk, İran ve Arap dünyasının olmamasını yadırgamıştır. Derslerde bu konuları nasıl işleyeceğini öğrencilerine şöyle anlatmaktadır: “*Haftada iki dersiniz var. Birinde sizi İstanbul'da dolaştıracağım. Cetlerin yadigârı olan eserleri birer birer ziyaret edeceğiz. Onların teşkil ettiği millî sanatı, medeniyeti parça parça anlatacağım. Roma ve Bizans eserleriyle bizimkiler arasında mukayese yapacağım. Diğer derslerimizde ise ziyaret ettiğimiz abidelerin hususiyetlerini yazdıracağım.*”¹⁶⁶

Darülfünun'da yaptığı derslere ilgi çok büyüktü hatta başka sınıflardaki öğrenciler de dersine katılıyorlardı. Derslerine olan ilgiyi kendisi şöyle ifade etmektedir: “*Talebem Beyazıt Meydanı'nda yüzü aşıyor. Divanyolu'nda 350-400'e ulaşıyor, Sultanahmet Meydanı'nda ise, bir miting halini alıyordu.*”¹⁶⁷ Darülfünun'da derslerine girdiği öğrenciler arasında daha sonra isimlerini tüm Türkiye'nin duyacağı, Reşat Nuri Güntekin, İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Burhanettin Devellioğlu gibi isimlerde vardı.¹⁶⁸

Memleketin içinde bulunduğu şartlardan dolayı çok sevdiği öğretmenlik mesleğine son vererek daha siyasi meselelerde görevler almaya başlamıştır. Trakya ve Edirne'nin Osmanlı egemenliğinde kalmasını istemek ve Bulgar zulmünü Avrupa'ya anlatmak üzere oluşturulan kurul üyeliğine seçildi. Heyet'in sözcüsü konumunda olan Hamdullah Suphi heyet üyeleriyle birlikte 13 Ağustos–3 Eylül 1913 tarihleri arasında Roma, Paris ve Roma gibi

¹⁶⁵ Çoker, a.g.e., s. 109–111.

¹⁶⁶ Hamdullah Suphi Tanrıöver, “Reşat Nuri Güntekin”, **TYD**, sayı:264, Ocak 1957, s. 485.

¹⁶⁷ Mustafa Baydar, **Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Anıları**, Menteş Yayınları, İstanbul, 1968, s. 41.

¹⁶⁸ Erdoğan Başar, **Millî Eğitim Bakanlarının Eğitim Faaliyetleri (1920–1960)**, İstanbul, 2004, s. 73.

Avrupa'nın önemli siyasi merkezlerini gezmiştir.¹⁶⁹ Başarılı propaganda çalışmalarından sonra yurda dönen heyet kendiliğinden dağılmıştır.

3.1.2. Türk Ocağı Başkanlığı

Milliyetçilik akımının esasını millî bağımsızlıktır. Başka devletlerin hegemonyası altında yaşayan milletlerin millî bağımsızlıklarını kazanmaları ve kendi bağımsız devletlerini kurmaları hareketidir.¹⁷⁰ Fransız İhtilali'yle başlayan milliyetçilik akımının içine Osmanlı İmparatorluğu da sürüklenmiştir. Türk olmayan unsurlar kendi aralarında teşkilatlanma yoluyla bağımsızlıklarını elde etme yoluna gitmişlerdir. Arnavutlar, Yahudiler, Ermeniler ve Rumlar çeşitli cemiyetler kurarak çekinmeden faaliyet göstermeye başlarlar.¹⁷¹

Milliyetçilik azınlıklardan sonra Müslüman halkın üzerinde de etkisini göstermeye başlamıştır. Türk milliyetçiliği II. Meşrutiyetten sonra kurumsallaşmaya başlamış, ilk olarak Türk Derneği kurulmuş bunu Türk Yurdu ve Türk Ocağı'nın kurulması takip etmiştir.¹⁷²

Türk Ocağı fikri ilk kez tıbbiye öğrencileri arasında ortaya çıkmıştır. O gençler, Türk milletinin aynı hedef doğrultusunda birleştirilmesinin gerekliliğinden bahsediyor, hedeflerini de şöyle açıklıyorlardı: “*Türk kavmi, hayatı inkıraz yaşıyor. Biz buna seleflerimiz gibi lakayt kalamayacağız. Çünkü hayat ebedi bir mücadeledir. Bu mücadelede muvaffakiyetin en büyük şartı maarif ve mekteplerin galebesidir.*”¹⁷³ Hamdullah Suphi Bey ise, Türk Ocağı'nın kurulmasıyla ilgili şunları söylemektedir: “*Osmanlı İmparatorluğu dâhilinde ne kadar unsur varsa, deruni toplanmasını yapmış, kendisini siyanet için ayrı bir yol tutmuş, hususi bir istikbale doğru gidiyordu. Tıbbiyenin*

¹⁶⁹ Tefik Bıyıklıoğlu, **Trakya'da Millî Mücadele**, cilt: 1, Ankara, 1955, s. 71.

¹⁷⁰ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 9 .

¹⁷¹ Hüseyin Namık Orkun, **Türkçülüğün Tarihi**, Ankara, 1977, s. 111.

¹⁷² Cemal Kutay, **Türk Ocakları ve Türk Milliyetçiliği**, Ankara, 1995, s. 5; Ayrıca bkz. Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler**, 1998, İstanbul, c:1, s, 458–461; Yusuf Sarımay, **Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları**, 1994, İstanbuls. 121–137.

¹⁷³ Ali Engin Oba, **Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu**, İmge Kitabevi, Ankara, 1995, s. 226–227.

*gençleri, mülkiyenin gençleri, mühendis mektebinin gençleri, ordumuzun bir takım genç zabitleriyle baytarları birleşerek ilk Türk Ocağını tesis ettiler.*¹⁷⁴

22 Mart 1912 günü resmi olarak açılan Türk Ocağı başkanlığına Ahmet Ferid Bey seçilir. Hamdullah Suphi ise o zaman çok genç olması ve tanınmaması sebebiyle Yönetim Kurulu'na aday gösterilmesine rağmen seçilemez.¹⁷⁵

Muallim mektebinde görev yaptığı sırada okul müdürü kendisini ocağa gitmemesi konusunda uyarılmış, okula devam eden çocukların Osmanlılığı teşkil eden bütün unsurlardan oluştuğunu maaşının da bu unsurlardan alınan vergilerden ödendiğini belirterek Türk Ocağına devam etmemesini istemiştir. Bu olaya verdiği tepkiyi Dağ Yolu'nda şöyle anlatmaktadır: *“Arkadaşlar, bir şey demeden ayrıldım; muallimlere mahsus olan odaya girdim; istifanamemi yazdım, getirdim; masanın üzerine bıraktım. İstifa ettim, Türk Ocağından değil, muallimlikten. O zaman geçimimi sadece muallimlikten çıkaran bir adamdım.*¹⁷⁶ O zaman okul müdürünün düşündüğünün aksine Türk Ocakları, ırkçılık yaparak bir şeyler elde etmeye çalışan bir kurum değildi. Bunu Ferit Cansever şöyle izah etmektedir: *“Biz Türklüğü âşık bir kalp ile seviyoruz. Çünkü o Türkleri halas etmek için elimizde en son ve en müessir çare olduğu gibi, İslamcılık için de Osmanlılık için de aynı nispette müfittir. İslam'ı nihayetsiz bir muhabbetle seviyoruz, diğer İslam milletlerinin evlatları onların hayrına, menfaatine gösterdiğimiz alaka kadar bizim hayır ve menfaatimize alaka gösterebilirler başka bir şey istemiyoruz.”*¹⁷⁷ Atatürk'ün benimsediği milliyetçilik kavramıyla paralel bir anlayışla hareket ediyorlardı. Çağdaş anlamda bir milliyetçilik; bağımsızlığını savunmaya kesin kararlı, ilerleme

¹⁷⁴ Hamdullah Suphi Tanrıöver, “Türk Ocağının Tarihçesi ve İftiralar Karşı Cevaplarımız”, **TYD**, Aralık 1930, sayı: 36/230, c: 5–25, s. 2 **Ocağın amaç ve faaliyetleri için bkz.**, Sarımay, **a.g.e.**, s. 267-320; **Ocağın esas ve dahili nizamnamesi için bkz.**, Tunaya, **a.g.e.**, s. 465-468.

¹⁷⁵ Seraslan, **a.g.e.**, s. 43.

¹⁷⁶ Hamdullah Suphi Tanrıöver, **Dağ Yolu 2**, Haz. Fethi Tevetoğlus. 24–25.

¹⁷⁷ Hasan Ferit Cansever, “Türk Ocağı'nın Doğuşundaki Sebep ve Saikler”, **TYD**, 9 Aralık 1959, s. 21.

azminde, barışa bağlı, kendi hakları kadar mazlum milletlerin haklarına saygılı bir milliyetçilik.¹⁷⁸

Türk Ocağı, kira ve giderlerini ödeyemeyerek kapanma noktasına gelmiştir. Ocaklı gençler Ocağı toparlayacak ve geleceğe taşıyacak bir lider aramaya başlamışlar ve Hamdullah Suphi ismi üzerinde karara varmışlardır. Ahmet Mazhar Akifoğlu, Hamdullah Suphi'yi nasıl başkan seçtiklerini şöyle anlatmaktadır:

“Hamdullah Bey Darümuallim Mektebi'nde hoca idi. Görüşmek için münasip yer olarak burasını seçtim. Ertesi gün mektebe gittim, kendisine mülaki oldum.

— Türk Ocağının kapanması, bizler için ölümden daha ağır, daha çaresiz bir felaket olacak. Ne yapacağız, nasıl Darülfünun'daki ekalliyet talebesinin yüzüne bakacağız? dedim.

—Bu işi görüşen ocaklılar kaç kişisiniz? Bana söyleyin, dedi.

— Seksen, doksan kişi kadarız, dedim.

Hamdullah Bey bir an düşündü ve sonra ‘Beni arkadaşlarınıza götürün.’ dedi. Kalktık ocağa doğru yürümeye başladık. Kapıdan içeri girdik, merdivenleri çıkarken ben Hamdullah Bey'i kaybettim. Yukarıya çıktıktan biraz sonra Hamdullah Bey, bir hitabeye başladı. Arkadaşlar gayş olmuş bir halde idiler. O derece iniyorlardı. Artık reisimizi bulmuştuk. O derece huzur ve saadete kavuşmuştuk.”¹⁷⁹

Hamdullah Suphi'nin başkanlığında 1911–1931 yıllarında Türk Ocağı, ilim, kültür ve sanat merkezi hâline gelmiştir. Şartların el verdiği ölçüde yenilikçi ve milliyetçi bir gençliğin yetiştirilmesine çalışılmıştır. Millî heyecanla Çanakkale'de savaşan Türk askerlerinin başarısında da Türk Ocağının payı büyüktür. Çanakkale'de millî hassasiyetleriyle savaşan Türk askeri ve onlara bu millî heyecanı kazandırmakta yardımcı olan Türk Ocakları

¹⁷⁸ Sadi Irmak, *Atatürk (Bir Çağın Açılışı)*, İstanbul 1984, İnkılâp yayınevi, s. 303–304.

¹⁷⁹ Mazhar Akifoğlu, “Çok Aziz Örnek İnsan Ağabeyim Hamdullah Suphi”, *TYD*, Haziran 1967, sayı: 336, s. 6.

için Ferit Cansever şunları söylemektedir: “Çanakkale’de mağlup olan İngilizler, mağlubiyetlerinin mühim sebebini de ocağın Türk ordusuna aşılması olduğu yüksek milliyetperverlik ve vatanseverlik hislerinde buluyordu ki bu mesainin büyük kısmı değil hemen hemen hepsi merhum Hamdullah’ın eseri idi.”¹⁸⁰

Hamdullah Suphi başkanlığındaki Ocak, gençlere millî duyguları kazandırmanın yanı sıra kültür ve sanat alanında da çok önemli işlere imza atmıştır. Ocağın bir katı sosyal faaliyetlere ayrılmıştı. Konuşma geceleri, edebiyat ve şiir geceleri, müzik geceleri, piknikler, konserler ve ünlü bir İtalyan sanatçının idaresinde kurulan koro bu faaliyetlerin bir kısmıdır.¹⁸¹ Türkiye’de soyadı ilk kez Türk Ocağında kullanılmıştır. Hamdullah Suphi’nin ocaktaki soyadı “Özku”, Ocağın üyesi olan İsmet İnönü’nün soyadı ise “İnan”dır.¹⁸² Daha sonra Tanrıöver soyadı kendisine Mustafa Kemal Atatürk tarafından verilmiştir.¹⁸³

Hamdullah Suphi, ocağın kapatılarak yerini halkevlerine bırakmasına kadar geçen sürede, ilerici, insanîyetçi ve medeniyetçi bir anlayışla çalışan Türk Ocaklarının bütün yurt geneline yayılmasında önemli bir rol oynamıştır. 1931 yılında kapandığında Ocağın, 270’den fazla şubesi 32000 kadar da üyesi vardı.¹⁸⁴ Ocakta yetiştirdiği talebelerinden Vasfi Rıza Zobu, Onu: “Büyük insan, Türk’ün edeb ve terbiye timsali; zayıflamayan, yorulmayan bir vatanperverdi.”¹⁸⁵ sözleriyle tanımlamaktaydı. Yusuf Akçura da Hamdullah Suphi’nin başarısından şöyle bahseder: “Ocağın tarihinde fasıla yoktur. Türk Ocağı bu fasılasız hayatını, en ziyade reisi Hamdullah Suphi Bey’e borçludur. Kendi hayat ve istikbalini Ocakla kaynaştırmış olan Hamdullah Bey, enerjisi, takip fikri, ruh aşinalığı ve emsali nadir bulunur yaratılışı sayesinde Türk

¹⁸⁰ Hasan Ferit Cansever, “Rahmetli Hamdullah Suphi Tanrıöver”, **TYD.**, Şubat 1967, cilt: 6, sayı: 2, s. 26.

¹⁸¹ İhsan Karlıklı, “Türk Ocağı ve Hamdullah Suphi”, **TYD.**, Şubat 1967, cilt: 6, sayı: 2, s. 60.

¹⁸² Seraslan, **a.g.e.**, s. 49.

¹⁸³ Kerim Yund, “Hamdullah Suphi Tanrıöver ile İlgili Anılarım”, **TYD.**, Haziran 1967, sayı: 336, s. 15.

¹⁸⁴ Dr. Hikmet Ertez, “Tanrıöver’in Ardından”, **TYD.**, Şubat 1967, cilt: 6, sayı: 2, s. 39.

¹⁸⁵ Vasfi Rıza Zobu, “Mürşidim Tanrıöver”, **TYD.**, Şubat 1967, cilt: 6, sayı: 2, s. 31.

Ocağımı, millî Türk devletinin tesisine kadar alıp getirebilmiştir.”¹⁸⁶ Samet Ağaoğlu da Hamdullah Suphi'nin Türk Ocakları için önemini şöyle açıklamaktadır: “Türk Ocakları, milliyetçilik konusunda Ziya Gökalp, Ahmet Ağaoğlu, Halide Edip, Ahmet Hikmet gibi fikir adamlarıyla batılı kavramlara uygun bir yön tutarken onun da hitabet kudretinden giyim ve kıyafetine kadar çeşitli inceliklerinden de çok şey kazandı. Türk milliyetçisini dünyaya karşı en medeni ölçülerle belirtebiliyordu.”¹⁸⁷

Serbest Cumhuriyet Fırkası, Menemen'de yaşanan olaylar yapılan inkılâpların halk arasında anlaşılmadığını ortaya çıkarmıştır. Atatürk bu olayların halk üzerindeki etkisini anlamak için bir yurt gezisine çıkar ve gezi esnasında Türk Ocaklarına uğramayı ihmal etmez. Konya'daki bir konuşmasında şunları söylemektedir: “Biz bütün vatandaşları firkamızın kadrosu haricinde tasavvur etmiyoruz. Aralarında maksadımızı anlamamış olanlar bulunabilir. En nihayet bunlara millî ve siyasi vazifelerini anlatmak fırka teşkilatımıza, firkamızın bir şubesi olan Türk Ocaklarına teveccüh eder.”¹⁸⁸ Atatürk bu geziler esnasında Türk Ocaklarının çalışmasındaki eksiklikleri görmüştür. Bu geziler esnasında ocakları CHF'nin içine alarak doğrudan partiye bağlı yeni bir oluşum olan Halk Evlerini kurmayı planladığı görülmektedir.¹⁸⁹ Atatürk'ün ocakları partisine rakip görmesi ve ocağın SBF'ne yakınlık göstermesi ocakların kapatılmasında etkili olmuştur. Vasıf Bey, Çankaya'daki bir toplantıda Ocakların kapatılmasıyla ilgili, Atatürk inkılâplarından sonra Türk Ocaklarına yapacak bir iş kalmadığını, bu kuruluşun vazifesini tamamladığını söylüyor.¹⁹⁰ Türk Ocağının eleştirildiği noktalardan birisi de aydın kişilerin bir araya geldiği yerler olması halka inememesiydi.¹⁹¹

¹⁸⁶ Yusuf Akçura, **Yeni Türk Devletinin Öncüleri (1928 Yılı Yazıları)**, Haz: Nejatsefercioğlu, Ank., 1981, s. 210.

¹⁸⁷ Samet Ağaoğlu, **Babamın Arkadaşları**, 3. Baskı, İst., 1969, s. 184.

¹⁸⁸ **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, ATAM. Yay., Ankara, 1989, c: 1-3, s. 303.

¹⁸⁹ Sarıay, **a.g.e.**, s. 320.

¹⁹⁰ Burhanettin Develioğlu, “Hamdullah Suphi ile 55. sene”, **TYD.**, Şubat 1967, C: 6, sayı: 2, s. 16.

¹⁹¹ Uluğ İğdemir, **Yılların İçinden (Makaleler, Anılar, İncelemeler)**, TTK Yayınları,,Ank., 1976, s. 372.

Bu gelişmeler sonucunda Ocak kapatılarak 10 Nisan 1931 tarihinde Halk Fırkasına iltihak etmiştir ve yerine Halk Evleri kurulmuştur.¹⁹²

3.1.3. Milletvekilliği

Savaş sonrası İstanbul'un durumu tüm milliyetçiler gibi Hamdullah Suphi Bey için de tahammül edilemez haldeydi. Bu duruma çok içerleyen Hamdullah Suphi Bey'in o sıralarda ki durumunu Ord. Prof. Kazım İsmail Gürkan şöyle ifade etmektedir: “*Birinci dünya Savaşı Mütarekesi çok sevdiği İstanbul'un üzerine kâbusunu kurduğu zaman üniversitenin en genç hocası ve Türk Ocağının Reisi Hamdullah Suphi Bey tek tesellisini akşamları etrafına toplanan gençlerle bu inci şehirdeki sanat eserlerini gezmekte, onları çocuklara tanıtmakta buluyordu.*”¹⁹³ Ancak İstanbul'da Millî Mücadele için yapabilecekleri çok kısıtlıydı.

Millî Mücadele'ye inanmış aydınların çoğunun yaptığı gibi Hamdullah Suphi de Millî Mücadele'nin kalbi olan Ankara'ya gitmek istemektedir. İstanbul'da kalması diğer vatanperver aydınlar için olduğu gibi onun içinde çok tehlikeli bir hal almıştır. İngilizler tarafından Malta'ya gönderilmek için arananlar arasında kendisi de vardır. Türk Ocağı başkanı olmak, İstanbul mitinglerinde işgali şiddetle protesto etmek, Kuva-yı Milliye'yi desteklemek, Misak-ı Millinin kabulünü istemek, sarayı ihanetle itham etmek arananlar listesine girmesi için yeterli sebeplerdi.¹⁹⁴

İngilizlerden saklanmak için 16 Mart 1919 tarihinde Burhanettin Develioğlu'nun evine sığınıyor, ertesi gece de ocak arkadaşları Hasan DüNDAR'ın evinde saklanan Hamdullah Suphi o gecenin sabahında Üsküdar, Şamandıra yolu üzerinden Ankara harekâtına katılmak üzere evden ayrılıyor.¹⁹⁵

Hamdullah Suphi'nin Ankara'ya ulaşması Mustafa Kemal başta olmak orada bulunan vatanseverler tarafından mutlulukla karşılanmıştır. Enver Behnan Şapolyo, Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu, Reşit Galip, Vasıf Çınar,

¹⁹² Seraslan, **a.g.e.**, s. 150.

¹⁹³ **Cumhuriyet Gazetesi**, “Hamdullah Suphi'ye Veda”, 15 Haziran 1966.

¹⁹⁴ **a.e.**, s. 84.

¹⁹⁵ Develioğlu, **a.g.m.**, s. 13.

Mustafa Necati, Veled Çelebi, İzzet Ulvi, Besim Atalay, Tunalı Hilmi gibi Türk Ocaklı milliyetçi aydınlar da Ankara'ya ulaşırlar.¹⁹⁶

Hamdullah Suphi Ankara'ya geldikten kısa bir süre sonra Meclis açılır. Hamdullah Suphi Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın Meclisi açtığı günü şöyle anlatmaktadır: “*Güneşli bir günde 23 Nisanda Meclisi açtı... Onun ilk nutkunu rutubete bırakılmış bir sünger gibi iliklerime kadar içerek dinledim. Onu dinledikten sonra reisimizi bulduğumuzu anladım. Memleketin ve kendimizin talihimizi ona bıraktık. Onun emri altında kazazede tekne, denizlere ve fırtınalara ve büyük meçhule doğru yeniden açılıyordu.*”¹⁹⁷ Meclis açılmıştı ancak hükümetin kurulamaması nedeniyle işleri yürütmek üzere Muvakkat İcra Heyeti seçilir. Seçilen yedi kişiden biri de Hamdullah Suphi'dir. Bu görevi 3 Mayıs 1920 tarihinde hükûmet kuruluncaya kadar devam eder.¹⁹⁸ Milletvekilliği sırasında iki idari görev daha yapmıştır. Biri Maarif Vekilliği diğeri ise milletvekilliği görevine devam ederken yürüttüğü Matbuat ve İstihbarat Umum Müdürlüğü'dür.

Millî Mücadelenin ilk dönemlerinde, yetmişmiş eleman sıkıntısı devleti zor durumda bırakmaktadır. Bu nedenle milletvekilleri ikinci bir idari görevle vazifelendirilmekteydiler. Hamdullah Suphi de 7 Haziran 1920'de Matbuat ve İstihbarat Umum Müdürlüğü görevine başlamış, 19 Ağustos 1920'de 74 gün sonra görevi sona ermiştir.¹⁹⁹ Bu görevde çok kısa kalmasına rağmen başarılı olmuştur. Yurt dışında istihbarat merkezleri açmış, irşad adını verdiği propaganda programını Anadolu Ajansı ve Hâkimiyet-i Milliye aracılığıyla yapmış, Yunan mezalimini Türkçe ve yabancı dilde resimli kitaplar bastırarak duyurmaya çalışmıştır.²⁰⁰

Mecliste yaptığı konuşmalar ciltler dolduracak kadar fazladır. Bu konuşmaların pek çoğu mütarekeden sonra vatanın uğradığı felaketler, içkinin

¹⁹⁶ Enver Behnan Şapolyo, “Millî Mücadele’de Hamdullah Suphi”, **Türk Kültürü Dergisi**, Temmuz 1966, sayı: 45, s. 800.

¹⁹⁷ Hamdullah Suphi Tanrıöver, **Günebakan**, Haz. Fethi Tevetoğlu, kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., İzmir, 1987, s. 175.

¹⁹⁸ Seraslan, **a.g.e.**, s. 90.

¹⁹⁹ Servet İskit, **Türkiye’de Matbuat İdareleri ve Politikaları**, İst., 1943, s. 218-220.

²⁰⁰ **a.e.**, s. 228-230.

yasaklanması, yetimler, malul askerlerin ve öğretmenlerin maddi durumlarının düzeltilmesi, mübadillerin yanlış iskânı, yeniliğe hücum edenlere verdiği cevaplar, sıtma ve benzeri hastalıklar gibi meseleler üzerinedir.²⁰¹

Hamdullah Suphi, iki kez Maarif Vekili olarak görev yapmıştır. Dr. Rıza Nur'dan sonra TBMM'nin ikinci Maarif Vekili olarak 14.12.1920 tarihinde göreve başlamış, 11 ay 8 gün görev yapmıştır. İkinci kez ise 4.3.1925'te göreve başlamış, 9 ay 16 gün görev yapmıştır. Böylece 1 yıl, 8 ay, 24 gün Maarif Vekilliği görevinde kalmıştır.²⁰² 21 Aralık 1925 tarihinde görevinden ayrılan Hamdullah Suphi Bey'in yerine Mustafa Necati Bey atanmıştır.²⁰³

Hamdullah Suphi'nin Maarif Vekilliği, Türk tarihinin en zor şartlarının yaşandığı maddi imkânsızlıkların olduğu yıllara rastlar. O şartlarda yapılabilecek en iyi şeyleri yapmıştır. 15 Temmuz 1921'de Ankara'da topladığı Maarif Kongresi, Vekâlette kütüphaneler, müzeler, güzel sanatlar olmak üzere 3 şube hâlinde bir Hars Müdüriyeti kurması, Anadolu'daki mekteplere Fransızca'yı ders olarak koydurması, siyasi durumun müsaade ettiği ölçüde fesat yuvası olan azınlık okullarını kapatması, 28 Eylül 1925'te Etnografya Müzesi'nin temelini atması²⁰⁴ dönemin zor şartlarında başarıyla gerçekleştirdiği önemli işlerdi.

Maarif Vekâleti'nin 8 Mart 1923 tarihli genelgesinde: “*Cemiyet hayatında, dünya ve ahiret cezaları korkusundan doğan ahlak yerine, hürriyet ve nizamın telifine istinat eden hakiki ahlak ve fazilet hâkim kılmak*”²⁰⁵ hedefleri yer alıyordu. Hamdullah Suphi de hedefi Batılılaşma ve iktisadi gelişme olan millî ruha sahip gençler yetiştirmek için çalışmıştır.²⁰⁶ “*Bizim mekteplerimizde esas izleyeceğimiz amaç çocuklarımızı kendi milletlerinin*

²⁰¹ Seraslan, a.g.e., s. 89-90.

²⁰² Tevetoğlu, a.g.e., s. 158-159.

²⁰³ Özhan Uluatam, **Geçmiş Bakmak (Cumhuriyet Dönemi İktisadi, Malisiyasi Olaylar Kronolojisi 1920-2000)**, İmaj Yay., Ankara, 2000, s. 56.

²⁰⁴ Seraslan, a.g.e., s. 127, **Ayrıca bkz.** Mustafa Ergün, **Atatürk Devri Türk Eğitimi**, Ocak Yay., 2. Baskı, Ank., 1997, s. 15-20.

²⁰⁵ Bülent Tanör, **Kurtuluş, Kuruluş**, Cumhuriyet Kitapları, 7. Baskı, İst., 2006, s. 311.

²⁰⁶ Mustafa Özodaşık, **Cumhuriyet Dönemi Yeni Bir Nesil Yetiştirme Çabaları (1923-1950)**, Çizgi Kitabevi, Konya, 1999, s. 149-150.

*köküne irca etmektir. Mazilerine sadık kılmaktır.*²⁰⁷ sözleriyle maarifin amacının millî hassasiyetleri olan gençler yetiştirmek olduğunu ifade etmektedir. Yeni nesillerin iktisadi anlamda da çok iyi eğitilmeleri gerektiğini İzmir İktisat Kongresinde yapmış olduğu konuşmada şöyle ifade etmektedir: “*Yeni hükümetimizin bütün esasları, bütün programları iktisat programından çıkmalıdır. Onlara o surette ilim ve irfan vermeliyiz ki âlem-i ticaret ziraat ve sanatta ve bütün bunların faaliyet sahalarında müsmir olsunlar, müessir olsunlar, faal olsunlar. Binaenaleyh Maarif programımız, gerek iptidai tahsilde, gerek orta tahsilde verilecek bütün şeyler, bu nokta-i nazara göre olmalıdır.*”²⁰⁸ Darülfünun’a yaptığı bir ziyaretinde gençlere ne kadar güvendiğini ve gençlerden beklentisini şu cümlesiyle ifade etmektedir: “*Cumhuriyeti kuranlar Cumhuriyetçi yetiştirmeyi sizden bekliyor.*”²⁰⁹ Hamdullah Suphi’ye göre millî eğitimin amacı, batılılaşma ve iktisadi kalkınmayı hedef edinmiş millî ruha sahip gençler yetiştirmektir. Bu hedefler doğrultusunda iki dönem yaptığı Maarif Vekilliği süresinde elinden gelenin en iyisini yapmaya çalışmıştır.

Maarif Vekilliği döneminde dikkat çeken en önemli çalışması şüphesiz İstiklal Marşı’nın millî marş olarak kabul edilmesidir. Millî bir marş yazılması için TBMM tarafından bir yarışma düzenlenmiş ancak Mehmet Akif, yarışmada para ödülü olduğu için yarışmaya katılmayı uygun bulmamıştır. Hamdullah Suphi, millî şairi nasıl ikna ettiğini şöyle anlatmaktadır: “*Mehmet Akif Bey, kazanacak şaire nakdi bir mükâfat vaat edildiği için bu müsabakaya iştirak etmemiştii. Ben ona şahsen ayrıca müracaat ettim. Ve bize millî bir marş temin edecek şairin bir para cazibesine kapılmaktan çok uzak olduğunda kimsenin tereddüt etmeyeceğini kendisine temin ettim. O da bildiğimiz marşı yazarak bize gönderdi.*”²¹⁰ Mecliste uzun görüşmelerden sonra 12 Mart 1921

²⁰⁷ Zeynep Kozanoğlu, **Vatan, Hürriyet, Ekmek (Birinci Dönem TBMM Tutanaklarından Notlar)**, AKM Yay., Ankara, 2000, s. 87.

²⁰⁸ **Cumhurbaşkanları, Başbakanlar ve Millî Eğitim Bakanlarının Millî Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçleri**, MEB Yay., Ank., 1946, s. 11.

²⁰⁹ Yahya Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1982’ye)**, Ankara, 1982, s. 223.

²¹⁰ Hamdullah Suphi Tanrıöver, “İstiklal Marşı”, **Kızıl Elma Dergisi**, 26 Aralık 1947, sayı:9, s. 9.

tarihinde İstiklal Marşı kabul edilmiştir.²¹¹ Hamdullah Suphi Bey, İstiklal Marşı'nı “*Bu marş Anadolu mücadelesinin mühim bir sahifesidir.*”²¹² diye tanımlamaktadır. Balıkesir Mebusu Beşir Bey, Mecliste Hamdullah Suphi Bey'in marşı kürsüye çıkararak okumasını teklif etmiştir. Hamdullah Suphi Bey, o anı şöyle anlatmaktadır: “*Hayatımda nadir duyduğum bir heyecanla Mehmet Akif'in şiirini okudum. Onu ezici bir ekseriyet ayakta dinledi, zaten o kendi gönlünde bu şiirin lehine kararını vermişti. Bu şiirin nasıl alkışlandığını size tarif etmem müşküldür.*”²¹³ Şiirin okunmasından sonra herkes Mehmet Akif'i tebrik ediyordu. Üstadın cevabı: “*Biz yazdık ama oğlan da çok güzel okudu!*”²¹⁴ oldu. Millet Meclisi'nin, hazırladığı ordular ve kanunlarla düşmanı yenmeye çalıştığı mücadele yıllarında halka Millî Mücadelenin heyecanını verecek İstiklal Marşı'nın yazılmasında ve kabul edilmesinde Hamdullah Suphi Bey'in çok büyük emeği vardır.

3.1.4. Bükreş Elçiliği

Türk Ocakları'nın kapatılması olayına Hamdullah Suphi Bey, çok içerlemiş ve Atatürk'e bu olaydan dolayı kırılmıştır. Türk Ocaklarının kapatılma haberi ve Hamdullah Suphi Bey'in Kahire'ye elçi olarak atanacağı haberi 11 Nisan 1931 tarihli Cumhuriyet Gazetesinde veriliyordu.²¹⁵

Ancak Kahire'ye atanacağı haberlerine rağmen kendisine Kahire, Belgrat ve Bükreş Elçilikleri teklif edilmiştir. Romanya'da özellikle Dobruca ve Besarabya bölgelerinde yaşayan 350.000'i aşkın Türk ile ilgilenebilmek için Bükreş'i tercih etmiştir.²¹⁶

Hamdullah Suphi Bey, 1931'den 1944'e kadar Türkiye'yi Romanya'da çok iyi temsil etmiştir. Romanyalı gençler kendisine büyük hayranlık ve saygı duymaktaydılar. Hasan Erman, Romanya'da bulunduğu sırada Romen gençlerle yaptığı konuşmalarda gençlerin ağız birliği etmişçesine Hamdullah

²¹¹ Meclisteki görüşmeler için ayrıca bkz., T.B.M.M. ZC., C. 9, s. 85-90.

²¹² Tanrıöver, a.g.m., s. 9.

²¹³ Tanrıöver, a.g.m., s. 9.

²¹⁴ Kazım İsmail Gürkan, “Hamdullah Suphi Büyük Hatip”, TYD., Şubat 1967, C: 6, sayı: 2, s. 19.

²¹⁵ Cumhuriyet Gazetesi, “Kahire Sefareti”, 11 Nisan 1931.

²¹⁶ Arzu Çatlık, “Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Türk Milliyetçiliği Tarihindeki Yeri”, (Yayınlanmamış Y.Lisans Tezi), Ankara, 1997, s. 74-75.

Suphi hakkında “*Bizim Hamdullah Suphi Bey gibi adamlarımız olsa, bambaşka bir millet olurduk.*”²¹⁷ sözlerini sık sık duyduğunu ifade etmektedir. Türk milliyetçiliğinin gelişiminde büyük hizmetleri olan Hamdullah Suphi Bey, lider kişiliğiyle yurt dışındaki gençleri de büyülemeyi başarmıştır.

Yurt dışında da Türk milliyetçiliğini geliştirmek ve Türk kültüründen uzaklaşmış gençleri bilinçlendirmek için çalışmıştır. Emel Esen onunla ilgili hatıralarında büyükelçilik dönemini “*Türkiye dışında dağılmış ve kaybolmuş kültür kıymetlerimizi toplamağa muvaffak oldu.*”²¹⁸ cümlesiyle özetlemektedir. Büyük elçiliği sırasında en büyük amacı Gagauz Türklerini Türkiye’ye göç ettirmektir. İlk iş olarak Gagauz çocuklarından birçoğunu Türkiye’deki okullara yerleştirdi ve eğitimleriyle kendisi ilgilendi. Bu çocuklar okullarını bitirdikten sonra Türk vatandaşlığına geçtiler, Müslüman oldular, evlendiler ve çeşitli görevlerde yer aldılar.²¹⁹ En büyük amacı olan Gagauzları özlem duydukları anavatanlarına kavuşturmaktır. Bu yolda çok çaba göstermiş olsa da diplomatik birçok sakıncanın ileri sürülmesi yüzünden bu isteğini yerine getirememiştir.²²⁰

1944 yılında Romanya Büyükelçiliğinden emekliye ayrılan Hamdullah Suphi Bey, 1945’te Mersin’den milletvekili seçilerek siyasete döner. 1946’da Meclisin feshedilmesiyle tekrar edilen seçimler sonrasında Cumhuriyet Halk Partisi İstanbul milletvekili seçilir. Bu dönemde CHP’nin muhalif kanadında yer alarak parti içi eleştirileriyle ön plana çıkmaktadır.

Hamdullah Suphi Bey, 1931 yılında kapatılmasıyla büyük hayal kırıklığına uğradığı Türk Ocağını, 10 Mayıs 1949 yılında baba ocağı olan Horhor’daki Konağında tekrar açtı. Ölümüne kadar ocağın başkanlığını başarıyla sürdürse de ilk dönemdeki ateşli ve dinamik yönetimi yaşının verdiği sıkıntılar nedeniyle gösterememiştir.

Hep çok partili demokratik sisteme inanan Hamdullah Suphi Bey, kuruluşundan itibaren lehine hareket ettiği Demokrat Parti’den 1950 yılında

²¹⁷ Hasan Erman, “Hamdullah Suphi Tanrıöver’ison Ziyaret”, **TYD.**, Şubat 1967, C: 6, sayı: 2, s. 85.

²¹⁸ Emel Esin, “Hamdullah Suphi Bey Hakkında Çocukluk Hatıralarım”, **TYD.**, Şubat 1967, C: 6, sayı: 2, s. 22.

²¹⁹ M. Türker Acaroğlu, “Tanrıöver ve Gagauzlar”, **TYD.**, Şubat 1967, C: 6, sayı: 2, s. 80.

²²⁰ Ferit Celal Güven, “Hamdullah Suphi ve Anılarım”, **TYD.**, Şubat 1967, C: 6, sayı: 2, s. 71.

Manisa milletvekili seçilir. 1954’de bağımsız İstanbul milletvekili olur. 1957’de Demokrat Partiden ayrılarak Hürriyet Partisine geçer. Aynı yıl yapılan seçimlerde yeni partisinin listesinden İstanbul adayı olur ancak seçimi kazanamaz. 1957’de 72 yaşında aktif siyasetten uzaklaşarak ölümüne kadar Türk Ocağının faaliyetleriyle meşgul olmuştur.²²¹

3.1.5. Vefatı

Bir ömür boyunca Türklük için atan kalbi 10 Haziran 1966 günü saat 21.35’de gelen bir krize dayanamaz ve hayata gözlerini yumar. Cenazesi 12 Haziran 1966 günü ordunun düzenlediği bir törenle kaldırılır. Önce Beyazıt Camiinde kılınan cenaze namazının ardından Türk bayrağına sarılı tabutu İstanbul Üniversitesine götürülerek burada da bir tören düzenlenir. Hamdullah Suphi Bey’in Merkez Efendi Mezarlığındaki mezarı başında Ord. Prof. Dr. Zeki Velidi Togan, Behçet Kemal Çağlar, Ziyaeddin Babakurban, Dr. Metin Alyanak ve oğlu Aldemir Alyanak tarafından şahsiyeti hakkında hararetle konuşmalar yapılır.²²²

Hamdullah Suphi Bey’in ölümüne radyo ve gazeteler gereken ilgiyi göstermemişler, ondan sade bir yazar ve hatip gibi bahsetmişler Türkçülüğünden bahsetme gereği bile duymamışlardır. Sevenleri ölümünü parayla verilen ölüm ilanlarından duyabilmiştir.²²³ Cenazesine yayın organları gereken ilgiyi göstermeseler bile Türk Ocağından arkadaşları ve kendisine gönül veren talebeleri son görevlerini eksiksiz olarak tamamlamışlardır. Fethi Tevetoğlu, Ölümüyle Türk milliyetçilerini derinden sarsan başkanlarını “*Ölümüyle, bütün Türk milliyetçilerinin, Türk ocaklarının kalplerini bir baba, bir ağabey acısıyla burkan bu ayna gibi açık alınlı, bu ak saçlı 80’lik güzel ve aziz insan*”²²⁴ sözleriyle ifade ediyordu.

²²¹ Seraslan, **a.g.e.**, s. 157–162.

²²² **a.e.**, s. 163–164.

²²³ M. Zekisofuoğlu, “Hamdullah Suphi Tanrıöver’in Ardından”, **TYD.**, Şubat 1967, C: 6, sayı: 2, s. 48.

²²⁴ Fethi Tevetoğlu, “Ocağımızın Büyük Evladı Hamdullah Suphi Tanrıöver”, **TYD.**, Şubat 1967, C: 6, sayı: 2, s. 49.

Türk Ocağı çatısı altında birçok genci himaye etmiş kendi koruması altına almıştı. Bu gençlerden biri olan Sadi Çınar da manevi babam dediği Hamdullah Suphi Bey'in ölümü üzerine üzüntüsünü şöyle ifade etmektedir: *“Ölümünü Karşıyaka İstasyon kahvesinde haber aldım. Çınar ve kavak ağaçları başıma yıkılıyor sandım. Gözyaşlarımı tutamadım. Nasıl ağlamayayım ki? O, Türk'ün Atatürk'ten sonra gelmiş geçmiş en büyük hatibi, en imanlı millî önderi tahsil ve yardıma muhtaç her gencin hamisi idi.”*²²⁵ Cemal Oğuz Öcal ise büyük hatibin ardından şu sözleri söylüyordu: *“Yuvası dağılmış garip kuşlar, babasını yitirmiş yetimler gibi sonsuz bir acı ve ıstırap içinde çırpınıp duruyoruz. Nasıl çırpınmayalım ki, onun arkasında bıraktığı derin boşluğu doldurmamıza imkân ve ihtimal yoktur.”*²²⁶

Talebelerinin ve yakın arkadaşlarının da söylediği gibi Türk milliyetçiliğine büyük hizmetleri olan Hamdullah Suphi Bey'in ölümü Türk milliyetçilerini ve Türk Ocaklıları derinden sarmıştır.

3.2. Hamdullah Suphi (TANRIÖVER) Bey'in Faaliyetleri

3.2.1. Millî Mücadele ve Milliyetçilik

3.2.1.1. Damat Ferit Paşa ve Kabinesinin Hıyanet-i Vataniye Kanununa Göre Yargılanması

Millî Mücadele'ye en büyük ihanet Osmanlı Hükümeti tarafından özellikle Damat Ferit Paşa ve çevresinden gelmiştir. Osmanlı Hükümeti'nin sebep olduğu ihanet çemberi Anadolu'da ayaklanmalar, bozguncu propagandalar ile asker kaçakları sorununu doğurmuştur. Padişah, gerek kamuoyu gerekse Mustafa Kemal Paşa dışındaki tüm kumanda heyeti ve Meclis tarafından İngilizlerin elinde esir kabul edilerek Millî Mücadele'nin amacı Padişahı kurtarmak olarak görülüyordu. Bu nedenle padişahın ihaneti bilindiği halde açıklanamamaktaydı.

²²⁵ Sadık Çiner, “Büyük Vatan Evladı”, **TYD.**, Şubat 1967, C: 6, sayı: 2, s. 83.

²²⁶ F. Cemal Oğuz Öcal, “Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Ölümü ve Bize Düşen Vazifeler”, **TYD.**, Şubat 1967, C: 6, sayı: 2, s. 62.

Padişah hakkında bir suçlama yapılamasa da bir önerge ile vatandaşlıktan çıkarılan Damat Ferit Paşa ve kabinesi için vatan hainliğinden kanuni işlem başlatılmıştı.²²⁷

Vatanın düşman işgaline uğramasına boyun eğmeyerek büyük bir mücadele gösteren milletin yanında yer almak yerine düşmanı destekleyici kararlar veren Damat Ferit Paşa ve kabinesinin, Hıyaneti Vataniye Kanuna göre yargılanması teklifi üzerine 13.5.1336(1920) tarihindeki oturumda söz alan Hamdullah Suphi Bey: “ *Bu memleketin ölüm mücadelesinde gösterdiği kahramanlığı hissetmekten, anlamaktan aciz olan beş on sefil, beş on İngiliz uşağı, Anadolu'nun evladını kırdırmak için mütemadiyen tahrikât yapıyorlar.*” dedi. Düşman ile uğraşırken bir de içerdeki hainlerle uğraşmanın zorluğundan ve bunları yakalayıp cezalandırmanın imkânsızlığından bahsetti. Yakalanma imkânı olmasa bile haklarında verilecek ceza hükümlerinin manevi bir hava oluşturacağını belirtti ve sözlerini “*Biz Ferit Paşa'yı yakalayamayız. İngiliz esaretini bu memleket içine sokmak isteyen İngiliz yardakçılarını yakalayamayız. Hiç olmazsa Millet Meclisi, kendi haklarında düşündüğü hükmünü, ilamını söyler ve İstanbul'a kararlarımızı yine tebliğ ederiz. Bunun manevî büyük bir menfaati vardır. Bu noktadan teklifin kabul edilmesini rica ediyorum.*”²²⁸ diye bitirdi.

Damat Ferit Paşa ile birlikte Hadi, Rıza, Tevfik, Reşit ve Halis haklarında gıyaben yargılama kararı alındı. Sevr Sulh Anlaşmasını imzaladıkları ve memleketin düşman işgaline sebep oldukları için Ceza Kanunu ve Hıyanet-i Vataniye Kanununa göre idamları gıyaben oy birliğiyle onaylandı.²²⁹

3.2.1.2. Mustafa Kemal Paşa ve Heyet-i Temsiliye'ye Teşekkür edilmesi

Ertuğrul Mebusu Mustafa Kemal Bey'in, Mustafa Kemal Paşa ve Heyeti Temsiliyeye vatanperverane mücadelelerinden dolayı teşekkür edilmesine dair bir takrir verdi.

²²⁷ Ergün Aybars, **İstiklal Mahkemeleri (1920-1927)**, C: I-II, İzmir, 1995, s. 55-56.

²²⁸ T.B.M.M. ZC., C. 1, s. 283-284.

²²⁹ Aybars, **a.g.e.**, s. 56.

Mustafa Kemal Bey'in takririnin görüldüğü 24.4.1336(1920) tarihindeki oturumda Hamdullah Suphi Bey, söz alarak Mustafa Kemal Paşa tarafından okunan nutkun bir suretinin çoğaltılarak bütün memlekete duyurulmasını teklif etti.

Mütareke sonrası memlekette meydana gelen olaylar hakkında kısaca bilgi vererek; birçok şehrimizin istilaya uğradığını, memleketin silahını teslim etmiş vaziyette olduğunu ve içimizde bu durumu kabul etmiş olan bir zümrenin mevcudiyetini vurguladı. Bu zümrenin aksine Heyeti Temsiliyenin, namusunu ve milletin istiklâlini korumak için silahlı mücadelesini sürdürdüğünü belirterek böyle bir mücadele içinde olan kahramanların hilafet ve saltanat makamlarına asi olamayacaklarını söyledi. Bu vaziyette toplanmış olan Meclisin sadece İstanbul'dan gelenler değil tüm Anadolu'yu temsil eden mebuslardan oluştuğunu ve onlara düşen vazifenin Anadolu'nun, son İslam vatanının namusunu, şerefini muhafaza etmek ve kurtarmak olduğunu vatandaşlara anlatmak olduğunu söyleyerek, bunda muvaffak olunduğu takdirde İngiltere'nin anlaşmak zorunda kalacağını böylece vatanın mahfuz ve manun kalacağını belirterek, bunun en kutsi ve en büyük ahdları olduğunu söyledi.²³⁰ Bu konuşmasına mebuslar alkışlarıyla karşılık verdiler.

Mustafa Kemal Bey'in, Mustafa Kemal Paşa ve Heyet-i Temsiliyeye vatanperver mücadelelerinden dolayı teşekkür edilmesi için verdiği takrir oybirliğiyle kabul edildi.²³¹

3.2.1.3. Bursa'nın İşgali

İzmir'in işgalinden sonra Bursa'nın önemi daha da artmıştı. Bursa'nın düşmesi Millî Mücadele hareketi için büyük bir darbe olacaktı.²³²

Yunanlılar kuvvetleri 22 Haziran 1920 tarihinde genel taarruza geçtiler. 6 tümenlik bir kuvvetle birkaç koldan Anadolu içlerine doğru ilerlemeye başladılar. Diğer yandan İngiliz kuvvetleri de harekâta destek vermişlerdi.

²³⁰ T.B.M.M. ZC., C. 1, s. 33-35.

²³¹ T.B.M.M. ZC., C. 1, s. 37.

²³² Saime Yüceer, **Bursa'nın İşgal ve Kurtuluş Süreci**, Uludağ Üni. Yay., Bursa, 2001, s. 64.

Yunan ve İngiliz kuvvetlerinin ilerleyişi Bursa’da büyük bir panik yaşanmasına neden oldu.

Mustafa Kemal Paşa, sayıca ve donanım yönünden üstün olan Yunan kuvvetlerinin ilerleyişi karşısında Bursa’nın boşaltılması gerektiğine inanıyordu. Bu nedenle Bursa’daki kuvvetleri kurtarabilmek için 7 Temmuz 1920’de Bekir Sami Bey’e Bursa’daki birliklerin geri çekilmesi emrini gönderdi.²³³ Böylece Bekir Sami Bey komutasındaki birlikler Bursa’dan çekildiler.

Yunan kuvvetleri, 8 Temmuz’da Bursa’yı işgal ettiler. Bursa’nın işgali, yurdum her köşesine üzüntü yaratmıştı. Çünkü Bursa, Türk tarihi açısından büyük öneme sahipti. Bu işgal karşısında T.B.M.M. büyük tepki çekti ve hükûmet sert bir şekilde eleştirildi.²³⁴

Bekir Sami Bey komutasındaki kuvvetlerin, düşmanla mücadele etmeden çekilmesiyle ilgili olarak yargılanmaları istenmektedir. Bu konu 14.8.1336(1920) tarihindeki oturumda görüşüldü.

Hamdullah Suphi Bey, Bursa’da başarılı bir sonuç alınsa idi bu komutanların onurlandırılacaklarını ancak bu başarısızlık karşısında da yargılanmaları gerektiğini söyledi.

Bu konuda söz alan Mustafa Kemal Paşa ise, olayı incelediğini, tetkik ettiğini, bunları suçlayacak bir sebep olmadığını belirtti ve Bekir Sami Bey’i suçlayanların neyle itham ettiklerini sorarak bunlara kendisinin cevap vereceğini söyledi.

Hamdullah Suphi Bey: *“Bursa’dan alınan bütün malumat, Bursa’dan gelen mebuslar bizi temin etmişti. Düşman civara gelmeden, şehirden çıkmıştır.”* diyerek Bekir Sami Bey’in cezalandırılmasını istiyordu.

Hamdullah Suphi Bey’in suçlamalarına Mustafa Kemal Paşa sert bir tepki göstererek: *“Çok yanlıyorsunuz Beyefendi Hazretleri. Efendiler; Bekir Sami Bey Bursa’yı terk etmemiştir ve ben kendi imzam altında Bursa işgal*

²³³ a.e., 69-72.

²³⁴ Selahattin Tansel, **Mondros’tan Mudanya’ya Kadar III**, s. 166.

edilmeden evvel emir verdim. Harekâtı askeriyenin istilzam ettiği hareketin doğrusu Bursa'yı terk etmektir." diye cevap verdi.

Mustafa Kemal Paşa, geri çekilmenin gerekliliğini açıklayarak, emri kendisinin verdiğini belirtti. Mevzubahis olan kumandanlarla ilgili tetkik ve teftişten önce Meclis içerisinde haklarında söylenmiş olan sözlerden dolayı bu kumandanların yıprandıklarını ve görevden alındıklarını söyleyerek Divanı Harbe verilmeleri için bir gereklilik olmadığını belirtti.²³⁵

Bu konu sert tartışmalara neden olmuş ancak Mustafa Kemal Paşa'nın, Bekir Sami Bey'e kefil olması ve harekâtın geleceği için Bursa'nın terk edilmesinin gerekliliğini açıklaması üzerine Meclisin oy birliğiyle verdiği karara göre, Bekir Sami Bey'in yargılanmasına gerek kalmamıştır.²³⁶

3.2.1.4. İstihbarat ve Propaganda

Millî Mücadeleye karşı Osmanlı Hükümeti ve düşman kuvvetler tarafından yapılan olumsuz propagandaya çare bulunmadıkça zaferin kazanılması mümkün değildi. Cephede olduğu kadar cephe gerisinde de psikolojik savaş yapılarak halkın kazanılması ve desteğinin sağlanması gerekiyordu. Bunun sağlanması için de güçlü bir istihbarat ve propaganda programının uygulanması gerekiyordu.

Millî Mücadele'de istihbaratın ve propagandanın önemini her zaman vurgulayan Hamdullah Suphi Bey de 3.5.1336(1920) tarihli oturumda söz alarak istihbarat konusuna değindi.

Dâhili vaziyet hakkında alınan haberlerin Meclise tebliğ edildiğini ancak harici vaziyet ile ilgili haberlerin Meclise getirilmediğini, bazı harici olayların Bolu'nun işgalinden bile daha mühim olabileceğini, mebusların bu vaziyeti haber almalarıyla olayları daha açık görebileceklerini belirterek, harici haberlerin Meclise tebliğ edilmesini teklif etti.

²³⁵ T.B.M.M. ZC., C. 3, s. 224-227.

²³⁶ T.B.M.M. ZC., C. 3, s. 233.

Hamdullah Suphi Bey'in bu teklifi Meclis tarafından da uygun bulunarak kabul edildi.²³⁷

Millî mücadelenin cephede olduğu kadar manevi olarak ta desteklenmesi gerekiyordu. Bu noktada bazı eksiklikler vardı ve halkın pek çok kısmı içinde bulunulan durumdan ya habersizdi ya da düşman kuvvetlerin ve onların işbirlikçisi hainlerin propagandasına alet olarak Millî Mücadele'ye sırt çeviriyorlardı.

Hamdullah Suphi Bey, istihbarat ve propaganda çalışmaları hakkında 25.9.1336(1920) tarihindeki konuşmasında; halkın çeşitli propagandalarla mücadele konusunda bilinçlendirilmesi gerektiğini vurgulayarak dinin telkin kuvvetinin kullanılması gerektiğini bunu yaparken de yayın organlarından faydalanılmasını vurguladı. *“Bu sulh muahedesini, İstanbul'da kendilerine Hükûmet ricali denilen kimseler ayağa kalkmışlar ve onu, yani esareti ayakta alkışlamışlardır. Acaba biz bunu alıp da madde madde teşrih ederek göstermiş olsaydık, memlekete nasıl bir ölüm hazırlanmış anlatamaz mıydık?”*²³⁸ diyerek halkın mücadele konusunda bilinçlendirilmediğini vurguladı.

Millî mücadele için propagandanın önemini vurgulayarak bir sahil propagandası yapılması gerektiğini böylece sahilden geçen gemilere mücadele hakkında bir fikir verilebileceğini söyledi. Halkın içinde pek az hain olduğunu bunların çoğunun bilgisizlikten kaynaklandığını söyledi ve sözünü şöyle tamamladı *“Tasavvur edilebilir miyiz ki; memleket hainlerle, namussuzlarla doludur. Yüz kişi arasında, ben kaniim ki, doksan beş kişi zavallıdır, işgal edilmiş adamlardır. Propaganda için para vermekten çekinmeyelim. Manevi mücahedemizi takviye edelim. Çünkü görüyoruz, muvaffakiyet, ikna üzerine müesses manevi kuvvete istinat ediyor.”*²³⁹

Millî Mücadele'nin yurt içinde duyurulması ve destek sağlanmasının önemini belirten Hamdullah Suphi Bey, yurt dışında da propaganda yaparak Millî Mücadele'nin haklılığının anlatılmasının gerektiğine inanıyordu.

²³⁷ T.B.M.M. ZC., C. 1, s. 196.

²³⁸ T.B.M.M. ZC., C. 4, s. 332.

²³⁹ T.B.M.M. ZC., C. 4, s. 333.

Vatanın düşman işgalinden kurtarılması ve ehli İslam'ın mücadeleye desteğini sağlamak için Şer'îye Encümenliği tarafından bir beyanname hazırlandı.²⁴⁰ Bu beyannamenin, Türk Milleti'nin yapmış olduğu Millî Mücadele'nin haklılığını anlatmak için önemli bir araç olduğunu gören Hamdullah Suphi Bey söz alarak yazılan beyannamenin daha çok memleketi dâhiliye hitap ettiğini, izin verilirse kendisinin hazırlamış olduğu metnin âlemi İslam'a neşredilmesini teklif etti. Hazırladığı beyannamede; dünyanın çeşitli yerlerinde ehli İslam'a karşı yapılan zulümlerden, işgallerden ve bu işgale karşı koyulmadığında neler olduğundan bahsederek, makamı hilafetin ve İslam âleminin içinde bulunduğu tehlikeyi anlatmaktaydı. Saruhan Mebusu Refik Şevket Bey, söz alarak Âlemi İslam'a hitaben yazılan beyannamenin diğer Müslümanların Türkçe bilmediği göze alınarak onların dillerinde de yazılması gerektiğini belirtti.

Beyannamenin eksiklerinin olduğunun dile getirilmesi üzerine Hamdullah Suphi Bey, beyannamenin eksikliklerinin olabileceğini ve beyanname üzerinde tadilat yapılarak yeniden yazılabileceğini söyledi. Beyannamenin bir kere daha okunarak düzeltmelerden sonra tekrar yazılmasına karar verildi.²⁴¹

Kütahya Mebusu Cemil Bey'in Matlubat ve İstihbarat Müdüriyetinin lâğvına dair kanun teklifi münasebetiyle 9.9.1338(1922) tarihinde yapılan oturumda Matlubat ve İstihbarat Müdüriyetinin faydalı olmadığı için kapatılması isteniyordu. Daha önce kendisi de bu teşkilatın müdürlüğünü yapmış olan Hamdullah Suphi Bey, mücadelelerde propagandanın öneminden bahsederek, harbi umûmi sırasında İngilizlerin telkin ve propaganda teşkilatına 20 milyon harcarken bizim sadece 160 bin lira yatırdığımızı ifade etti. Fikirlerin milletlerin Beynine sokulmadıkça mücadelenin de başarısız olacağını ifade ederek sözlerini şöyle sürdürdü: “*Emin olunuz ki milletlerin dimağları içerisine sokulan bir fikir iyi veya kötü daima müessir olmuştur. Hilkatın*

²⁴⁰ **Beyannamenin tamamı için bkz.** T.B.M.M. ZC., C. 1, s. 246-248.

²⁴¹ T.B.M.M. ZC., C.1, s. 246-250.

*elinden ham olarak çıkan şeyleri bir tarafa bıraktıktan sonra, insanın vücuda getirmiş olduğu ne varsa onun birinci şekli bir fikirden ibarettir.”*²⁴²

Bir milletin fikrinin fabrikadan çıkmış gibi aynı olmasının bir yarar sağlamayacağını muhtelif fikirlere de söz hakkı tanınması gerektiğini belirtti ve Müdafaa-i Milliye noktasında muayyen bir hedef olduğunu ancak bunun dışındaki konularda böyle düşüneceksin diye baskı yapılamayacağını ifade etti. *“Hürriyeti matbuat; hürriyeti içtihat demek, hürriyeti tefekküre hürmet etmektir.”*²⁴³ Bu sözlerinde demokrasi ve özgür iradeye olan inancını görebilmekteyiz.

Hamdullah Suphi Bey, Mecliste istihbarat ve propagandanın öneminden bahsederek, Millî Mücadele için ne kadar önemli olduğunu anlatmaya çalışmıştır. Milletvekilliği sırasında 7 Haziran 1920 tarihinden 19 Ağustos 1920 tarihine kadar çok kısa süre yaptığı Matbuat ve İstihbarat Umum Müdürlüğü görevinde çok önemli işler başarmıştır. Gerek yurt içinde gerekse yurt dışında yayınladığı kitaplar ve bildirimlerle Millî Mücadele'nin sesini kamuoyuna duyurarak Türk milletinin haklı mücadelesinin sesini duyurmaya ve destek sağlamaya çalışmıştır.

3.2.1.5. Başkumandanlık Kanunu

Millî Mücadele'nin zor günlerinin yaşandığı Eskişehir-Kütahya savaşları orduyu dağılma noktasına getirmişti. Ankara'nın dahi tehlikede olduğu bu dönem dağılmayı önleyecek kudretli bir önderlik gerektirmiş ve vahim durum karşısında TBMM Başkumandanlık Kanununu görüşmeye başlamıştır.²⁴⁴ Ancak Mustafa Kemal Paşa'ya başkumandanlık unvanı verilmesi rahatsızlıklarda doğurmuş kanunun uygulanması konusunda tartışmalar yaşanmıştır.

Başkumandanlık Kanunu bu sıkıntılı dönemde 5.8.1337(1921) tarihindeki gizli oturumda görüşülmüştür.

²⁴² T.B.M.M. ZC., C. 22, s. 587-588.

²⁴³ T.B.M.M. ZC., C. 22, s. 588.

²⁴⁴ Akın, **a.g.e.**, s. 366.

Mustafa Kemal Paşa'ya başkumandanlık unvanı verilerek ordunun başına geçmesi için yapılan teklif sonrası Mustafa Kemal Paşa, yaptığı konuşmada öncelikle mebuslara teşekkür ederek görevi kabul ettiğini söyledi. Ordunun maddi ve manevi gücünü azami şekilde idare etmek için kabul ettiği görev hakkında yanlış anlaşılmalara olmaması için de konuşmasına şöyle devam etti: “*Müddet-i ömrümde Hâkimiyet-i Milliye'nin ve meşruiyetin en sadık bir hizmetkârı olduğumu nazar-ı millete bir kez daha teyit için bu salahiyetin üç ay gibi kısa bir müddetle takyid edilmesini ayrıca talep ederim.*”²⁴⁵

Mustafa Kemal Paşa'ya verilen başkumandanlık unvanına, Meclisin üzerinde bir yetki olduğunu savunarak tepki gösterenler olmuştur. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa'nın bir yenilgi durumunda yıpranacağından endişelenenler de vardı. Bu endişeleri dile getiren bazı mebusların konuşmaları şöyledir:

Hakkı Hami Bey (Sinop): “*Zaten bütün salahiyeti üzerinde bulunduran Reis-i Muhterem o salahiyete-i istimale esasen salâhiyettardır. Bunun için Meclisten ikinci bir salahiyet almaya gerek yoktur.*”²⁴⁶

Taki Efendi (Sivas): “*Paşa Hazretleri zaten yapıyordu, yine yapsın, bilfiil kumandayı ifa etsin. Başkumandanlık unvanını almasın... Farz olsa ki Paşa Hz. Eskişehir'in sukutunda başkumandan idi. Fakat tali harp planca Eskişehir sukut etti. Ne hata varsa Mustafa Kemal Paşa'nın eteğine çıkılacak. Cenabı Haktan temenni ederim olmaz. Bu lekeler başka kumandanlara sürülsün. Mustafa Kemal Paşa'ya olmasın.*”²⁴⁷

Mustafa Kemal Paşa'ya başkumandanlık unvanı verilmesine karşı yapılan bu eleştirilere karşı Hamdullah Suphi Bey söz alarak, öncelikle memleketin içinde bulunduğu zor şartlardan ve Yunanlıların ilerlemesinden bahsetti. Daha sonra ise Mustafa Kemal Paşa'ya neden başkumandanlık unvanının verilmesi gerektiğini şu şekilde izah etti: “*Felaketlerimiz ne kadar artarsa artsın, bizim fikrimiz katiyen istiklaldir... Biz diyoruz ki, Mustafa*

²⁴⁵ T.B.M.M. GZC., C. 2, s. 164.

²⁴⁶ T.B.M.M. GZC., C. 2, s. 165.

²⁴⁷ T.B.M.M. GZC., C. 2, s. 168.

*Kemal Paşa'nın şahsı elimizde büyük bir kuvvettir... Salahiyetimizin nafiz olması için ordumuzun galip olması lazımdır ve muvaffakiyetimizin en büyük amillerinden birisi Mustafa Kemal Paşa'nın şahsında tecellidir. Memleketi, milleti zafere isal etmek için elimizde bulunan en kıymetli kudreti bir terazinin bir gözüne koymalıyız. Arkadaşlar benim fikrim budur ve bunu teklif ediyorum.*²⁴⁸

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Başkumandanlık vazifesini ifa etmesi için Mustafa Kemal Paşa'yı görevlendirmiş ve kanunun 5 maddesi kabul edilmiştir.²⁴⁹

3.2.2. Dâhiliye

3.2.2.1. Firari ve Bakayalar Kanunu

Asker kaçakları TBMM hükümetinin de çok uğraştığı bir konu olmuştur. Düzenli ordu kurma çabalarında yeterince başarılı olunamayınca firarilerin ailelerinin de cezalandırılacağı bir kanun oluşturulmuştur. 11. Eylül 1920 tarihinde çıkarılan Firariler Kanunu düzenli orduya geçişte büyük önem taşımaktadır. Ancak kanun Mecliste görüşülürken çeşitli eleştirilere ve tartışmalara sebep olmuştur.²⁵⁰

Firariler ve bakayalar hakkında yapılan kanun münasebetiyle 8.9.1336(1920) tarihinde ki oturumda Hamdullah Suphi Bey de söz alarak kanunun çok sert olduğundan ve suçsuz ailelerin cezalandırılmasının yanlışlığından bahsetmektedir.

Firariler ve bakayalar hakkında görüşülen kanuna göre:

Madde 1: Hükümetçe tayin olunan müddet zarfında dehalet etmeyen firari ve bakaya efradın hane, emlak, akar ve emval ve mevaşisi müsadere ve birlikte ikamet eden ailesi efradı tebit olunur.

²⁴⁸ T.B.M.M. GZC., C. 2, s. 175.

²⁴⁹ T.B.M.M. GZC., C. 2, s. 174-176.

²⁵⁰ Akın, **a.g.e.**, s. 164.

Madde 2: Fimabaat esliha ve cephanesiyle veya hayvaniye firar eyleyen veya şekavet eden veyahut derdestine memur olanlara silahla mukavemet eden firariler idam olunurlar.²⁵¹

Görüşülen kanunun birinci ve ikinci maddeleri hakkında görüş bildiren Hamdullah Suphi Bey; pek çok ordunun dağıldığından ve dağılmanın nedeninin de başlarında dirayetli kumandanlar olmamasından kaynaklandığını belirterek kanunun birinci ve ikinci maddeleri hakkında açıklamada bulundu. Hiçbir kanunun suçlu yakalanamadı diye evlatlarını, masum çocuklarını, karısını cezalandıramayacağını belirterek böyle bir durumda suçsuz insanların ölüme sürükleneceğini ve halk ile karşı karşıya gelineceğini belirtti. Ayrıca kendi canı için evini ihmal edenlerin dağa kaçacağını ve Anadolu'nun her tarafının eşkıyayla dolacağını belirterek sözüne şöyle devam etti: *“Biz rıfk ve şefkatle, ahalinin gönlünü ala ala, halkın kalbini lütuf ile kazanacağımız yerde yangına yangın ilave edeceğiz, ölüme ölüm ilave edeceğiz ve inanın ki; esasen havada muallâk bir vaziyette duruyoruz ve esasen halk bizden bir şey anlamamıştır. Ve bu suretle büsbütün içinde bulunduğumuz çukuru kazacağız ve en büyük hüsrana doğru gideceğiz.”*²⁵²

Hamdullah Suphi Bey, bu konuşmasıyla Meclisin kurulduğu ilk dönemlerde bir öz eleştiride de bulunuyordu. Meclisin halktan kopuk olduğunu ve onun üzerine gitmek yerine kazanmaya çalışmak gerektiğini aksi takdirde içinde bulunulan durumun çok vahim olacağını açıklamaya çalışmıştır.

3.2.2.2. Beypazarı İsyanı

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışından önce, İstanbul hükümeti tarafından desteklen fetvanın Anadolu'da yayılmasını ve zararlarını önlemek için sıkı önlemler alınmış ise de bunda pek başarılı olunamamıştır.. Zira Bu yıkıcı fetvalar ve Bab-ı Ali'nin beyannameleri ile aldatılan halk yer yer Millî Mücadele'nin önüne geçmişlerdir. Dini duyguları istismar edilen halkın da katılımı ile Anadolu'nun muhtelif yerlerinde ayaklanmalar baş göstermiştir. Bu

²⁵¹ T.B.M.M. ZC., C. 4, s 25.

²⁵² T.B.M.M. ZC., C. 4, s 28.

din istismarı sonucu oluşan isyanlardan biri de Beypazarı'nda meydana gelmiştir.

İsyanın bastırılmasından sonra meydana gelen isyan hadisesine iştirak etmiş olanların affedilmesine dair Beypazarı Belediye Reisi'yle Müftüsü'nden gelen telgraf 25.4.1336(1920) tarihindeki oturumda TBMM'de görüşüldü.

Telgraf hakkında Mustafa Kemal Paşa söz aldı. İsyanın detayları hakkında bilgi vererek, uygun görülürse affedilmelerinin de uygun olabileceğini belirtti.

Hamdullah Suphi Bey ise, Beypazarı'nda meydana gelen olayın çok önemli olmadığını ancak önlem alınmazsa ve cezasız kalırsa dalga dalga büyüyerek memleket meselesi hâline geleceğini bunun da sıkıntılara yol açacağını belirtti.²⁵³

Konuşmasının sonunda ise “*Bu son vatanı müdaafa ve irşat ve son davamız için ne yapmak lazım ise yapmalıyız. Mesele Beypazarı meselesi değil, bütün vatan, din ve şeref meselesidir.*”²⁵⁴ diyerek suçluların cezalandırılmasını istedi.

Bu görüşlerin dile getirilmesinin sonucunda Mustafa Kemal Paşa'nın teklif ettiği üzere bir heyet görevlendirilerek Beypazarı'na gönderilmeleri ve inceleme sonrasında karar verilmesi oy birliğiyle kabul edildi.²⁵⁵

3.2.2.3. Meclis-i Mebusan Nizamnamesinin Kullanılması

Sivas Mebusu Rasim Bey'in Meclisi Mebusan Nizamnamesi'nin aynen ya da düzeltilerek TBMM.'de de kullanılması için tetkikatta bulunmak üzere bir encümeni mahsus teşkil edilmesi için bir tahrir verdi. 26.4.1336(1920) tarihindeki oturumda söz alan Hamdullah Suphi Bey, yeni bir nizamname yapmak için vakit olmadığını, Meclisteki mesainin boş yere dağıtılmaması gerektiğini 11–12 senedir devam eden nizamnamenin aynen kullanılmasında

²⁵³ T.B.M.M. ZC., C.1, s. 49-50.

²⁵⁴ T.B.M.M. ZC., C.1, s. 50.

²⁵⁵ T.B.M.M. ZC., C.1, s. 51.

bir sakınca olmayacağını, yaptıkları işleri nizamnameye uydururlarsa sorun olmayacağını belirtti.

Rasim Bey ise; nizamnamenin 64 maddeden oluştuğunu ve bunlardan işlerine yarayacakları alıp diğerlerini de değiştirebileceklerini önermiştir. Yapılan oylama sonucunda eski nizamnamenin tadil edilmek suretiyle tatbik edilmesine karar verildi.²⁵⁶

3.2.2.4. İcra Vekillerinin Meclis Oy Çoğunluğuyla Seçilmesi

İcra Vekillerinin seçilmesi konusu çatışmalara neden olmuş ve bu konuda üç öneri ortaya atılmıştır. Birincisi, TBMM Reisi'nin icra vekillerini seçmesi, ikincisi, encümenlerin vekâletlere aday göstermesi ile Meclis Reisinin bunlardan birini seçmesi ve son olarak Meclis Başkanının üç aday göstererek bu adaylar içerisinde birinin genel kurul tarafından seçilmesidir.²⁵⁷

Bu konuda son karar 1.5.1336(1920) tarihindeki oturumda Meclis tarafından alınmıştır. İcra Vekillerinin Meclisin çoğunluğunun oyları tarafından seçilmesi ile ilgili kanun hakkında söz alan Hamdullah Suphi Bey, güven duyularak seçilen reisin çalışacağı kişileri de kendisinin seçmesine izin verilmesi gerektiği aksi takdirde sen bu adamlarla çalışacaksın diye zorlanırsa verimli bir çalışma ortamının oluşmayacağını belirtti. İcra Vekillerini Reisin intihab etmesine salahiyet verilmesini teklif etti.²⁵⁸

Hamdullah Suphi'nin, teklifine karşı olanlar da oldu. Bu konuda birçok takrir verildi. Hamdullah Suphi'nin verdiği takrir: "*İcraa Vekilleri, Millet Meclisi tarafından namzet gösterilen beşer zat arasından Reisin intihabıyla taayyün eder.*" kabul edilmedi.

Karahisarı Sahip Vekili İsmail Şükrü Efendinin verdiği takrir kabul edildi. Kanun maddesi, İcra Vekilleri, Meclisin oy çoğunluğuyla Meclis içerisinde seçilir, olarak değiştirildi²⁵⁹.

²⁵⁶ T.B.M.M. ZC., C. 1, s. 72.

²⁵⁷ Akın, a.g.e., s. 102.

²⁵⁸ T.B.M.M. ZC., C.1, s. 170.

²⁵⁹ T.B.M.M. ZC., C.1, s. 17171-173.

3.2.3. Hariciye

3.2.3.1. Rus Millet Komiserliği'nin Müslümanlara Yönelik Tamimi

Rus Millet Komiserliği şark Müslümanlarına yönelik bir tamim yayınladı. Bu tamimin içerisinde Anadolu ve İstanbul'u da ilgilendiren bölümler mevcuttu. Osmanlıya özel olarak, “*İstanbul sizde kalacak, memleketinizin efendisi siz olacaksınız, vatanınızın bir kısmından Ermenistan'a bir yer tefrik olunmayacak.*”²⁶⁰ ifadeleri geçmekteydi.

Rusların bu açıklamalarına ne yönde bir karşılık verilmesi gerektiği 11.5.1336(1920) tarihindeki oturumda uzun tartışmalara neden oldu.

Pek çok mebus Rusların bu iyi niyetli ifadelerinden dolayı teşekkür mektubu yazılması gerektiğini savundular. Hamdullah Suphi ise, Bolşeviklik hakkında çok fazla bilgiye sahip olmadıklarını, belki Rusların yardımıyla düşmanların vatan topraklarından atılacağını, ancak vatan topraklarına girecek olan Bolşeviklerin dostane değil yakıp yıkmak, işgal etmek maksadıyla da gelebileceklerini söyledi. İlerde böyle sıkıntılarla karşılaşmamak için Meclisin Bolşeviklik hakkında noktai nazarını belirleyerek, bir tutum içinde hareket etmesini teklif etti.

Ancak Hamdullah Suphi Bey'in teklifi dikkate alınmayarak yapılan oylama sonucunda bir teşekkür mektubu yazılmasına karar verilmiştir.²⁶¹

3.2.3.2. Türkiye, Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan Anlaşması

Bu anlaşmayla Türkiye'nin doğu sınırı kesinlik kazanmış oluyordu. Türk sınırı ve getirilen ilkeler Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan tarafından onaylanmış oluyordu. Doğu sınırıyla ilgili sorunlar büyük ölçüde ortadan kalkığı için Türk kuvvetlerinin Batu Anadolu'ya çekilmesi de sağlanmıştır. 13 Ekim 1921'de imzalanan anlaşma 16 Mart 1922 günü onaylanmıştır.²⁶²

²⁶⁰ Tamimin tamamı için bkz. T.B.M.M. ZC., C.1, s. 256-257.

²⁶¹ T.B.M.M. ZC., C.1, s. 256-261.

²⁶² Turan, a.g.e., s. 279.

Hamdullah Suphi Bey, Kars'ta akit ve imza edilmiş olan Türkiye, Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan Anlaşması'nın²⁶³ görüşüldüğü ve onaylandığı 16.3.1338(1922) tarihindeki oturumda söz almıştır.

Hamdullah Suphi Bey, Avrupalıların, III. Selim'in öldürülmesinden Kırım Savaşı'nın kaybedilmesine kadar birçok olay sonrasında Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılacağını ileri sürdüklerini ancak bunun gerçekleşmediğini şimdi ise içinde bulunulan durumdan faydalanarak anlaşmalarla Osmanlı Devleti'ni yok etmeye çalıştıklarını belirtti. Avrupalıların bu emellerini başaramayacaklarını ifade ederek sözlerini şöyle sürdürdü: “*Anadolu'nun içinden fıskıran sayha-i hayat; vatanperverlik, bütün dünyaya ölümü haber verilmekte olan Türkiye'nin yaşamakta devam edeceğini, hayret veren bir serahatle gösterdi.*” *Asya milletlerinin binlerce yıldır Avrupalı devletlerle savaştığını artık birbirlerine tutunmaları gerektiğini ifade etti ve sözlerini şöyle tamamladı: “Siyasetimizin umdei esasiyesi Şarktır diyorum. Bu itibarla akdettiğimiz muahede en doğru bir görüşle milletimizde hâsıl olan yakazaivicdanın kabul ve tasdik etmiş olduğu yeni siyasete ait büyük bir muzafferiyete delâlet eder.”*²⁶⁴

3.2.3.3. Londra Konferansı

Müttefik Devletler, Sevr Anlaşması üzerinde yapılacak zaruri düzenlemeler için 21 Şubat 1921 tarihinde Londra'da bir Konferans düzenlenmesi kararlaştırılmıştır. Bu Konferansa İstanbul Hükümeti davet edilmiş yanı sıra Ankara Hükümetince oluşturulacak bir heyetin de konferansa katılabilecekleri ifade edilmiştir.

Dolaylı olarak yapılan bu davet Mustafa Kemal Paşa tarafından aynı gün cevaplanarak millî iradeye dayanan TBMM'nin dolaylı olarak değil doğrudan davet edilmesi gerektiği belirterek davet reddedilmiştir. Sadrazam Tevfik Paşa'nın müttefiklere konferans düzenlemek istiyorlarsa Türk milletinin

²⁶³ **Anlaşmanın tamamı için bkz.** T.B.M.M. ZC., C. 18, s. 250-254.

²⁶⁴ T.B.M.M. ZC., C.18, s. 257-258.

yegane temsilcisi TBMM Hükümetine başvurmaları gerektiğini bildirmesiyle konferans için doğrudan Ankara'ya davet yapılmıştır.²⁶⁵

Bu davet sonrasında ise Londra Konferansı'na heyet gönderip gönderilmemesi hususunda 5.3.1337(1921) tarihinde gizli bir oturum yapıldı.

Londra Konferansı'na Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından bir heyet gönderilmesi gizli bir oturumda yapılmış ve çok sert tartışmalar meydana gelmiştir. Konferansa gidilmesi durumunda kötü niyetle Sevr'in tekrar gündeme getirilebileceği, gidilmemesi durumunda da savaş yanlısı, barışa karşı olduğumuzun düşünüleceği endişeleri yaşanıyordu.

Yunus Nadi Bey, konferansa katılmak gerektiğini düşünenlerdendi. Bizim lehimize mutlaka bir fayda sağlayacağını düşünmekteydi. *“Avrupa’da aleyhimize yapılacak propagandalara da kesbi itila ederiz. Sonra dâhilde efkar-ı umumiye kendi kendine hâsıl olacak, acaba bu adamlar sulh yapmamaya mı karar vermiş insanlardır zihniyetine mani oluruz.”*²⁶⁶ Bu sözlerinden de anlaşılacağı üzere Meclisin hem kendini savunabilmesi hem de aleyhine yapılabilecek propagandaların önüne geçmesi için konferansa katılması gerektiğini söylüyordu.

Hüsrev Bey (Trabzon), Sevr'in gündeme getirileceğinden endişelenmekteydi. Yunus Nadi Bey'e şöyle sormaktadır: *“Pek güzel teşrih buyurdunuz. Yalnız acaba kabul hissini vermez mi? Hatıra geldi çünkü Londra’da tadili teklif olunan Sevr Ahitnamesi hatıra gelir.”* Yunus Nadi Bey, Buna şöyle cevap verir: *“Ankara Hükümeti’nin esbabı teşekkülünden biri de bu nevi muahedenin ahkâmını kabul etmemektir ve binaenaleyh kabul etmeyecektir. Bu heyetin ilk ve son söyleyeceği söz bu olacaktır.”*²⁶⁷ Görüldüğü gibi gidecek heyetin Anadolu aleyhine herhangi bir karar almayacağı Yunus Nadi Bey tarafından izah edilmektedir.

Verilen takrirler ve tartışmalardan sonra yapılan oylamayla yüz bir beyaz oy sayesinde heyetin gönderilmesi kabul edildi ve İstanbul'a bir

²⁶⁵ Turan, a.g.e., s. 270-272.

²⁶⁶ T.B.M.M. GZC., C.1, s. 398.

²⁶⁷ T.B.M.M. GZC., C.1, s. 398.

beyanname yazılması kararlaştırıldı. Bu beyanname Hamdullah Suphi Bey tarafından kaleme alındı ve Mustafa Kemal Paşa'nın isteği üzerine Hamdullah Bey tarafından okundu. Hamdullah Bey, beyannameyi okuduktan sonra bir şeye açıklık getirmek istedi. Meclisin doğrudan doğruya bir hitabının olmayacağını Meclisin Tevfik Paşa'dan daha üstün olduğunu belirterek “...doğrudan Meclis, Tevfik Paşa ile yani Meclis-i Âliniz Tevfik Paşa'yı muhatap addetmemiştir.” sözleriyle sadece İstanbul ile arada muhaberat sağlandığını belirtmektedir.²⁶⁸

Londra'ya bir heyetin gönderilmesi konusunda anlaşmaya varılmasından sonra ise heyetin Heyet-i Vekile tarafından mı seçileceği konusunda tartışmalar yaşanmıştır. Ancak bu tartışmaların uzaması sıkıntı yaratmaktaydı, çünkü konferansın başlamasına çok kısa bir zaman kalmıştı. Bu konuda söz alan Hamdullah Bey, “*Aramızdaki münakaşa dolayısıyla vakit geçirirseniz olmaz... Arzularınızı Riyasete bildiriniz. Riyaset tetkik ederek, sizin de arzularınızı nazarı dikkate alarak tadilat yapar.*”²⁶⁹ Bu sözleriyle Hamdullah Bey, bir an önce Londra'ya gidecek heyetin seçilmesinin gerektiğini belirterek daha fazla kavga edilmesi durumunda zaten heyetin yetişemeyeceğini ifade etmektedir.

3.2.4. Maarif

3.2.4.1. Maarif Vekili Seçilmesi

Hamdullah Suphi, iki kez Maarif Vekili olarak görev yapmıştır. Dr. Rıza Nur'dan sonra TBMM'nin ikinci Maarif Vekili olarak 14.12.1920 tarihinde göreve başlamış, 11 ay 8 gün görev yapmıştır. İkinci kez ise 4.3.1925'te göreve başlamış, 9 ay 16 gün görev yapmıştır. Böylece 1 yıl, 8 ay, 24 gün Maarif Vekilliği görevinde kalmıştır.²⁷⁰ 21 Aralık 1925 tarihinde görevinden ayrılan Hamdullah Suphi Bey'in yerine Mustafa Necati Bey atanmıştır.²⁷¹

²⁶⁸ T.B.M.M. GZC., C.1, s. 402-403.

²⁶⁹ T.B.M.M. GZC., C.1, s. 405.

²⁷⁰ Tevetoğlu, a.g.e., s. 158-159.

²⁷¹ Uluatam, a.g.e., s. 56.

Hamdullah Suphi Bey'den önce ilk Maarif Vekilliği görevini üstlenen Rıza Nur Bey olmuştur.

4 Mayıs 1920 tarihinde yapılan oturumda, Maarif Vekilliği için Rıza Nur Bey gösterilmiş ve yapılan 2 oylamada Rıza Nur Bey, gerekli çoğunluğu sağlayamamıştır. Yapılan 3. oylama sonucunda ise Rıza Nur Bey'in, Maarif Vekili görevine atanmasına karar verildi.

Rıza Nur Bey, Maarif Vekilliği görevine atanmasının 3. oylama sonucu olmasına içerledi ve Meclisin ezici bir oy çoğunluğuyla kendisini seçmemesinin bir güven eksikliğinden kaynaklandığını düşünerek istifa etti ve yerine de Hamdullah Suphi Bey'i aday gösterdi. Bunun üzerine söz alan Hamdullah Suphi Bey, eğer ilk başta Rıza Nur Bey tek başına aday gösterilseydi 60–70 değil 100–120 oy ile seçilirdi. Üç aday olduğu için oylarının bölündüğünü belirterek, memleket siyasetinde şöhret kazanmış ve vatanperverliğini ispat etmiş bu zata çoğunlukla itimat etmek gerektiğini teklif etti. Büyük memnuniyetle teklif kabul edildi. Rıza Nur Bey de bu büyük itimat karşısında görevi kabul etti.²⁷²

Hamdullah Suphi Bey, çok onurlu bir davranış sergileyerek en büyük hayali olan Maarif Vekilliği gibi çok önemli bir görevi kabul etmek yerine Rıza Nur Bey'i ikna etmiş ve görevi kabul etmesini sağlamıştır.

Hamdullah Suphi Bey, 14.12.1920 tarihinde Maarif Vekilliği görevine tayin edilerek ikinci Maarif Vekili olmuştur. Bu dönemden sonra devletin maarif ile ilgili sorunlarıyla ilgilenmiş, bu sırada Mecliste yoğun eleştirilerle de karşılaşmıştır.

3.2.4.2. İstiklal Marşı'nın Kabulü

Hamdullah Suphi Bey'in Maarif Vekili olduğu sürede belki de en önemli faaliyeti İstiklal Marşı'nın yazılması ve Mecliste kabul edilmesindeki büyük çabasıdır.

---

²⁷² T.B.M.M. ZC., C.1, s. 217.

Anadolu mücadelesini ifade etmek, ruhunu söylemek üzere şiir yarışması düzenlendi ve Maarif Vekâleti tarafından bir encümene tetkik ettirilerek elemeler sonucunda kalan son yedi şiir Meclisin oylamasına sunuldu.

Bütün bu araştırmalardan sonra 12 Mart 1921 tarihindeki oturumda Besim Atalay, şiirin yaşanmış olaylar üzerine yazılması gerektiğini, ısmarlama yazılan şiirlerin maneviyatı uyandırmayacağını ve memleketin şiire verecek parası olmadığını belirtti. Bunun üzerine söz alan Hamdullah Suphi Bey, para ile bu şiirler arasında bir münasebet bulmanın yanlış olduğunu hatta Mehmet Akif Bey'in bazılarının aklına para gelir diye yazmaktan vazgeçtiğini anlattı. İsmarlama şiir olayını da “*Bütün şiirler ve millî şiirler cihanın en mâruf olan şiirleri. Halk hareketleri arasından doğmuş olan şiirlerdir. Fakat itiraf ederim ki, bu şiirler aramızda daha doğmamıştır. Doğmasını arzu etmek bizim için bir vazifedir. Şairlerimize müracaat ettik ve bize çok güzel şiirler yazdılar.*”²⁷³ diyerek açıkladı. Halkın tercümanı olmaz diyenlere de şöyle cevap verdi: “*Halkın mümessilleri olan sizlerin huzurunda okunan şiirin Heyeti Aliyeniz üzerindeki âzami tesirine ben deniz şahit oldum. Eğer halk üzerine olan tesirini anlamak için kendi kalbinizden başka miyarınız varsa o başkadır.*”²⁷⁴

Bu konuşmalardan sonra Hamdullah Suphi Bey'in kürsüden okuduğu şiirin son bulmasıyla alkışlar yükseldi. Bunun üzerine sona kalan yedi şiirin ayrı ayrı reye koyulması reddedildi ve taktirler reye koyuldu. Basri Bey'in Mehmet Akif Bey'in şiirinin millî marş olarak kabul edilmesi teklifi kabul edildi. Buna göre, halkın ve Meclisin takdirini kazanan Mehmet Akif Bey'in şiiri tercihan kabul edildi.

Müfit Efendi, Hamdullah Suphi Bey'in İstiklal Marşı'nı tekrar okumasını önerdi. Marş Hamdullah Suphi Bey tarafından okundu, resmîyet kazanmış olan marş ayakta ve alkışlar arasında dinlendi.²⁷⁵

Marşı kürsüde okuyan Hamdullah Suphi Bey, duygularını şöyle dile getirmektedir: “*Hayatımda nadir duyduğum bir heyecanla Mehmet Akif'in*

²⁷³ T.B.M.M. ZC., C. 9, s. 86.

²⁷⁴ T.B.M.M. ZC., C. 9, s. 88.

²⁷⁵ T.B.M.M. ZC., C. 9, s. 88-90.

*şiiirini okudum. Onu ezici bir ekseriyet ayakta dinledi, zaten o kendi gönlünde bu şiirin lehine kararını vermişti. Bu şiirin nasıl alkışlandığını size tarif etmem müşküldür.*²⁷⁶

3.2.4.3. Maarif İle İlgili Suallere Cevabı

Muş Mebusu Hacı Ahmet Hamdi Bey ile arkadaşları, Bitlis, Genç ve Muş livalarında mektep olmadığı halde maarif müdürü tayin edilmesi ile ilgili soruların Maarif Vekili olarak Hamdullah Suphi Bey, 4.4.1337(1921) tarihindeki oturumda cevap verdi.

Öncelikle Bitlis Mebusu Yusuf Ziya Bey söz alarak, Maarif Vekâletinden şikâyetlerini açıkladı. Mektep açılmasını ve muallim gönderilmesini beklerken sadece memur gönderildiğini, Bitlis, Muş, Siirt ve Genç livalarında ayrı ayrı maarif idareleri olduğunu ancak bunların bir tane iptidai açmadığını dile getirdi. Ayrıca, İnebolu'dan Anadolu'ya hücum eden insanlar olduğunu bunların da maarif nezareti tarafından terfi edildiğini ve kayırıldığını dile getirdi. Ve sözlerine şöyle devam etti. *“Efendiler, insanları sözleriyle değil, işleriyle ölçünüz. Hamdullah Suphi Beyefendi ihtimal ki bir hatiptir, fakat iş adamı değildir. Onda yaşayan zihniyetle sizi temin ederim ki bu maarif yürümez.”*²⁷⁷

Bunun üzerine söz alan Hamdullah Suphi Bey tüm suçlamalara tek tek açıkladı: *“Bitlis'e maarif müdürü 29 Eylül de tayin edilmiştir, yani bendeniz bu vazifeye gelmeden üç ay önce”* sözleriyle Bitlis'e maarif müdürü atanması olayıyla alakası olmadığını açıkladı. Genç'e Maarif Müdürü neden tayin edildi sorusuna da *Genç'e Maarif Müdürü tayin edilmemiştir cevabıyla karşılık verdi. Muş'a Maarif Müdürü gönderilmesinin de Mecliste alınan oraya Maarif Müdürü göndereceksin kararıyla olduğunu dile getirdi. “ Arkadaşlar, mebusu muhterem buyuruyorlar ki: Mektebi yoktur, niçin Maarif Müdürü gönderdin? Bendeniz diyorum ki; Mektebi olmadığı için gönderdim. Niçin mühendis gönderdiniz? Sualine karşı, yol yapılınsın, mühendisi sonra mı gönderelim?*

²⁷⁶ Tanrıöver, a.g.m., s. 9.

²⁷⁷ T.B.M.M. ZC., C. 9, s. 339.

*Yoksa mühendisi önce gönderelim yolunu yapsın?”*²⁷⁸ sözleriyle mektebi olmayan yerlere neden Maarif Müdürü atadığını açıklamış oldu.

Memur atamalarına ise şöyle cevap verdi: *“Şimdi en son buyuruyorlar ki, İnebolu’dan mütemadiyen memurlar geliyor ve bunun yüzde otuzunu Maarif Vekâleti yerleştiriyor. Buna cevap olmak üzere, geldiğim günden bu güne kadar tayin ettiğim memurların, muallimlerin, maarif müdürlerinin, listesini çıkardım. Arz ediyorum tayin ettiğim (148) memurdan yalnız (9) tanesi İstanbul’dan gelmiştir.”*²⁷⁹ Böylece atamalar konusuna da açıklık getirmiş oldu.

Kastamonu Mebusu Sabri Bey’in, Ankara’da ilga edilen Darümuallimin ve Darümuallimat hakkındaki sualine Maarif Vekili Hamdullah Suphi Bey, 5.11.1337(1921) tarihinde cevap verdi.

Ankara’da açılan Darümuallimin ve Darümuallimat mektepleri maddi sıkıntılardan dolayı kapatılmıştı. Sabri Bey, bu mekteplerin kapatılmasının İdare-i Hususiye değil de Meclisi Umumiye bağlı olmalarından kaynaklandığını belirtti ve mektepler için toplanan paraların Maliye Vekâleti tarafından tahsil edildiği ve başka taraflara harcandığı için mekteplerin mali sıkıntı içinde olduklarını ifade etti.

Hamdullah Suphi Bey, mekteplere ayrılan paraların başka yerlere gittiğini ve gelirlerin mekteplere bırakılması koşuluyla Meclisi Umuminin mektepleri açabileceğini belirtti ve Meclisi Umuminin ağzından isteklerini şöyle ifade etti; *“Meclisi Umûmi, bu mekteplerin karşılığı şuraya buraya gittiğinden dolayıdır ki; mektepleri idame etmek için imkân kalmıyor diyor. Eğer bu parayı hususi tahsildarlarla almama müsaade ederseniz, ben bu mektebi idame ettiririm diyor. Maliyede şimdiye kadar alacağım olan yetmiş altı bin lirayı da veremediği takdirde yine bunu da terk ediyorum. Fakat benim şimdiden sonra tahsil edeceğim varidatı bana terk etsin. Ben bununla her iki mektebi idame ederim diyor.”* Meclisi umuminin isteklerini belirttikten sonra kendisinde gelirlerin kendileri tarafından tahsil edilip sadece okullar için

²⁷⁸ T.B.M.M. ZC., C. 9, s. 340.

²⁷⁹ T.B.M.M. ZC., C. 9, s. 340.

kullanılması durumunda mekteplerin derhal açılacağını ifade etti.²⁸⁰ Böylece Sabri Bey'in sualine açıklık getirmiş oldu.

Bitlis Mebusu Yusuf Ziya Bey ile sık sık sert tartışmalar yapmışlardır. 3 teşrinisani 1337(1921) tarihinde Yusuf Ziya Bey, Mecliste Hamdullah Suphi Bey'e maarif ile ilgili sorular yöneltmiştir.

Bitlis Mebusu Yusuf Ziya Bey ile Hamdullah Suphi Bey daha önce de karşı karşıya gelmişlerdi. Yusuf Ziya Bey'in ilk suali; yedi ay önce ki karşılaşmalarında Bitlis'te iptidai olmadığını savunmasına rağmen Hamdullah Suphi Bey'in mektebi sultani olduğunu söylemesi ancak yapılan araştırmaların sonucunda Bitlis'te hiç mektep olmadığını ortaya çıkmasıdır. İkinci soru; sorgusuz sualsiz meslekten yetişenleri Vekil Beyefendinin azletmeleri konusudur. Diğer sualler ise atamalar ve Antalya, Kütahya ve Konya mektep muallimlerinden üç hocanın kitap yazmaları ve bu kitaplar için Maarif Vekilinin bu hocalara para vermesi konularındandır.

Konuşmasına başlayan Hamdullah Suphi bir konu hariç diğerlerinin asılsız olduğunu iddia etti. Bitlis'te ki sultani konusunda yanıldığını kendisine iletilen bilgiler ışığında bu iddiada bulunduğunu ancak gelen bilgilerin kendisini yanılttığını ifade etti.²⁸¹

Diyarbakır Maarif Müdürü ile edebiyat mualliminin tebdil edilmeleri konusuna ise şöyle açıklık getirdi; *"Efendim nezdinde Diyarbakır valisinin mektupları vardır. Bu vali maarif müdürü sabıkından şikâyet ediyor ve diyor ki: Bu zat esasen ziraat mütehasısıdır. Ziraat mektebi âlisini bitirmiştir ve Avrupa'da ziraat tahsilinde bulunmuştur. Bu zat ihtisası dâhilinde istihdam edilse memlekete daha naî olmaz mı? Bu zat kâfi derecede maarif işlerinde çalışmıyor. Esasen maarif meslekinden yetişmemiştir. Eğer meslekte ihtisas arıyorlarsa ziraattan yetişenin yeri neresidir?"* dedi ve atamanın vali tarafından istendiğini ifade etti.²⁸²

²⁸⁰ T.B.M.M. ZC., C. 14, s. 67-69.

²⁸¹ T.B.M.M. ZC., C. 14, s. 166.

²⁸² T.B.M.M. ZC., C. 14, s. 166-167.

Kitap yazan muallimlere para ödenmesiyle ilgili olarak ise şöyle cevap vermişti: “*Antalya, Kütahya ve Konya’da bir iki muallimle talebe kitap yazmış ve bunlara iki yüz lira para verilmiş meselesinden ibarettir.*” dedi. Kitapların yazarlarının isim ve unvanlarını açıkladıktan sonra yapmış oldukları ilmi çalışmalarında değerinden bahsetti ve para vermekle doğru bir iş yapıldığını ifade etti.²⁸³

Askerlikten kurtulmak isteyen muallimler konusunda da bazı mebusların kendisine bu konular için geldiğini ancak kendisinin böyle bir şeye kesinlikle izin vermediğini ve böyle bir şeye izin verilmemesi için emir verdiğini, cezalandırılacakları konusunda uyarıda bulunduğunu ifade etti.²⁸⁴

Bu konularla ilgili Hamdullah Suphi Bey ve bazı mebuslar arasında sert tartışmalar geçti. Yapılan müzakere sonrasında verilen takrirler okundu. Reis, Hamdullah Suphi’ye “*İtimat ve ademiitimat takrirlerini mi yoksa ruzname-i müzakerata geçilmesini mi tercih edersiniz?*” diye sordu. Hamdullah Suphi ise bu kadar münakaşadan sonra itimat takrirlerini istediğini ifade etti. Yapılan oylama sonucunda 75 kişi itimat ederken 68 kişi aksi yönde oy kullandı. Bu olay üzerine Hamdullah Suphi Bey söz alarak istifa etmiştir. İstifa konuşması ise şöyledir:

*“Arkadaşlar, Beyanı itimadedenlerle ademiitimadedenler arasındaki fark bendenizin lehinedir. Fakat bu adet dört, beş ve daha fazla artmış olsa dahi yine arzu ediyorum ki, Meclisi Âlinizde arkadaşlarımın bu kadar mühim bir kısmının ayrı bir nokta-i nazar takibettiğini gördükten sonra bana düşen vazife, sizin daha büyük ekseriyetinizi temin edecek, memleketin ve maarifin daha ziyade tenviri ve terakkisi hususuna gayret edecek bir arkadaşıma terki mevki etmekten ibarettir. Bu temenniyatla istifamı arz ediyorum.”*²⁸⁵

Hamdullah Suphi Bey, kendisine olan güvenoyunun büyük bir çoğunlukla sağlanamaması üzerine 14 Aralık 1920 tarihinde başladığı Maarif Vekilliği görevinden istifa ederek ayrıldı. Böylece Meclisin birinci

²⁸³ T.B.M.M. ZC., C. 14, s. 168-169.

²⁸⁴ T.B.M.M. ZC., C. 14, s. 168-196.

²⁸⁵ T.B.M.M. ZC., C. 14, s. 200-201.

dönemindeki Maarif Vekilliği sona ermiştir. İkinci dönemde 4 Mart 1925 tarihinde tekrar Maarif Vekili olarak göreve başlamıştır.

3.2.5. Posta

Himaye-i Etfal Cemiyetinden posta ve telgraf ücreti alınmaması dair kanun teklifi hakkında 9.11.1338(1922) tarihindeki konuşması:

Öncelikle Meclisin şehit çocuklarına olan ilgisizliğinden bahsederek onların sayısının 200 binlere yaklaştığını ve memleketin geleceğini oluşturacaklarını ifade etti. *“Milletimizin yetişmiş kısmı hasada uğramıştır, ancak ümidimiz; bin türlü emraza uğramış ve her türlü felâkete uğramış köylerimizin, kasabalarımızın içinde mevte doğru yürüyen zavallı yavrularımızdadır. Onların babaları yoktur. Fakat onların babaları vardır. Onların babası sizsiniz. Büyük Millet Meclisidir... Çocuklarını bize vedia olarak bırakmış olan şehitlerimiz müzakeratımızın etrafında yavaş yavaş beliren yüzleriyle karşımıza çıksalar, kendi evlatları için teklif edilen küçük bir suhulet üzerinde uzayıp giden bir münakaşada bulunduğumuzu görseler zannediyorum ki, çok müteessir olurlar, çok acı duyarlardı.”*²⁸⁶

4. HASAN TAHSİN (SÜRENKÖK)

4.1. Hasan Tahsin (SÜRENKÖK) Bey'in Biyografisi

1869'da (1285) Antalya'da doğdu. Buharalı Hacı Ali Efendi'nin ve Ayşe Hanım'ın oğludur.²⁸⁷ İlk ve orta eğitimini Antalya Rüştüyesi'nde tamamladıktan sonra 13 Haziran 1886'da aday memur olarak Pozantı Telgrafhanesi'nde devlet hizmetine girdi. 19 Ocak 1887'de Halep PTT Başmüdürlüğünde kâtipliğe atandı. 1888–1889 yılları arasında Burdur, Antalya, Manavgat, Adana ve Tarsus PTT merkezlerinde muhabere memurluğu yaptı. Bu memuriyetleri esnasında kısa sürelerle Antalya ve Tarsus Müdürlüklerine vekâlet etti. 1 Temmuz 1889'da Aksaray, 10 Eylül 1899'da Akseki, 9 Mayıs 1901'de Burdur Merkez Müdürü olarak görevlendirildi. 15 Aralık 1905'te Erzurum PTT Müdürü oldu. Bu görevde iken bir süre başmüdür

²⁸⁶ T.B.M.M. ZC., C. 24, s. 444.

²⁸⁷ TBMM Arşivi, **Tercüme-i Hal Kâğıdı**, Şahsi Dosya No: 27, Ek: 4.

vekilliği yaptı. 1909 düzenlemesinde İstanbul'a naklini istemekle Genel Müdürlük Sicil Şubesine tayin edildi. 20 Haziran 1918'de isteğiyle emekli olarak Antalya'ya döndü. Millî mücadelenin başından itibaren Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinde çalıştı.

TBMM'nin 1. dönemi için yapılan seçimlerde Antalya milletvekili olarak 8 Mayıs 1920'de Meclise katıldı. Mecliste Bütçe ve PTT komisyonlarında çalıştı.²⁸⁸

Milletvekilliği sona erince Antalya'ya geldi. Herhangi bir işle meşgul olmadı. Antalya'daki baba ocağında kendisini kitaplara, çocuklarına ve torunlarına vererek 8 yıl geçirdi ve 23 Eylül 1930'da öldü. Evli olup 7 çocuk babası idi. Biraz Arapça bilmekteydi.²⁸⁹

4.2. Hasan Tahsin (SÜRENKÖK) Bey'in Faaliyetleri

4.2.1. Posta ve Telgraf

1338(1922) senesi Posta ve Telgraf Müdüriyeti Umumiyesi Bütçesi münasebetiyle 19.6.1338(1922) tarihinde yapılan oturumda söz almıştır.

Kendisinin de bu meslektan yetiştiğini belirterek, bir önceki yıl tab edilen pullar için harcanan (16000) liranın nereye harcandığını, pul kalıplarının korumaya alınıp alınmadığını sordu. Pul basımı için istenen miktarın nedenini öğrenmek için de şu soruyu yöneltti: “*İdare beş bin lira istediği halde encümen bin lira vermiş, acaba hangi mütalaa üzerine? Meclisin bundan haberi var mıdır? Neden bu koleksiyona daha bin lira isteniyor?*”²⁹⁰

1337(1921) senesi bütçesinde pul basımı için kabul edilen miktar (16000) liraydı. 1338(1922) senesinin de hükümetçe teklif olunan (5000) lira, Muvazene-i Maliye Encümenince teklif edilen (1000) liradır. 1338(1922) senesinin de (11000) liralık bir eksilme olmuştur.

Posta ve Telgraf Müdürü Umûmi Vekili Fahri Bey: “*Efendim geçen sene İtalya'da tabettirdiğimiz pullar bu seneki ihtiyacımızı da tatmin edecek*

²⁸⁸ Çoker, a.g.e., s. 113-114.

²⁸⁹ TBMM Arşivi, **Tercüme-i Hal Kâğıdı**, Şahsi Dosya No: 27.

²⁹⁰ T.B.M.M. ZC., C. 20, s. 504.

*derecededir. Buna binaen bu sene pul tabettirmeyeceğimizden (11000) liralık tenzilatı kabul ederiz. Yalnız bu konulan (1000) lira, Bursa ve İzmir'imizin istirdadında hatıra olmak üzere bu pulların üzerine yaptıracağımız sürsaj masrafı olmak üzere kabul edilmiş bir paradır.”*²⁹¹

İkinci suali ise geçen yılın bütçesinde verilen açıklarla ilgilidir. “*Posta ve Telgraf bütçesinde varidata nispetle şu kadar küsur lira bir açığı olduğu anlaşılıyor. Biz geçen sene bu masrafın varidata tekabül edebilmesi için vekâlet-i iadesi tarafından teklif edilen bütün zamaimi kabul ettiğimiz halde bugün yine iki yüz bin küsur lira açık karşısında bulunuyoruz. Bu meseleyi vekâlet-i iadesinin izah etmesini temenni ederim.*”²⁹²

Fahri Bey: “*Harpten evvel az çok posta ve telgraf idaresinin bir varidatı vardı. Fakat harbden sonra bütün bu idareler açık vermektedir. Hatta harbe dâhil olmayan Danimarka, İsviçre idaresi bile bugün bütçesini daima zararlarla kapamaktadır. Yani harbe hiç girmemiş olan hükümetlerin posta idareleri bile zararlarla bütçelerini kapamış olurlarsa, beş altı seneden beri harpte bulunan idaremizin açık vermesi pek tabidir.*”²⁹³

Bir diğer mesele de Avrupa'dan alınacak olan telsiz telgraf için bütçeden istenen meblağın yükseltilmesidir. Bunun için şu soruyu yönelttiler: “*Malum-u âliniz bu telsiz telgraf için tahsisat istenildiği vakit de yüz bin lira verilse olur denilmişti. Şimdi neden seksen beş bin lira daha isteniyor.*”

Dâhiliye Vekili Ali Fethi Bey: “*Yüz bin lira bidayette kifayet eder denilmişti. Fakat Sabri Bey, Almanya'ya gittiği vakit gayet mükemmel bir telsiz telgraf istasyonunun ancak yirmi iki bin İngiliz lirasına mubayaa edileceğini bildirmişti. İhtimal bizim o vakit paramız düştüğü için veyahut fiyatlar ziyadeleştiği için biz daha seksen liranın zammına lüzum gösterdik. Bu seksen beş bin liranın hepsi mubayaaya sarf edilmeyecektir. Burada bina yapmak için de yirmi bin lira para sarf edilecektir. Ondan sonra bütün malzemesiyle beraber istasyonun ta Ankara'ya kadar nakli için yapılacak masarif de*

²⁹¹ T.B.M.M. ZC., C. 20, s. 531.

²⁹² T.B.M.M. ZC., C. 20, s. 505.

²⁹³ T.B.M.M. ZC., C. 20, s. 507.

*dâhildir. Bu itibarla geçen sene verilen yüz bin lira kifayet etmemiş daha seksen beş bin lira talep edilmiştir.*²⁹⁴

Telsiz telgraf alımı için Telsiz ve Telgraf Başmüdürü Sabri Bey görevlendirildi. Cihaz alımı için yanında bir mütehassısın gönderilmemesi alımda sorun yaşanabilir mi sorularını doğurdu.

Tahsin Bey: “*Posta ve Telgraf Başmüdür-ü Âlisi, posta ve telgraf muamelâtını tedvirde bir mütehassıs olabilir. Fakat telsiz telgraf makine ve cihazının terakkiyatı hazıra-i fennyeye muvafık olup olmadığını anlayabilmek behemehal bunu tahsil etmiş bir mütehassıs olmaya vabestedir. Acaba müdür-ü umûmi beyde bu ihtisas var mıdır?*”²⁹⁵

Dâhiliye Vekili Ali Fethi Bey: “*Sabri Bey, memlekette mevcut olan telgraf mütehassıslarının en ileri gelenlerindedir. Avrupa’da ikmal-i tahsil etmiştir. Kendisi telgraf mühendisidir. Bunun yanına ayrıca mütehassıs göndermeye lüzum yoktur zannederim.*”²⁹⁶ diyerek sorulara cevap vermiştir. Bu açıklamalar Hasan Tahsin Bey için yeterli olmuştur.

Posta ve Telgraf Müdüriyeti maaşları ve alımları hakkında bütçeler görüşülerek oy birliğiyle uygun görülerek kabul edilmiştir.²⁹⁷

5. MUSTAFA (İBRİŞİM)

5.1. Mustafa (İBRİŞİM) Bey’in Biyografisi

Mustafa Bey, 1875’te (1291) Antalya’da doğdu. Yusuf Ağa’nın ve Fatma Hanım’ın oğludur.²⁹⁸ Öğrenimini Antalya Rüştüyesinde tamamladı. Devlet görevine, memleketi olan Antalya’da Meclis İdare Mülâzemeti ile başladı. Daha sonra sırasıyla başkâtip, idare azalığı, encümen daimi azalığı ve belediye reisliği görevlerinde bulunmuştur.²⁹⁹ 21 Haziran 1919 tarihinde kurulan Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin kurucuları arasındadır.³⁰⁰

²⁹⁴ T.B.M.M. ZC., C. 20, s. 513.

²⁹⁵ T.B.M.M. ZC., C.20, s. 505.

²⁹⁶ T.B.M.M. ZC., C.20, s. 513.

²⁹⁷ T.B.M.M. ZC., C.20, s. 518-535.

²⁹⁸ E.S.G.M.A., *Nüfus Cüzdanı Sureti*, Mustafa İBRİŞİM, Şahsi Dosya, 10.9.1927, Ek: 5.

²⁹⁹ TBMM Arşivi, *Tercüme-i Hal Kâğıdı*, Şahsi Dosya No: 28, Ek: 6.

³⁰⁰ Çimrin, *a.g.e.*, s. 65.

Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni birkaç arkadaşıyla kurup, tam bir özveriyle çalışmıştır.

TBMM'nin 1. Dönemi için yapılan seçimlerde 143 oy alarak Antalya milletvekili seçildi.³⁰¹ 8 Mayıs 1920'de Meclise katıldı. Mustafa Bey'e Ankara'ya gidebilmesi için 7140 kuruş harcırah verilmesi uygun görülmüştür. Ankara'ya hareket ederken harcırahın 5820 kuruşunu Meclis hazinesi tarafından geri ödenmesi kaydıyla Antalya Mahalle-i Maliye sandığından almıştır. Ancak Meclis tarafından geri ödemenin yapılmaması üzerine Umur-ı Mahalliye Müdüriyeti 18.11.1340(1924) tarihinde 1396/388-63 numaralı tezkireyi Başvekâlete göndererek Mustafa Bey'e ödedikleri parayı talep etmişlerdir. Dâhiliye Vekili, Mustafa Bey'in Mahalle-i Maliye sandığından ödünç almış olduğu 5820 kuruşun ödenmesini uygun bulmuştur. Meclis hazinesi tarafından Mustafa Bey'in almış olduğu para geri ödenmiştir.³⁰² Tasarı, Tapu-Kadastro ve İktüzük Komisyonlarında çalıştı. 1. toplantı yılında 1. Şubenin, 3. toplantı yılında İktüzük Komisyonu'nun kâtipliğini yaptı.³⁰³

Milletvekilliği 1. dönemde sona erince memleketine döndü. Mustafa Bey, emekli olmak için başvurmuştur. Ancak birinci dönemde Meclis'te görev yapan mebusların görev süreleri kanunen iki kat olarak hesaplanmasına rağmen yanlışlık yapılarak Mustafa Bey'in hesap cetveline bir kat olarak işlenmiştir. 20 Mart 1929 tarihinde Dâhiliye Vekâletine bu konuyla ilgili dilekçe yazarak yapılan yanlışlığın düzeltilmesini istemiştir.³⁰⁴ Gerekli düzenlemeler yapıldıktan sonra gerekli görev süresini doldurarak 24 Mart 1929'da emekli oldu. Ölümünden sonra emekli maaşı eşi Fatma Hanım'a 269 lira, kızı Afife Hanım'a 149 lira olmak üzere bağlanmıştır.³⁰⁵

11 Haziran 1944'te vefat etti. Evli olup, beş çocuk babasıydı.³⁰⁶

³⁰¹ TBMM Arşivi, **Tercüme-i Hal Kâğıdı**, Şahsi Dosya No: 28.

³⁰² BCA: 030.10.4.23.42, (18.11.1924), Ek: 7.

³⁰³ Çoker, **a.g.e.**, s. 115.

³⁰⁴ E.S.G.M.A., **Dâhiliye Vekâletine Yazdığı Yazı**, Mustafa İBRİŞİM, Şahsi Dosya, 20.4.1929, Ek: 8.

³⁰⁵ E.S.G.M.A., **Emekli Maaşı Bordrosu**, Mustafa İBRİŞİM, Şahsi Dosya, 1.8.1966.

³⁰⁶ TBMM Arşivi, **Tercüme-i Hal Kâğıdı**, Şahsi Dosya No: 28.

5.2. Mustafa (İBRİŞİM) Bey'in Faaliyetleri

5.2.1. Maliye

5.2.1.1. Tarik Bedeli Nakdisi Kanunu

Türkiye Cumhuriyeti kurulduğunda ülkedeki ulaştırma imkânları, ülke ihtiyaçlarını karşılamaktan çok uzak ve oldukça kötü durumdaydı. Yolsuzluk ve taşıma araçlarının azlığı ülkenin en önemli sorunuydu. Karayollarının geliştirilmesi için 21 Şubat 1921'de kabul edilen “*Tarik Bedeli Nakdisi Kanunu*” ile 18–60 yaşları arasındaki erkekler yol vergisine tâbi tutulmuşlardır.³⁰⁷

Tarik Bedeli Nakdisi Kanununa³⁰⁸ ek kanun layihası 24.6.1338(1922) tarihindeki oturumda görüşüldü.

Kanunun dördüncü maddesine göre: “*Vilayet ve liva idaresi hususiye bütçelerinin nafıya ait varidat ve masarifi muhammenesi fusul ve mevaddı evvela Nafia Vekâletince tetkik ile şikâyetler ve itirazlar hal ve badehu Dâhiliye Vekâletince tasdik olunur. Her bütçenin Nafia Vekâletine vürudundan itibaren azami iki haftada tetkiki şarttır.*”³⁰⁹

Maddeye göre, mahallî idarelerin nafia (bayındırlık) ile ilgili işleri öncelikle Nafia Vekâletinin tetkik etmesi öneriliyordu. Ancak mahallî idarelerin bayındırlık işlerinin yavaşlayacağı gerekçesiyle maddenin kaldırılması için pek çok itiraz yapılmıştır.

Mazbata Muharriri sıfatıyla İsmail Subhi Bey (Burdur), bayındırlık için harcanacak paraların Nafia Vekâleti tarafından harcanmayacağını sadece projelerin denetleneceğini, harcamalarda mahallî idarelerin özgür olduklarını ifade ederek maddenin kabul edilmesi gerektiğini belirtti.

Mustafa Bey: “*Efendim Meclis-i Âliniz bu kanunu kabul buyurmamalıdır. Bu kanun halkçılık mefhumuna ve memleketin nefi ve ihtiyacına muhaliftir. Encümen daha fazla gayret göstererek; Meclis-i*

³⁰⁷ İsmail Yıldırım, “Atatürk Dönemi Demiryolu Politikasına Bir Bakış”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, cilt XII, Temmuz 1996, sayı 35, sayfa 387.

³⁰⁸ **Tarik bedeli kanununun maddeleri için bkz.** T.B.M.M. ZC., C. 21, s. 12.

³⁰⁹ T.B.M.M. ZC., C. 21, s. 12.

*umumilerden tanzim olunacak bütçenin Nafia Vekâletinden tetkik ve Dâhiliye Vekâletinden tasdikine ve yine Meclis-i umumilerin beş senelik program tanzimi ile bunun da vekâletler tasdikine lüzum ve ihtiyaç gösteriyor ki, bu husus Meclis-i umumilerin tamamen salahiyet serbesti hareketini, vâsi mezuniyet ve salahiyetlerini nezediyor (kaldırmak). Bu suretle teşekkül edecek şuaların mahallî işlerde alacakları istiklal-i idare, istiklal-i hayatlarını nezediyor. Binaenaleyh kanunun heyet-i umumiyesinin reddini teklif ederim.*³¹⁰ Mustafa Bey de, bu konuşmasıyla mahallî idarelere tanzim olunacak bütçelerin önce Nafia Vekâleti daha sonra Dâhiliye Vekâleti tarafından tasdik edilmesi gerekliliğinin mahallî idarelerin çalışmalarına engel olacağı için maddenin kaldırılmasını teklif etmiştir.

Nafia Vekili Adnan Bey (İstanbul), Tarik bedeli nakdisinin halktan toplanarak yol yapımı için harcanması gerekirken mahallî idareler tarafında bir kısmının da başka yerlere harcandığını belirterek bunun önüne geçmek için denetleme yapılmasının zorunluluğundan bahsederek maddenin çok yerinde olduğunu belirtti.³¹¹

Madde hakkında tartışmaların devam etmesi üzerine bir anlaşma sağlanamayacağı anlaşarak kanunun tehir edilmesi oy birliği ile kabul edilmiştir.³¹²

5.2.2. Hariciye

5.2.2.1. Hariciye Nazırı Yusuf Kemal Bey'e Sual Takriri

Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey Londra'da bulunduğu sırada İtalyan Hariciye Nazırı'nın isteği üzerine bir görüşme yapmıştır. İtalya Hariciye Nazırı, Yusuf Kemal Bey'e İstanbul Hükümeti ile bir anlaşma yaptıklarını ve aynı anlaşmanın Ankara Hükümeti tarafından da imzalanması şartıyla siyasi olarak destek olacaklarını bildirmiştir.

³¹⁰ T.B.M.M. ZC., C. 21, s. 15.

³¹¹ T.B.M.M. ZC., C. 21, s. 16-17.

³¹² T.B.M.M. ZC., C. 21, s. 22.

Mustafa Bey de İtalya Hariciye Nazırı ile vuku bulan mülakat ve İtalya mütalibatı hakkında Ahmet Muhtar Bey'e verilmesi bahis konusu listeye dair Hariciye Vekiline 11.8.1338(1922) sual takriri vermiştir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey, geçen celse hafiyedeki beyanatında Avrupa'da İtalyan Hariciye Nazırı ile vuku bulan mülakatından müphem surette bahsetmiş ve İtalyan metalibatına dair Ahmet Muhtar Bey'e bir liste verilmesini söylediğini dermeyan etmişti. Mülakatı mezkureye ve Ahmet Muhtar Bey vesaletiyle şimdiye kadar alınmış olan listeye Hariciye Vekâletinin şifahen izahat ita eylemesini teklif ve mülakatı mebhusenin mahiyet ve manasını sual eylerim.

10 Nisan 1338(1922)

Antalya Mebusu

Mustafa

Yusuf Kemal Bey, öncelikle Londra'da bulunduğu sırada İtalya Nazırı ile görüşmemesinin nedenini İtalya Nazırına bildirmeleri için Celalettin Arif Bey'e ve Ferit Bey'e telgrafla bildirdiğini belirtti. Ferit Bey'e Paris'teki İtalya Sefiri Kont Sfurça'ya Romanya'ya neden gidemediğini izah etmesini, yanlış anlaşılmayı engellemesini istediğini söyledi.

Daha sonra İtalya Hariciye Nazırı Mösyö Şanzer'in daveti üzerine Paris'te bir görüşme yaptıklarını bu görüşmede İtalya Nazırının İstanbul Hükümeti ile bir anlaşma yaptıklarını ve Ankara'nın da İtalya ile aynı şekilde anlaşma yapar ise sulh anlaşması sırasında yardımcı olmayı teklif ettiğini söyledi.

Ancak bu esnada kendisinin herhangi bir karar verme yetkisi olmadığı için İtalya Nazırına olumlu ya da olumsuz bir cevap vermediğini Meclis'in izni olmadan böyle bir karar almasının yanlış olacağını düşündüğünü belirtti. Kendisi bir karar vermek zorunda kalmamak ve anlaşma metnini almak için

Muhtar Bey’i görüşmeye gönderdiğini, hiç bir görüş bildirmeden metni olduğu gibi Büyük Millet Meclisine götüreceğini söylemesini tembih ettiğini belirtti.³¹³

İtalyanlar tarafından gönderilen teklif üç maddeden oluşmaktaydı. Birinci maddeye göre, Ereğli Havzası’ndaki kömür işletmelerinin kendilerine verilmesini istiyorlardı. İkinci maddeye göre ise, Bitlis ve Van civarında bulunan petrol yataklarının işletmelerini istiyorlardı. Üçüncü olarak ise, Menderes Nehri’ni işleterek orada bir takım tesisler kurmak istiyorlardı.³¹⁴

Yusuf Kemal Bey, Mustafa Bey’in sualine bu şekilde cevap vererek konuşmasını şöyle bitirdi: “*Bunları tabii Hariciye Vekâleti doğrudan doğruya ait oldukları vekâletlere arz etti. Vekâletler mütalaalarını bildirecekler. Heyet-i Vekile bir karar ittihaz edecek. İcap ed en şeyi, yani icap eden şey dediğim menfi ya da müspet Heyet-i Celilenize arz edilecektir.*”³¹⁵

Görüldüğü gibi İtalyanlar her zamanki gibi sömürge politikasını sürdürmeye devam etmekteydi. Savaşla başaramadıklarını anlaşma yoluyla yapmaya çalışıyorlardı. Aslında sulh anlaşmasında sizi desteklememizi istiyorsanız bizim isteklerimizi kabul etmek zorundasınız demek istiyorlardı.

6. RASİH (KAPLAN)

6.1. Rasih (KAPLAN) Bey’in Biyografisi

1883’te (1299) Antalya’nın Akseki ilçesinde Fakılar mahallesinde doğdu. Şatırzade Mehmet Tahir Efendi ile Tevhide Hanım’ın oğludur. İlk ve orta öğrenimini Akseki İptidai Mektebi ve Rüştîyesinde tamamladıktan sonra 1902’de Konya’ya giderek eski Konya Müftüsü Yalvaçlı Ömer Efendi’den, Arabîye ve Şer’îye dersleri alarak, 1906 yılında müderrislik icazeti aldı. 1906 Eylül’ünde Arapça ve din bilgisini geliştirmek için Mısır’a gitti. “*Camiülezher*” de ve ayrıca Kahire Darülfünunu Edebiyat ve İctimaiyat Medreselerinde öğrenim gördü. Arapça yazma ve konuşmada uzmanlaştı. 14 Ağustos 1911’de İstanbul’a gelerek Şer’îye Vekâleti şûrâ-yı evkaf azasından Nevşehirli Hasan

³¹³ T.B.M.M. GZC., C. 3, s. 357-358.

³¹⁴ T.B.M.M. GZC., C. 2, s. 358.

³¹⁵ T.B.M.M. GZC., C. 2, s. 358-359.

Efendi Hoca'dan icazetname aldı.³¹⁶ Aralık ayında Konya İl Genel Meclisinin Antalya üyesi olarak seçildi. 1912 ve 1913 yıllarında Akseki Maarif Encümeni Başkanlığı'nı yaptı. 1914'te Antalya'nın bağımsız liva hâline getirilmesiyle Liva Daimi Encümen üyesi oldu. Bu görevi, 1920 yılına kadar sürdürdü.³¹⁷

Rasih Efendi, 1900 yılında daha 17 yaşındayken³¹⁸ kendisiyle aynı yaşta olan Kızılağaç köyünden Hatice Hanım ile evlendi. Bu evlilikten, 1901'de Fatma, 1903'te Şerife ve 14 Nisan 1906'da Ahmet Zeynel Abidin adında çocukları oldu.³¹⁹

Sivas Kongresi'nden sonra Anadolu'nun her yerinde olduğu gibi Antalya'da da bazı çalışmalara başlanmıştı. 21 Haziran 1919'da kurulan ve Nazilli'deki Heyet-i Merkeziye'ye bağlı olarak çalışacak olan Müftü Yusuf Talat Efendi'nin başkanlığında kurulan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin biri de Rasih Efendi idi.³²⁰ Meclis açılana kadar Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti içerisinde çalışmalarını sürdürdü.

TBMM'nin 1. dönemi için 29 Nisan 1920'de yapılan seçimde Antalya milletvekili olarak 8 Mayıs 1920'de Meclise katıldı. Ankara'ya gidebilmesi için 7140 kuruş harcırah alması uygun görülmüş, bunun 5820 kuruşunu geri ödenmesi kaydıyla vilayet hazinesinden almıştır. Vilayetten aldığı para daha sonra Meclis hazinesi tarafından ödenmiştir.³²¹ İrşad, Dışişleri ve Millî Eğitim komisyonlarında çalıştı. Ayrıca Meclis Haysiyet Divanı'nda görevlendirildi.³²² 5.10.1920 tarihinde kurulmuş olan Eskişehir İstiklal Mahkemesine 65 oyla âza olarak seçildi. 19.2.1921 tarihinde İstiklal Mahkemesi kaldırılana kadar bu görevi sürdürdü.³²³ İstiklal Mahkemesi üyeliğinde bulunduğu için kırmızı-yeşil

³¹⁶ TBMM Arşivi, **Tercüme-i Hal Kâğıdı**, Şahsi Dosya No: 29, Ek: 9.

³¹⁷ Çoker, **a.g.e.**, s. 116.

³¹⁸ Nebahat Oran, "Antalya Milletvekili Rasih (Kaplan) Bey'in I. ve II. Dönem TBMM'ndeki Siyasi Faaliyetleri", (Yayınlanmamış Y.Lisans Tezi), Erzurum, 1997, s. 8.

³¹⁹ E.S.G.M.A., **Nüfus Kayıt Örneği**, Rasih KAPLAN, Şahsi Dosya, 18.11.1952, Ek: 10.

³²⁰ Çimrin, **a.g.e.**, s. 65.

³²¹ **BCA**: 030.10.4.23.42.

³²² Çoker, **a.g.e.**, s. 116.

³²³ İhsan Ezherli, **TBMM (1920–1986)**, TBMM Basımevi, Ankara, 1986, s. 63.

şeritli istiklal madalyası almıştır. Bu madalya daha sonra oğlu Ahmet Zeynel Abidin Kaplan'ın isteği üzerine, 1958'de oğluna intikal ettirilmiştir.³²⁴

Milletvekilliği görevinde bulunduğu sırada 19 Şubat 1932'de kurulan halk evleri içinde çalışmış 1933'te kurulan Antalya Halk Evi'nin açılışına katılmıştır. Halk evleri kadar köy enstitülerinin de eğitim için çok faydalı olacağına inanan Rasih Kaplan, Aksu Köy Enstitüsü'ne yaptığı ziyaretindeki konuşmasında köylüyü kurtarmak ve bugünün hayat şartlarına adapte edebilmek için Meclis'in aldığı kararlarla kurulan köy enstitülerinin çok önemli bir görev üstlendiğinden bahsetmektedir.³²⁵ Memleketin geleceğinin eğitimin ellerinde olduğuna inanan Rasih Kaplan, Avrupa ülkelerinden alınan eğitim programlarının memleketin temellerini sarstığını düşünmekteydi. Milletın ruh hâline uygun, bilgi seviyesini yükseltecek bir programla temelleri yeniden kurmak gerektiğine inanıyordu.³²⁶ Rasih Efendi, milletvekilliği döneminde eğitim, sağlık gibi sosyal sorunlarla ilgilenmiş, çözüm üretebilmek için elinden geleni yapmıştır.

Rasih Efendi, Mustafa Kemal Atatürk'e yakın olan milletvekillerinden biri olmuştur. İnkılâplar konusunda yapılan eleştirilere göğüs geren mebuslardan biri olan Rasih Efendi, din adamı kimliğiyle dini kullanarak yapılan istismarlara karşı mücadele içinde olmuştur. Tekke ve zaviyelerin kapatılması, hilafetin kaldırılması gibi konularda etkili konuşmalar yapmıştır.

Rasih Efendi, Atatürk'e olan bağlılığını hiçbir zaman yitirmemiş, Atatürk'ün ölümünden sonra da CHP çatısı altında çalışmalarını sürdürmüştür. Antalya Halk Evin'de yaptığı bir konuşmasında Atatürk'e olan inancını şu şekilde dile getirmiştir: “Devlet kurma konusunda Türk milleti kadar usta bir millet yoktur. Atatürk ve İnönü'yü devletin başına getirerek Türk milleti bir kez daha bunu ispat etmiştir.”³²⁷

Milletvekilliği yaptığı dönemde, 4'ü gizli oturumda olmak üzere 49 konuşma yaptı. 5 kanun önerisi verdi. Bunlardan arkadaşlarıyla birlikte

³²⁴ Oran, a.g.t., s. 10.

³²⁵ Oran, a.g.t., s. 9–10.

³²⁶ Kozanoğlu, a.g.e., s. 85.

³²⁷ Yeşil Antalya Gazetesi, 1 Nisan 1947.

önerdiği ikisi, İstiklal Mahkemeleri Kanununun 1'inci maddesine ek kanun (28–26.09.1920) ve öğretmenler ve öğrencilerin askerlikten ertelenmeleri hakkında kanun (100–21.2.1921) kabul edildi.

Rasih Kaplan, 2'nci, 3'üncü, 4'üncü, 5'inci, 6'ncı, 8'inci dönemlerde Antalya'dan, 7'nci dönemde Maraş'tan yeniden milletvekili seçilerek Meclisteki yerini 14 Mayıs 1950'ye kadar korudu. Meclis'te, kürsüde çok konuşan ve sürekli yurt davalarını savunan renkli bir simaydı.

28 Temmuz 1945 tarihinde öğretmenlik mesleğinde 25 yıllık görev süresini doldurduğu gerekçesiyle Millî Eğitim Bakanlığı'na emekli olmak için başvurmuştur.³²⁸ 15 Ağustos 1945 tarihinde Millî Eğitim Bakanlığı tarafından şartları uygun görülerek emekli edildi.³²⁹ Vefatından sonra emekli maaşı hayatta olan tek yakını kızı Fatma Hanım'a bağlanmıştır.³³⁰

Milletvekilliği sona erince Akseki'ye döndü. Eşi Hatice Hanım'ın 1949'da ölmesi üzerine 31.1.1952 tarihinde Şerife Hanım ile evlenmiş ama evlilikleri uzun sürmemiş 07.2.1952'de boşanmışlardır.³³¹

Emekli olduktan sonra herhangi bir işle ve politikayla meşgul olmadı. 13 Kasım 1952'de vefat etti.³³² Akseki mezarlığında toprağa verildi.

6.2. Rasih (KAPLAN) Bey'in Faaliyetleri

6.2.1. Millî Mücadele

6.2.1.1. istihbarat ve Propaganda

Yunanlıların İzmir'i işgalinden sonra Anadolu içlerine ilerleme çalışmalarını hızlandırmasıyla, Yunanlıları engellemek için askeri, siyasi ve dâhili nasıl önlemler alınması gerektiği hakkında 3.7.1336(1920) tarihinde gizli bir oturum yapıldı.

³²⁸ E.S.G.M.A., **Millî Eğitim Bakanlığına Yazdığı Yazı**, Rasih KAPLAN, Şahsi Dosya, 18.7.1945, Ek:11.

³²⁹ E.S.G.M.A., **Millî Eğitim Bakanlığı Zat İşleri Müdürünün Dilekçesi**, Rasih KAPLAN, Şahsi Dosya, 15.8.1945.

³³⁰ E.S.G.M.A., **Emekli Maaş Bordrosu**, Rasih KAPLAN, Şahsi Dosya, 20.05.1968, Ek: 12.

³³¹ Oran, **a.g.t.**, s. 90.

³³² E.S.G.M.A., **Nüfus Kayıt Örneği**, Rasih KAPLAN, Şahsi Dosya.

Erkan-ı Harbiye Umumiye Vekili İsmet Bey (Edirne), söz alarak öncelikle Yunan harekâtının askeri gelişimi ve ilerleyen Yunan ordusunun halka yaptığı işkenceler hakkında bilgi verdi. Daha sonra diğer mebuslar da söz alarak Yunan harekâtının nasıl engelleneceği konusunda çeşitli öneriler sundular.

Rasih Efendi'nin konuşmasında dikkati çektiği nokta ise İngilizler ve İstanbul tarafından Anadolu'nun her tarafına uygulanan propagandaydı. Kendilerinin mebus seçildiklerini bile halka duyuramazlarken İngilizlerin Anadolu'nun en ücra köşesine kadar bile propagandasını götürebildiğinden yakınmaktadır. Bunu önlemenin yolunu ise şu sözlerle açıklamaktadır: “*Eğer bir liva, bir vilayet muktendir bir valinin ve muktendir bir kaymakamın eli altında bulunacak olursa İngilizler değil, şeytanlar bile oralara giremezler.*”³³³ Doğru seçilmiş yöneticilerle doğru propaganda yaparak halkın İngilizler tarafından etkilenmelerinin önüne geçilebileceğine inanıyordu.

Konya'da bulunduğu bir sırada İstanbul'dan gelen üç beş propagandacının kocaman bir şehri nasıl mücadeleye karşı kıskırttıklarını birkaç örnekle açıkladıktan sonra, yoldan çıkarılmış bir milyon halkla uğraşmaktansa onları yoldan çıkararak üç beş kişinin yola getirilmesinin daha kolay olacağını belirtti.

Halkın dilinden anlayan, önderlik yapacak memurların ellerinde çok az olduğunu ama onları da İngilizlere kaptırdıklarını geriye kalanları da iyi idare etmek gerekliliğinden bahsederek çözümünü de şöyle ifade etmektedir: “*Onun için idare memurlarımızı, halkın ruhunu ele alacak bir şekilde bir makine hâline koyalım. Bunu yapmak için de bir Dâhiliye Vekili sabah, akşam her gün bir valiyi yoklarsa biz o zaman imana geliriz.*”³³⁴

Millî mücadeleye karşı yapılan propagandaları önlemek ve halkın mücadeleye olan desteğini arttırmak için İngiliz propagandasını yok ederek kendi propagandalarını yapmaları gerekliliğini vurgulayan Rasih Efendi, bunu gerçekleştirmek için ise halkın ruhuna inebilen, İngilizler ve İstanbul

³³³ T.M.M.M. GZC., C. 1, s. 64-65.

³³⁴ T.M.M.M. GZC., C. 1, s. 66.

Hükümetiyle mücadele edebilecek muktadir yöneticilerin doğru yerlere yerleştirilmeleri gerektiğini savunmaktadır.

6.2.1.2. Bursa'nın İşgali

İzmir'in işgalinden sonra önemli bir şehir olan Bursa da Yunanlılar tarafından 8 Temmuz 1920'de işgal edildi. İşgal azınlıkların sevinç gösterileri, Türklerin tepkisizliği ve işbirlikçilerin yaranma çabalarının oluşturduğu görüntüler arasında gerçekleşti. İşgalin etkisini en fazla hisseden tepkisiz Türkler olacaktı. Kısa bir süre sonra Ermeni, Rum ve Yunan terörü şehre hâkim olmaya başladı.³³⁵

Bursa'da devam eden Yunan mezalimine engel olmak için çözüm önerilerinin sunulduğu 10.7.1336(1920) tarihli oturumda Rasih Efendi de görüşlerini bildirdi.

Rasih Efendi, işgal edilen yerleri kaybetmeden önce bir şeyler yapılması gerektiğini, İzmir'in işgalinden önce yakınındaki vilayetler yardıma koşsaydı İzmir'in kaybedilemeyeceğini belirtti.

Bursa'nın işgali sonrası millî kuvvetlerimiz için aklına gelen çözümü ise şöyle ifade etti: “*Ordularımızdan açıkta kalmış bugün binlerce zabitanımız vardır. Bunlar liva, vilayet merkezlerinde boş, can sıkıntısıyla onlar da bizim gibi ah ile vakit geçiriyorlar efendiler, bugün onlara iş vermeli, bugün onlar cephede en kavi cepheyi teşkil edecek kuvvetlerimizdir.*” Halkın da mücadele için biraz çaba sarf etmesini “*Bursa'da namus ve ismet payımal edilmiş oradan kovulmuş olan Hükümet-i İslamiyeyi takviye için millet kendisini göstermeli ve kuvvetini biraz sarfetmeli*” sözleriyle ifade etti.³³⁶

Trakya'da Yunanlılar tarafından yapılan mezalim hakkında 9.7.1337(1921) tarihindeki oturumda söz alan Rasih Efendi, Yunanlıların, büyük devletlerin gözleri önünde Türk-İslam nüfusunu ve emlakını yok etmeye çalıştıklarını Marmara sahilinde, Akdeniz sahilinde, Trakya'da Müslüman

³³⁵ Yüceer, a.g.e., s. 82.

³³⁶ T.B.M.M. ZC., C. 1, s. 245-246.

nüfusun kalmayacağını asıl müteessir olunan konunun da bu olduğunu ifade etti.

Konuşmasının devamında, padişaha da yüklenerek hilafet makamını muhafaza eden kişinin Avrupalılara Türklerin anasır-ı saireye mezalim yaptığını söylediğini ancak hukuk-u islamiyeye karşı yapılan tecavüzlere ağzını açmadığını ifade ederek şöyle devam etti: “*Bursa’da ceddinin türbesi üzerinde Venizelos’un oğlu ayak basarak fotoğraf çıkarttığını kaale almayan o adam, deminki bahsettiğim adam, bu milletin kürsüsünden duysun, Vahdettin değil, muzırruddin olduğunu duysun, ırz, namus, can payimal edilir ve küme küme mülteciler İstanbul’a sefil bir halde akın ederken neden susuyor? Sormuyor bile arkadaşlar.*”³³⁷

Mütarekeden sonra Türklere karşı kinleri ortaya çıkmış olan azınlıkların isyan ettiklerini ve isyan eden bu milletlerin daha imtiyazlı bir şekilde yaşamaya hakları olmaması gerektiğini, vilayette iki Müslüman âza ile iki Hıristiyan âzanın görev yaptığını böyle bir temsil hakkının da olmaması gerektiğini belirtti. Çünkü bunlar gelen düşman kuvvetlerine katılarak isyan etmişlerdi. “*Müslümanları katleden, evini yakan, Yunan kuvvetlerinden evvel yerli kuvvetler olmuştur. İşte önümüzde Söğüt, Bilecik var, oraları yakanlar, Müslümanları nefyedenler, katliam edenler, yerlilerdir. Binaenaleyh, bunlar hakkında Meclis’in lazım gelen kararını vermesini rica ederim.*”³³⁸ diyerek sözlerini tamamladı.

6.2.2. Hariciye

6.2.2.1. Lozan Konferansı

Lozan Barış sistemi günümüzde hâla yaşamaktadır. Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra galip devletlerin mağlup devletlere imzalattıkları anlaşmalarla kurulan Avrupa barış sistemi, yirmi yıl bile sürmeden yok olmuştur. Lozan Barışı ise, 1914–1918 Savaşını kazanan müttefikler ile 1919–

³³⁷ T.B.M.M. ZC., C. 11, s. 208.

³³⁸ T.B.M.M. ZC., C. 11, s. 209.

1922 arasında yürüttüğü Millî Mücadele'yi kazanan Türkiye arasındaki ilişkileri, eşit şartlar arsında düzenlemiştir.³³⁹

Lozan Konferansı devam ederken TBMM'de de konuyla ilgili sert tartışmalar devam emekteydi. Ancak günün şartları nedeniyle telgraflar ve gazetelerden edinilen bilgiler değerlendiriliyordu.

İcra Vekilleri Heyeti Reisi ve Hariciye Vekâleti Vekili Rauf Orbay Bey'in, Lozan Sulh Konferansında cereyan eden müzakerata dair 3.1.1339(1923) tarihindeki beyanatı sonrasında milletvekilleri de görüşlerini belirttiler.

Rasih Efendi, öncelikle Avrupalıların daha önce yapmış oldukları anlaşmalara sadık kalmadıklarından, menfaatten başka bir şey düşünmediklerinden bahsederek İngilizlerin, "*İstanbul Türklerindir, İstanbul hilafetin payitahtıdır.*" sözlerine atıfta bulunarak İstanbul'un Türklerin merkezi olması için öncelikle güvenliğinin sağlanması gerektiğini ifade etti.

Ekalliyetler meselesinde ise, azınlıkların hiçbir zaman bir ayrımcılığa maruz kalmadıklarını aksine hükümetin en yüksek mevkilerine ulaştıklarını hatta ticari hayatın tamamen ellerine geçtiğini, huzur ve refah içinde yaşadıklarını ifade ederek Avrupalıların bunları kışkırtmak suretiyle Türkler aleyhine isyan etmelerine neden olduklarını belirtti. Avrupalıların, ekalliyetlerin hukukunu temin edebilmek için heyet oluşturmak istemesine karşı kendi idaresinde bulunan bir unsura müdahale edilmesine milletin razı olmayacağını söyledi ve Avrupalıların amaçlarını şöyle ifade etti: "*Demek ki, vaktiyle patrikhaneler vasıtasıyla, sefarethaneler vasıtasıyla yaptıkları melaneti bugün de böyle kontrol maskesi altında yapıp bize rahat yüzü göstermeyecekler.*"³⁴⁰

Azınlıkların askerlikten muaf tutulmalarının istenmesinin mümkün olamayacağını, azınlıklar ticaret ve sanat hayatına hâkim olurken Türklerin zayıflatılmak istendiğini ifade etti. İngilizlerin, Irak ve Hicaz halkına

³³⁹ Bilal N. Şimşir, **Atatürk Dönemi İncelemeler**, Ankara, 2006, s. 77.

³⁴⁰ T.B.M.M. ZC., C. 26, s. 167.

Fransızların, Cezayir, Tunus ve Fas halkına yaptıkları mezalimden bahsederek şunları dile getirdi. “*Ekalliyetler, Türkiye’de değil, Tunus’ta, Fas’ta, Cezayir’de imha edilmiştir. Bütün hukuk-ı esasiyesinden mahrum edilmiştir. Tunus, Cezayir ahali-i asliyesi söz söylemekten bile mahrum bırakılmıştır.*”³⁴¹

Kapitülasyonların da olmadığını ve olmayacağını dile getirerek, Avrupalının birinin gelip de bir Türk’ü öldürdükten sonra elini koluna sallayarak gitmesinin mümkün olmadığını ancak işgal edilen yerlerde işlenen cinayetlerin defterinin bile tutulmadığını Avrupalıların Türklere karşı işledikleri suçların üzerinin kapatıldığını adaletin temin edilemediğini belirtti. Bu nedenlerle de kapitülasyon diye bir şeyin kabul edilemeyeceğini ifade etti. Konuşmasının sonunda ise, Avrupalılara hitaben: “... *Memleketimiz ve hukukumuz hakkında dürüst hareket etsinler. Yoksa Türkler; varlıklarını feda etmemek için esasen her şeyi göze almışlardır. Madem ki bize mevte mahkûm olan bir nazarla bakıyorlar. O halde mevte mahkûm nazariyle bakıldığını hisseden bu millet hiçbir zaman korkmaz, Allah da muinleridir.*”³⁴² diyerek Türk milletinin kararlılığını bir kez daha belirtmiştir.

Görüşmelere 7.2.1339(1923) tarihindeki gizli oturumda devam edilmiştir. Hariciye Vekili İsmet Paşa’dan gelen Lozan Konferansı ile alakalı telgraflar Hüseyin Rauf Bey, tarafından aynen okunmuştur. Telgrafta İsmet Paşa, görüşmelerin sürdüğünü ancak ne kadar fedakâr hareket etseler de karşı tarafın uzlaşma isteğinden uzak olmaları nedeniyle Ankara’ya dönmeleri gerektiğini bildiriyordu. Konferans resmen devam etmektedir ve bazı temsilcilerin hükümetleriyle görüşmek için gitmelerinden istifade ederek Türk heyetinin de hükümetiyle görüşmek için Ankara’ya gideceğinin belirtilmesini istiyordu. İsmet Paşa’nın diğer istekleri ise şöyledir:

- a) Orduyu hazır bulundurmak
- b) Memlekette sulh olmadığından dolayı kesinlikle endişeye mahal vermemek

³⁴¹ T.B.M.M. ZC., C. 26, s. 168.

³⁴² T.B.M.M. ZC., C. 26, s. 168-169.

c) İngilizlerle hiçbir şekilde müsademeye mahal vermemek³⁴³

Hüseyin Rauf Bey, telgrafı okuduktan sonra Türk heyetinin hükümetçe belirlenen talimatı esasiyeyi* arz ettiklerini ve bundan rahatsız olan müttefik devletlerin konferansı tatil edebileceklerini söyleyerek bu durumun uzun müddet silâh altında olacak ordumuzun zor durumda kalmasına neden olacağını belirtti. Misak-ı Milli'nin kabul edilmemesi durumunda heyete Ankara'ya dönmelerini söylediğini belirtti.³⁴⁴

Rasih Efendi, söz alarak gerek Hüseyin Rauf Bey'in okuduklarından gerekse gazetelerden takip ettiği kadarıyla düşmanların lehte bir karar vermelerinin mümkün görünmediğini söyledi.

Hüseyin Rauf Bey, kendisinin gazete okumadığını belirterek gazetelerin yazdıklarıyla hareket etmenin doğru olmayacağını ifade etti.

Rasih Efendi, İsmet Paşa'nın gönderdiği telgrafa dayanarak: “*Musul'un bir sene müddetle aramızda çözülmesi, 1915 hududunun Trakya'da kabulü, Çanakkale'de kabristan namile İngilizlere bir kısım yerin terki, daha bir kısım mesail ve adli kapitülasyonlar konusunda bir takım tadilattan bahis buyurdunuz ki, onlar katiyen kabulü imkânı olmayan mesail idi. Bunları bir gazeteden okumadık sizden duyduk.*” diyerek Hüseyin Bey'den cevap almak istemiş ve Avrupalıların en küçük işaretimizi bile senet olarak kabul edeceklerini belirtmiştir.

Ali Cenani Bey'de (Gaziantep), aynı noktadan hareketle İsmet Paşa'nın bir anlaşmaya imza atması durumunda bunun geçerli olup olmayacağını sordu.

Hüseyin Rauf Bey, böyle bir şeyin mümkün olmayacağını belirterek tüm mebuslar tarafından alkışlanan şu cevabı verdi: “*Kendi kalplerinizdeki kuvvetlere sorunuz, bu milletin mukadderatına hâkim bu Meclistir. Bunun tasdikine iktiran etmeyen hiçbir karar muteber değildir.*”³⁴⁵

³⁴³ T.B.M.M. GZC., C. 3, s. 1284-1285.

* Hafız Hamdi Bey (Biga), Talimatı Esasiye ile Misakı Milli'den bahsetmektedir.

³⁴⁴ T.B.M.M. GZC., C. 3, s. 1285.

³⁴⁵ T.B.M.M. GZC., C. 3, s. 1286-1287.

Gizli oturumdaki konuşmalardan sonra İsmet Paşa başkanlığındaki heyetin geri çağırılması konusunda Hüseyin Rauf Bey'in verdiği izahat oy birliğiyle kâfi görülmüş ve açık oturuma geçilmiştir.³⁴⁶

Lozan Konferansının kesintiye uğraması üzerine İsmet Paşa yurda dönmüştür. 21 Şubat 1923 tarihindeki gizli oturumda İsmet Paşa konferans hakkında bilgi verdi. İsmet Paşa'nın izahatından sonra 27 Şubat tarihinden itibaren bir hafta süreyle Meclis'te sert tartışmalar yaşandı. İkinci grubun önde gelenleri tarafından Misak-ı Milli'den taviz veriliyor iddialarıyla endişeler dile getirilmiştir.

İkinci Meclis çalışmalarına başladığında da Lozan Anlaşması'na karşı olan muhalif bir grup oluşmuştu. Bu muhalefete güvenen Rauf Bey, anlaşmayı imzalamaya yanaşmıyordu. Ancak Mustafa Kemal Paşa'nın, İsmet Paşa lehinde tavır takınması üzerine Rauf Bey, istifa etmek zorunda kalmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın anlaşmanın imzalanması istikametindeki tavrı üzerine, 23 Ağustos 1924 tarihinde Lozan Barış Anlaşması onaylanmıştır.³⁴⁷

Türk milleti, onurlu mücadelesi sonucunda elde ettiği bağımsızlığını Lozan Barış Anlaşması'yla garanti altına almıştır. Lozan, Türkiye Cumhuriyeti'nin müttefik devletlere karşı en büyük zaferi olarak tarihteki yerini almıştır.

6.2.3. Dâhiliye

6.2.3.1. Müskiratın Meni İmal ve İstimali Kanunu

Men-i Müskirat Kanunu, ülke genelinde içki yapımını, satışını ve tüketimini yasaklıyor; aksi davrananlar için, “Dayak, hapis ve para cezası” olmak üzere, çeşitli yaptırımlar öngörüyordu.

Müskiratın (içki) men-i imal ve istimali kanununun görüşüldüğü 13.9.1336(1920) tarihindeki oturumda Rasih Efendi söz alarak, bu kanunun kabul edilmesi gerekliliğini dört gerekçeyle açıkladı. Birincisi hükümetin şekli,

³⁴⁶ T.B.M.M. GZC., C. 3, s. 1288.

³⁴⁷ Semih Yalçın, “Misak-ı Millî ve Lozan Barış Konferansı Belgelerinde Musul Meselesi”, **Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası**, Haz: Berna Türkdoğan, Ankara, 2000, s. 318-322.

ikincisi düşmanların yaptıkları propaganda, üçüncüsü ahlak nokta-i nazarı, dördüncüsü ise memleketin arzu edilmeyen muzır şeyler tarafından sıkıntıya girmesidir. Hükümetin, Kuran'ın men ettiği bir şeyi, sırf resim vergisi almak için serbest bırakmasının İslam dünyasında olumsuz bir tablo çizeceğini, düşmanlar tarafından gönderilen ajanların da İstanbul'da gördükleri kötü durumdan faydalanarak İslam âlemine propaganda yapacaklarını ifade etti. İçkinin, ahlâka verdiği zararları da şu şekilde ifade etti: “*İşretin bugün bizde almış olduğu şekil, ahlâkı öyle sarsıyor, öyle yıkıyor ki eğer bunun bir kuvve-i teyidiye ile önüne geçmezsek, memleketin ahlâk itibariyle bir uçuruma sürüklenip gitmesine müsaade etmiş oluruz.*”³⁴⁸

Ali Şükrü Bey'in (Trabzon), merasim-i diniye esnasında içki kullanılabileceğine dair tadil yapılabileceği teklifi karşısında Rasih Kaplan, kiliselerin kanun çıkarıldıktan sonra gözetim altında tutulamayacağını ifade ederek “*Orada ne yapıyorlar diye tarassudatta bulunamayacağız. Onlar merasimleri esnasında kullanırlar. İstimal ederler, kanun meskût geçmelidir. Kanuna böyle sarahat koyacak olursak, şimdiye kadar her türlü şeyin membaı, ocağı olan kiliseler meyhane olacak ve sizi zehirleyecek.*”³⁴⁹ diyerek sözünü bitirdi. Rasih Efendi'in, bu konuşmaları da milletvekilleri üzerinde etkili olmuştur.

Kanun ile ilgili tartışmalar iki gün daha devam etmiş ve 15 Eylül 1920 tarihinde içki içilmesi ve ithal edilmesini yasaklayan Müskiratın Meni İmal ve İstimali Kanunu kabul edilmiştir.

6.2.3.2. Menhubat Komisyonları Kanunu

Yunanlılardan tahsis olunan mahallerde menhubat (yağma edilmiş şeyler) komisyonlarının suret-i teşekkül ve vazafine dair kanun hakkında 30.10.1338(1922) tarihinde yaptığı konuşmasında, kendisinden önce konuşan mebusların bu işlerin sulh mahkemeleriyle çözülmesi tekliflerine mahkemelerin ağır karar verdiği ve bunun komisyon tarafından halledilmesi gerektiği cevabını verdi. Mahkemelerin işlerinin çok olmasından dolayı bu

³⁴⁸ T.B.M.M. ZC., C. 4, s. 128-129.

³⁴⁹ T.B.M.M. ZC., C. 4, s. 149-150.

meseleye vakit bulamayacak, aylarca, yıllarca bu işlerin uzayacak olmasının halk arasında birbirlerine karşı olan kinin artmasına neden olacağından dolayı bu işin en kısa zamanda komisyon tarafından halledilmesinin uygun olacağını ifade etti. “*İşgalden kurtarılan yerlere göndereceğimiz bu heyetlere Emvali Menhube Komisyonu mu diyeceğiz? Orada teşekkül edecek ve mesaili menhubeye bakacak bir heyete bir mahkeme şekli mi vereceğiz? Heyet-i Celile ekseriyetin arzu buyurduğu her ne şekilde, bunu bir an önce çıkaralım.*”³⁵⁰ sözleriyle de kanunun hızlı bir şekilde çıkarılmasının halkın haklarının korunması için ne kadar önemli olduğunu ifade etmektedir.

Kanun maddeleri daha sonra 13.11.1338(1922) tarihinde görüşülmeye başlamış ve uzun tartışmalardan sonra Yunanlılardan tahsis olunan mahallerde Menhubat Komisyonları Kurulmasına Dair Kanun 18.11.1338(1922) tarihinde kabul edilmiştir.³⁵¹

6.2.3.3. Saltanatın kaldırılması

Tevfik Paşa, Millî Mücadele'nin kazanılması sonucunda yapılacak barış anlaşmasına, millî birliği sağlamak için iki hükümetin birlikte katılarak ortak hareket etmesini teklif etti.³⁵² Bu amaçla Tevfik Paşa, Ankara'ya bir telgraf gönderdi. Telgrafında; Babıâli ve Büyük Millet Meclisi'nin ikisinin birden kongreye çağrıldığını ve Büyük Millet Meclisinin katılmaması durumunda dünya barışına zarar vereceğini ifade etmekteydi.³⁵³

Mustafa Kemal Paşa ise verdiği cevapta Türkiye'nin mukadderatını belirleyecek hükümetin TBMM hükümeti olduğunu ve açılması yakın olan barış konferansına da ancak TBMM hükümetinin katılacağını açıkladı.³⁵⁴ Mustafa Kemal Paşa'nın verdiği cevaptan da anlaşıldığı gibi Londra Konferansı'nda İstanbul'a verilen taviz artık verilmiyordu. İstanbul Hükümeti, konferansa katılma isteğinde bulunarak millî egemenliğin üzerinde etkili olmak istediğini bir kez daha göstermekteydi.

³⁵⁰ T.B.M.M. ZC., C. 24, s. 268.

³⁵¹ T.B.M.M. ZC., C. 24, s. 561.

³⁵² Mahmut Goloğlu, *Cumhuriyete Doğru (1920–1922)*, s. 339.

³⁵³ T.B.M.M. ZC., C. 24, s. 269.

³⁵⁴ Goloğlu, *a.g.e.*, s. 339.

Yukarıda bahsettiğimiz Sadrazam Tefvik imzasıyla gelen telgraf³⁵⁵ üzerine Osmanlı İmparatorluğu'nun mukadderatı ve hilafet meselesi hakkında 30.10.1338(1922) tarihindeki oturumda söz alan Rasih Efendi, öncelikle konuşmasında Tefvik Paşa'nın Meclis için Ankara Büyük Millet Meclisi ifadesini kullanmasına tepki göstererek bunun olamayacağını belirterek Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni şu şekilde ifade etti. "*Ankara'daki Türkiye Büyük Millet Meclisi sadece Türkiye'nin değil bütün âlemi İslam'ın da kendisinde halâs, kendisinde yegâne melce ve penah bulduğu bir İslam Meclisidir.*"³⁵⁶

Rasif Efendi, konuşmasının devamında ise, Tefvik Paşa'nın: "*Türkiye Büyük Millet Meclisi kongreye iştirak etmezse cihan sulhu akim kalacaktır.*" sözleriyle propaganda yaptığını Meclis'i zor durumda bırakmaya çalıştığını söyledi. Meclis ne kadar kendileriyle yakınlaşmaya çalışsa da ilgi göstermeyerek düşmanlara alet olduklarını ifade ederek konuşmasını şu şekilde sonlandırdı: "*Bu adamların sükût etmesi lazımdı, utanmaları icap ederdi. "Bu millet mukadderatını kendisi halledecektir ve bize müracaat etmeyin, milletin mukadderatıyla alakadar bir Meclis vardır. O, bu sözün meşru sahibidir."* demesi icap ederdi. Fakat vaktiyle nasıl alet olmuşlarsa, bugün de yine düşmanların, melânet tuzaklarına alet olmuşlardır."³⁵⁷

Bu telgrafla bir kere daha anlaşılmıştır ki saltanat kaldırılmadan millet tam anlamıyla özgür sayılamayacaktı. Rasih Efendi gibi mebuslar haklı olarak milletin egemenliğinin önünde bir duvar gibi duran saltanatın bir belgesi olan bu telgrafa çok büyük tepki vermişlerdir.

Rasih Efendi Riyasete verdiği tavrıyla İstanbul Hükümeti üyelerinin ve bu telgrafın sorumlularının vatana hıyanetten yargılanmalarını teklif etmiştir.³⁵⁸

Rıza Nur ve 78 arkadaşları ise hazırladıkları tavrıyla milletin üzerinde hâla yük olmaya devam eden saltanatın kaldırılmasını teklif etmişlerdir. Bu konu tekrar görüşülmek üzere 1 Kasım tarihine ertelenmiştir.³⁵⁹

³⁵⁵ **Telgrafın tamamı için bkz.** T.B.M.M. ZC., C.24, s. 269–270.

³⁵⁶ T.B.M.M. ZC., C. 24, s. 271.

³⁵⁷ T.B.M.M. ZC., C. 24, s. 272.

³⁵⁸ T.B.M.M. ZC., C. 24, s. 292.

1 Kasım 1922 tarihinde yapılan oturumda saltanat kaldırılmıştır. Mustafa Kemal Paşa, kürsüdeki konuşmasında Tevfik Paşa'nın birlikte hareket etme fikrine de vurgu yaparak şöyle konuşmuştur: *“Bu birlikte davet edilme durumu, şahsi saltanatın kaldırılma işini kesin olarak sonuçlandırdı. Gerçekten 1 Kasım 1922 tarihli kanun gereğince, hilafet ve saltanat birbirinden ayrıldı. İki buçuk yılı aşan bir zamandan beri fiilen hükmünü yürüten millî saltanatın varlığı kabul edildi. Hilafet bir hakka sahip olmaksızın bir süre daha bırakıldı.”*³⁶⁰

6.2.4. Adliye ve Hukuk

6.2.4.1. Hıyane-i Vataniye Kanunu

19.3.1337(1921) tarihinde Adliye Encümenliği tarafından yazılan mazbatayla Hıyanet-i Vataniye ile mahkûm Müderris İsmail Hakkı ve Osman Efendi'ler için af talep ediliyordu.³⁶¹

Bunun üzerine söz alan Rasih Efendi: *“Efendim, mahkemeden sâdir olmuş olan bir hüküm var, şunu da nazar-ı itibara alalım ki, daha davayı halletmedik. Bu kabil harekâta bulunan maalesef pek çoktur. Bunlar Meclis-i Âlimizce affa mazhar olurlarsa hiçbir vakit ne casusluğun ne de hıyanet-i vataniyenin önüne geçilemez. Binaenaleyh hükmü ref'e kıyam etmeyiniz, doğru olamaz zannederim.”* diyerek af teklifinin kabul edilmemesini istedi.³⁶²

Ali Rıza Efendi (Batum), söz alarak meseleden tamamen haberdar olmadığını ancak İsmail Efendi'yi tanıdığını ve bu zatın memleket lehine çalışan birisi olduğunu söyledi. Yunanlılar tarafından kaçırıldığını ve çeşitli işkencelere uğradığını, bu yetmezmiş gibi bir de mahkeme tarafından cezalandırıldığını ifade ederek bu kişinin affedilmesini teklif etti.

Bu konuşmalardan sonra müzakere kafi görülerek Adliye encümeninin mazbatasını uygun görülerek, af talebi kabul edilmiştir.³⁶³

³⁵⁹ T.B.M.M. ZC., C. 24, s. 293-295.

³⁶⁰ Nutuk, cilt: 2, s. 463.

³⁶¹ T.B.M.M. ZC., C. 9, s. 145.

³⁶² T.B.M.M. ZC., C. 9, s. 145.

³⁶³ T.B.M.M. ZC., C. 9, s. 147.

Hıyanet-i Vataniye cürmünden mahkûm Yenişehirli Edhem Paşa'nın bakıye-i müddeti mahkumesinin affına dair kanun layihası hakkında 24.10.1337(1921) tarihindeki oturumda:

Edhem Paşa'nın yatmış olduğu ceza ve ihtiyarlığı göz önüne alınarak affedilmesi istendi. Rasih Efendi, affedilmesinin uygun olmayacağını, hapisanelerin yaşlı ve hastalarla dolu olduğunu belirterek affedilmemesinin nedenlerini şöyle açıkladı: *“Mazisi karıştırılacak olursa Meclis'te ismi zikredilmeyecek bir şahsiyettir. Bunun senelerce devam eden hayat-ı sefihanesi yüzünden o muhitte binlerce mukadderatın namusu lekelenmiştir. Son zamanlarda ise sin-i şeyhuhate vasıl olduğu halde bu vatana, hatta ihraz ettiği paşalık rütbesine karşı, Yunanlıların oraya yaklaşması üzerine, ihaneti göze almış bir adamdır. Eğer hastalığı ve yaşlılığı affına sebep teşkil ediyorsa zannederim hapisanelerde çok yaşlı, çok hasta adamlar vardır. Meclisin beş ay evvel verilmiş bir hükmü affetmesi pek muvafık bir şey değildir.”*³⁶⁴

Rasih Efendi'in yaptığı bu konuşma etkisini gösterememiştir. Kanun hakkında yapılan konuşmalarda, genel olarak af lehinde karar verilmesi dile getirilmiştir. Konuşmalardan sonra kanun maddeleri görüşülmüştür.³⁶⁵ Kanun maddeleri kabul edilerek yapılan oylama sonucunda Ethem Paşa'nın affedilmesine karar verilmiştir.³⁶⁶

6.2.4.2. İstiklal Mahkemesi

Hıyanet-i Vataniye suçlarının adliye mahkemeleri yoluyla takip edilemeyeceği ve suçluların cezalandırılmayacağı anlaşılınca İstiklal Mahkemeleri kurularak vatana ihanet ve her türlü rejim suçu bu mahkemelerce yürütülecekti.³⁶⁷

Rasih Efendi de 20.10.1920 ve 17.2.1921 tarihleri arasında görev yapan Eskişehir İstiklal Mahkemesinin üyeleri arasındadır.³⁶⁸

³⁶⁴ T.B.M.M. ZC., C. 13, s. 251.

³⁶⁵ T.B.M.M. ZC., C. 13, s. 256-257.

³⁶⁶ T.B.M.M. ZC., C. 13, s. 258.

³⁶⁷ Akın, **a.g.e.**, s. 162.

³⁶⁸ Aybars, **a.g.e.**, s. 75.

Çorum Mebusu Haşim Bey'in, mıntıklarından avdet eden İstiklal Mahkemeleri azalarından netice-i icraatları hakkında izahat vermelerine dair takririne Rasih Efendi, 19.3.1337(1921) tarihindeki konuşması ile cevap verdi.

İstiklal Mahkemelerinde görev alan azalar Mecliste izahat veriyordu ve Rasih Efendi de Eskişehir İstiklal Mahkemesinin faaliyetlerini anlatmak için söz aldı. İstanbul'dan yapılan propagandanın çok hızlı bir şekilde bu bölgeye yayıldığını gözlemlediklerini, işe başlamadan evvel verimli önlemler alabilmek için iptida kumandanları ve liva mutasarrıflarıyla irtibat kurduklarını ifade etti. Mahkemede görüşülen suçlar da şöyledir; Kuva-yı İnzibatiye'de bulunmaktan (12), hıyanet-i vataniye (22), casusluk, düşman lehine propaganda (141), firar esnasında şekavet (24) davadır.³⁶⁹

Eskişehir'de bakmış oldukları davalarla ilgili bilgiler verdikten sonra halkın mahkemelere olan ilgisinin ve saygısının olduğunu ancak davaların sürelerinin uzamasından dolayı çok sıkıntı çektiklerini ifade etti. “*...mahkemelerde katiyet, bir de sürati temin etmek için bugünkü mevcut olan usulleri ne surette refetmek, tadil etmek icap ederse her halde nazarı itibar ve ehemmiyete almak icap eder kanaatindeyim.*”³⁷⁰ diyerek sözlerini tamamladı.

6.2.5. Sağlık

Sıhhiye Encümeni'nin 2.10.1336(1920) tarihinde müzakere edilen layihası ile ilgili oturumda, beşinci madde hakkında söz almıştır.

5. madde: Dördüncü madde mucibince ifa-yı hizmete davet olunan serbest etıbbadan işbu davete icabet etmeyenler hakkında kanun-u cezanın 99. maddesi zeyli ahkâmı tatbik olunur.

Kanunun dördüncü maddesinde, doktor bulunmayan ya da doktorunun mazereti nedeniyle gidemediği yerlere serbest olan tıp görevlilerinin ücret karşılığında gönderilebilecekleri belirtilmişti. Beşinci maddede de bu çağrıya uymayan görevlilerin cezalandırılmaları kararı vardır.³⁷¹

³⁶⁹ T.B.M.M. ZC., C. 9, s. 157.

³⁷⁰ T.B.M.M. ZC., C. 9, s. 159.

³⁷¹ T.B.M.M. ZC., C. 4, s. 502.

Hamdi Namık Bey (İzmit), maddedeki mazeret kısmının çıkarılmasını, aksi takdirde bundan istifade ederek kimsenin gitmeyeceğini söyledi.

Rasih Efendi, hastanelerde görev yapan doktorların, başka bir hizmet için davet edilmemeleri gerektiğini aksi takdirde hem diğer doktorların görevlerini hastane doktorlarına yıkacaklarını hem de hastane doktorlarının göreve gidecek olması durumunda hastanelerin kapanacağını ifade etti. *“Bendeniz yalnız bu maddede hastane etibbasının istisnasını teklif edeceğim. Çünkü hastanelerde hastalara bakacak etibba da kalkıp gidecek olursa hastaneler kapanır ki belediye etibbası gerekse merkez tabibleri onlar daha fazla rahat etmiş olurlar. Ufak bir mazeretle kendilerini vazifeden çekerler, mütemadiyen hastane etibbasına yüklenirler. Onun için hastane etibbası her halde istisna edilmelidir.”*³⁷² diyerek bu maddenin uygulanmasını ancak hastane doktorlarının bu kanunun dışında tutulmasını teklif etti.

Kanun maddesi yapılan oylama sonucunda değişikliğe uğramadan aynen kabul edilmiştir.³⁷³

6.2.6. Maliye

Karadeniz limanlarına ithal olunacak mısır ve mısır unları ile İzmit Sancağına gelecek buğday, arpa ve mısır ve bunların unlarının gümrük resminden istisnası hakkında 4.3.1338(1922) tarihinde yapılan gizli celsede söz almıştır.

Millî mücadelenin yapıldığı en zor şartların yaşandığı dönemde ülke kıtlıkla baş başa kalmıştı. Özellikle ülkenin hemen hemen her yerinde bu kıtlık yaşanırken en belirgin olarak İzmit'ten Ordu'ya kadar olan Karadeniz sahillerinde etkisini göstermiştir.

Böyle kritik bir dönemde kıtlık yaşanmasının sebebi tedbirsizlik ve raportörlerin yanlış bilgilendirmelerinden kaynaklanmıştı. Böyle vahim bir durumu ortaya çıkaran nedenleri İktisat Vekili Sırrı Bey şöyle açıklamaktadır: *“Şimdiye kadar İktisat Vekâletine zeriyyatın miktarına dair gelen raporların*

³⁷² T.B.M.M. ZC., C. 4, s. 502.

³⁷³ T.B.M.M. ZC., C. 4, s. 503.

*muvafıkı hakikat olmadığını bittetik anladım. Ziraat memurları makûs haber verirse bizim için gayretsizlik hissi verir mülahazasıyla daima zerriyat miktarını mübalağalı ve pek mübalağalı olarak merkeze bildirmişlerdir.*³⁷⁴ Bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere sorumsuz bir takım memurlar yüzünden Anadolu halkı kıtlıkla baş başa kalmıştır.

Kadir Bey (Diyarbakır): *“İstiklal mahkemelerine verelim.”*³⁷⁵ diyerek yalan söyleyen memurların yargılanmalarını istiyordu. Konuşmalar sırasında yalancı memurları İstiklal Mahkemelerine verelim sesleri tüm sıralardan yükseliyordu.

Sırrı Bey, kıtlığın nedenlerini açıkladıktan sonra ümidin ilkbahar zeriyyatında olduğunu belirtti. Ancak ilkbaharda da istenen verimin alınmasının şu an için mümkün olmadığını gördüğünü ifade ederek böyle bir riski almanın doğru olmayacağını ve dışarıdan ithal edilecek zahire ile riskin en aza indirilebileceğini belirtti. Önlem alınmaz ise ne gibi sıkıntılar doğacağını şu şekilde izah etti: *“Şimdi henüz aç değiliz. Fakat tedbir-i lâzımeye tavessül etmezsek aç kalmaklığımız dahi imkân dâhilindedir. Düşmanlarımız bugün bizi aç bırakmak suretiyle amana getirmek tedbirine tevessül edemezler. Fakat vaktaki düşündüğümüz hakikat tecelli eder de ilkbaharda zeriyyat yapamayacak olursak, o vakit açlığımızı anlayacaklardır. O vakit harp etmektense abluka eder ve bunlara ekmek vermemek suretiyle aman vermeyelim diyeceklerdir.”*³⁷⁶

Bu açıklamalardan sonra ithalatın fazla yapılması ya da uzun süreli olması durumunda yurt içindeki üretimin uzun vadede zarar göreceği konusunda itirazlar olmuş, ithalatın ya süresinin belirtilerek o sürenin dışına çıkılmaması ya da miktarının belirtilerek o miktarın dışında alınmaması konusunda görüşler ileri sürülmüştür. Sıtkı Bey, bu konuya da açıklık getirerek hükümetin miktar olarak değil ama zaman olarak kısıtlama getirilebileceğini belirtti. Bunun nedenini ise şu şekilde açıkladı: *“...Çünkü şimdi süratle bu istisnaiyetten istifa için sevkiyatta bulunan tüccarlar istifade ederler. İhtikâra*

³⁷⁴ T.M.M.M. GZC., C. 2, s. 681.

³⁷⁵ T.M.M.M. GZC., C. 2, s. 681.

³⁷⁶ T.M.M.M. GZC., C. 2, s. 681.

*(depolama) sebebiyet verirler. Ancak zamanla tağvir edilir.*³⁷⁷ Anlaşıldığı üzere ithal edilen malların orada bulunan tüccar tarafından depolanarak karaborsa edilmemesi için ithalatın zaman kısıtlamasıyla sınırlandırılması düşünülmüştür.

Bu konuda bir diğer husus ise yurt içinde ihracatın Heyet-i Vekile tarafından yasaklanmasıdır. Bunun nedeni ise ordunun iaşesinin güvence altına alınmasıdır. Mesela Konya’da halkın ihtiyacından fazla mal olmasına rağmen ordunun iaşesi düşünülerek komşu şehirlere bile ihraç etmesine izin verilmemekteydi.³⁷⁸

Bu konuya en çok tepki veren isim Rasih Efendi olmuştu. Memleketin bir livasından bir livasına iaşe gönderilmesinin yasak edilmesi ve bunu denetleyen iaşe memurlarının ortaya çıkmasıyla memleketin elinde bulunan iaşenin çürümeye, halkın da ölmeye terk edildiğini, bugün de aynı şekilde iaşe ihracatının yasak edilmesinin aynı kötü sonuçlara neden olacağını ifade etti. Rasih Efendi, sözlerine şöyle devam etti: “...Adana’nın yanı başında Silifke ve saire gibi şehirler dururken Adana’da açlık hissetmek ne demektir? Silifke’den, Antalya’dan zahire götürmeyip de Amerika’dan Adana’ya zahire getirmek...

*Netice olarak arz ederim ki, en ziyade korktuğum harbi umumideki vaziyeti ihdastan başka bir faydası olmayacaktır. Bu takyidat dolayısıyla memleketteki zehair işgal altında olan yerlerde geçen sene aynı tedbir yüzünden düşmana bırakıldı, düşmanın elinde kaldı. Bugünde aynı tedbir neticesinde toprağın altında o zehairi çürüteceğiz, bir taraftan da milleti açlıkta bırakacağız.*³⁷⁹

Rasih Efendi’nin zehairin, memleket içerisinde ihracatın yasak edilmesinin ve Ordunun ihtiyaçları doğrultusunda tedbir amaçlı depolanmasının yanlış olduğunu, zehairin çürümeye, halkın da açlığa terk edildiğini ifade etmesi üzerine Sıtkı Bey, “Hoca Efendi emin olsunlar, hiçbir zaman muhabere-i umumide doğan o çocuk bizim ittihaz ettiğimiz tedabir

³⁷⁷ T.M.M.M. GZC., C. 2, s. 684.

³⁷⁸ T.M.M.M. GZC., C. 2, s. 686.

³⁷⁹ T.M.M.M. GZC., C. 2, s. 686-687.

arasında meydana gelmeyecektir. Hiçbir zaman ittihaz edilmekte bulunan tadabiri iâşe memurları meydana getirecek mahiyette değildir. Hükümet bu fikirden uzaktır. Katiyen o, hükümetin aklına gelmemiştir. Konya vilayetinden zehairin çıkıp çıkmaması ordunun bileceği iştir. Ordumuz bunu söylüyor.” diye cevap vermiştir.³⁸⁰

Ordunun iâşe ihtiyacı konusu çok sert tartışmalara neden olmuş, pek çok mebus tarafından zehairin ihtiyaçtan fazlasının diğer vilayetlere dağıtılması, halkın açlıktan kurtarılması gerektiği sert bir şekilde ifade edilmiştir.

6.2.7. Ulaşım ve Haberleşme

6.2.7.1. Sansür

Rasih Efendi, mektupların sansürlenmesi ile ilgili 4.7.1336(1920) tarihindeki oturumda söz alarak sansür memurları okumadan, mektupların gönderilememesinin posta teşkilatına ve memleketin idaresine zarar verdiğini, sansürün kaldırılmasını ya da hafifletilmesini teklif etti. Sansürün belki küçük faydaları olduğunu ancak fenalık yapacak olanın, dışarıya bilgi taşımak isteyenin bunu sansür olmasa bile postayla değil kendi adamlarıyla göndereceğini ve sansürün bu konuda bir faydasının olmadığını ifade etti. Ayrıca ticareti ve muhaberesi aksayan halkın hükümetin idareye hâkim olamadığını düşüneceğini bunun da hükümete olan güveni sarsacağını belirtti.

Bir diğer husus ise memurların şikâyet edilememesi konusuydu. Bunu ise şöyle ifade etti: *“Hiç birimiz bir memur hakkında şikâyet yapamayacağız. Bir memur tarafından vuku bulacak yolsuzluktan şikâyet edildiği, şikâyetnamesini postaneye ve telgrafi telgrafhaneye tevdi ettiği vakit o istida, şikâyet edilen memura veriliyor. Bu sansür nasıl devam edebilir?”* Bütün bu açıklamalarından sonra sansürün ya tamamen kaldırılmasını ya da belli ölçüde hafifletilmesini teklif etti.³⁸¹

³⁸⁰ T.M.M.M. GZC., C. 2, s. 687.

³⁸¹ T.B.M.M. ZC., C. 2, s. 169-170.

Ancak yapılan konuşmalar ve takrirlerde sansürün devam etmesi yönünde görüşler öne çıkmıştır. Tokat Mebusu Mehmet Rıfat Bey'in, milletvekillerinin mektuplarının Meclis tarafından belirlenecek üç kişi tarafından okunmasına dair verdiği takrir kabul olunmuştur.³⁸²

---

³⁸² T.B.M.M. ZC., C. 2, s. 171.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ İKİNCİ DÖNEM ANTALYA MİLLETVEKİLLERİ

1. AHMET SAKİ (DERİN)

1.1. Ahmet Saki (DERİN) Bey'in Biyografisi

1876 (1292)'da Girit- Resmo'da doğdu. İstanbul, Eminönü, K. Pazar, Hoca Hamza Mahallesi, Şehislam Kapısı Sokak, 15 numaralı evde nüfusa kayıtlıdır. Babası Resmo Evkaf ve Eytam Maarif Meclisi Reisi Aklapsarzade Ethem Bey, annesi Nazire* Hanım'dır. Ahmet Saki, Azade Hanım ile evliydi ve çocuksuzdu.

İlk ve orta öğrenimini Galatasaray Lisesi'nde yaptıktan sonra yüksek öğrenim gördü. Hukuk doktorudur.

Galatasaray Lisesi'nde maluma-t medeniye, kavanin, lisan ve kitabet öğretmenliklerinde bulundu. Mülkiye ve hukukta öğretmenlik yaptı. Reji Baş Müdüriyeti dava vekâletinde bulundu. Ayrıca avukatlık yaptı. Fransızca ve Rumca öğrendi.³⁸³

TBMM'nin II. dönem seçimlerine katıldı. 22.8.1923'te yapılan seçimde Merkez'den 84, Alaiye'den 47, Akseki'den 64, Manavgat'tan 34, Korkuteli'nden 45, Elmalı'dan 30, Teke'den 21, Kaş'tan 32 ve toplamda 357 oy alarak Antalya'dan milletvekili seçildi. 10.8.1923'te Meclis'e katıldı, mazbatasını 12.8.1923'te onaylandı.³⁸⁴

Layiha, Nizamname-i Dâhili, Mübadele, İmar ve İskân, Kavanin-i Maliye, Adliye, Memurin Komisyonları üyeliklerinde bulundu. Layiha ve İmar ve İskân Komisyonları sözcülüğüne seçildi. Memurin-i Muhakemat Tetkik Heyetinde ve Memurin Encümeni Mahsusu Kâtipliği görevlerinde bulundu. 16.11.1925 tarihinde Yozgat'a ilk gidecek heyete katıldı.

* Nüfus kayıt örneğinde anne adı Nazlı olarak geçmektedir. E.S.G.M.A., **Nüfus Kayıt Örneği**, Ahmet Saki DERİN, Şahsi Dosya, 22.3.1955.

³⁸³ Kazım Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi (TBMM II. 1923–1927)**, c, 3, TBMMVY. Ankara, 1980, s. 89.

³⁸⁴ Ahmetsaki Bey, **Mazbatasını**, TBMM Arşivi, Şah si Dosya No: 449.

Rehin ve Teminat, Muhamat Kanunu'nun değiştirilmesi, açıkta kalan öğretmenlerin tam aylık almaları, Umûmi Af Kanunu'na ek yapılması, rehin ve teminat konusunda, dava vekillerinin mesleki faaliyetleri, Umum Memurin Kanunu hakkında, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun değiştirilmesi konularında yalnız başına ya da arkadaşlarıyla kanun tekliflerinde bulundu. İki şehit annesi Atike Hanım'a yardım yapılması, memur maaşlarının dengelenmesi, öğretmenlerin İstanbul Hükümetinden alamadıkları aylıklarının ödenmesi, Finike iskelesinden hayvan ihracına izin verilmesi, Keskin Kibrit Fabrikası hakkında, Kırkkilise vilayetinin Kırklareli olması teklifi üzerinde önergeler verdi. Genel kurulda 29 değişik konuda söz alarak ve 58 kez kürsüye gelerek düşüncelerini açıkladı.

III. dönemde de Antalya bölgesinden milletvekili seçilen Ahmet Saki, Mülkiye Mektebinde Fransızca öğretmenliği yaptı. 25 senelik memuriyet hayatını dolduran Ahmet Saki Bey 5 Ağustos 1935 tarihinde emekli olmak için Kültür Bakanlığına başvurdu.³⁸⁵ Emeklilik isteği kabul edildi ve 1 Eylül 1935 tarihinde memuriyet hayatını tamamlayarak emekli oldu.³⁸⁶ Emeklilik hayatını İstanbul Beyoğlu'nda, Sakız Ağacı Caddesi Toptaş Apartmanı 18 numaralı evde geçirdi.³⁸⁷ 25 Mayıs 1944 tarihinde vefat etti. Vefatından sonra emekli maaşı eşi Azade Hanım'a kaldı. Azade Hanım, 6 Haziran 1946 tarihinde Mehmet Nurettin ile evlendi; ancak 10 Haziran 1953 tarihinde boşandı.³⁸⁸

1.2. Ahmet Saki (DERİN) Bey'in Faaliyetleri

1.2.1. Adliye

1.2.1.1. İzale-i Şekavet Kanunu

Vatanın düşman işgalinden kurtarılmasından sonra artan eşkıyalık olayları ile mücadele edebilmek için TBMM, İzale-i Şekavet Kanunu'nu (Eşkıyalığın önlenmesi) çıkarmıştır.

³⁸⁵ E.S.G.M.A., **Kültür Bakanlığına Yazdığı Yazı**, Ahmet Saki DERİN, Şahsi Dosya, 5.8.1935.

³⁸⁶ E.S.G.M.A., **Emekli Maaş Bordrosu**, Ahmet Saki DERİN, Şahsi Dosya.

³⁸⁷ E.S.G.M.A., **Kültür Bakanlığına Yazdığı Dilekçe**, Ahmet Saki DERİN, Şahsi Dosya, 18.4.1966.

³⁸⁸ E.S.G.M.A., **Azade Hanımın İstanbul Nüfus Müdürlüğüne Yazdığı Dilekçe**, Ahmet Saki DERİN, Şahsi Dosya, 5.8.1965.

Ahmet Saki Bey, Adliye Encümenliği'nde görev aldığı için adli konularda da söz almıştır. Adliye Encümenliği'ne yöneltilen eleştirilere cevap vermiş, yapılan kanunlarda ve değişikliklerde katkıda bulunan isimlerden biri olmuştur.

İzale-i Şekavet Kanunu münasebetiyle 6.10.1339(1923) tarihindeki oturumda 1. madde hakkında söz almıştır.

Madde 1: İsim ve şöhret ve hüviyetlerinin tayiniyle ikinci, üçüncü maddeler mucibince şaki oldukları Dâhiliye Vekâletince ilan olunan eşhasın her kim tarafından olursa olsun cerh ve katilleri cürüm addolunmaz.

Kanunun ikinci maddesinde, hangi suçluların bunun içerisine alındığı, üçüncü maddesin de ise suçlulara teslim ol çağrısı yapılması ve halka duyurulması konuları yer almaktadır.³⁸⁹

Ahmet Saki Bey, kanun maddesinin gayet zaruri olduğunu, bu madde hakkında hiçbir tereddüdü olmadığını vurguladı. İlan edilen kişinin tenkiline herkes mezundur ibaresini, ekleyerek hukuksal olarak ta eşhasın tenkiline herkesin mezun olduğunu sağlayabileceklerini belirtti ve maddenin şu şekilde değiştirilmesini teklif etti:

Madde 1: İsim ve şöhret ve hüviyetlerinin tayiniyle 2–3'ncü maddeler mucibince şaki oldukları Dâhiliye Vekâletince ilan olunan eşhasın tenkiline herkes mezundur. Binaenaleyh esnayı tenkilde vuku bulacak cerh ve katil fiilleri cürüm addolunmaz.³⁹⁰

Bu maddeye göre suçlu olduğu ilan edilen eşkıyanın herkes tarafından yaralanması ya da öldürülmesi suç olarak kabul edilmeyecektir. Ahmet Saki Bey, ayrıca maddeye yakalanan suçluların herkes tarafından tenkil edilebileceği maddesini de koydurmak için verdiği taksir oylamada dikkate alınmamıştır. Bu taksir oylamada dikkate alınmamıştır.

³⁸⁹ Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, Devre: II, C. 2, s. 535–537.

³⁹⁰ T.B.M.M. ZC., C. 2, s. 533–534.

1.2.1.2. Affi Umûmi Kanunu

Cumhuriyet'in kuruluşundan kısa süre sonra 26 Aralık 1923 tarihinde ikinci genel af yasası çıkarıldı. Söz konusu düzenlemeyle 29 Ekim 1923 tarihine kadar işlenmiş suçlara verilen cezaların yarısı affa tabi tutuldu. Yasayla af kapsamına gireceklerin üç ay içinde teslim olmaları koşulu getirildi,

Ahmet Saki Bey, 26 Kânunuevvel 1339(1923) tarihli Affi Umûmi Kanunu'nun birinci maddesine bir fıkra ilavesine dair teklifte bulunmuştur.

Ahmet Saki Bey'in verdiği kanun değişikliğinin amacı suçların cezaları arasındaki haksızlıkları ortadan kaldırmayı amaçlıyordu.

Kanunun ikinci maddesine göre; *“İdam cezaları onbeş sene küreğe ve müebbet kalebentlikler on sene kalebentliğe tahvil edilmiştir.”* ibaresi yer almaktadır. Ali Vefa Bey, muvakkat olarak 20–30 sene kürek ve kalebentlik cezasına mahkûm olanların, idama ve müebbet hapse mahkûm olanlardan daha fazla cezalandırıldıklarını ifade ederek birinci maddede değişiklik yapılmasını teklif etti. Kanunun birinci maddesine göre; *“...berveçhi maruz mükerrerlikleri hasebiyle otuz veya kırk seneye mahkûm olan ceraim failleri hakkında ayrıca bir kaydı tahvil ve tahfif mevcut olmadığından kanunun birinci maddesi hükmünce müddeti mahkûmiyetlerinin nısfı tenzil ile iktifa olunmak lâbüttür.”*³⁹¹ Ali Vefa Bey, kanunun sekizinci maddesine göre, kürek ve kalebentlik cezasına çarptırılanların cezalarının 30–40 seneye kadar çıktığını ifade ederek sözlerini şöyle tamamladı: *“...hayattan mahrum edilmeye mahkûm edilen idam cezalılı adamlar onbeş sene yatacak. Kezalik müebbeden mahkûm adamlar Heyet-i Celilenizin eseri re'fet ve merhametleriyle ancak on sene yatacak diğer taraftan muvakkat bir cezaya mahkûm olup ta tekerrür hasebiyle cezası yirmi ya da kırk seneye ibla edilmiş olan adamlar yirmi sene yatacaklar. Binaenaleyh mükerrerlerini de madde de arz ve teklif edildiği veçhile cezalarının on seneye tenzilini istirham ediyorum.”*³⁹²

Ahmet Saki Bey'in teklifi üzerine kanunun birinci maddesine bir fıkra eklenmesi kabul edilmiştir. Buna göre:

³⁹¹ T.B.M.M. ZC., C. 7-1, s. 799.

³⁹² T.B.M.M. ZC., C. 7-1, s. 801.

“Esasen muvakkat kürek veya kalebentlik cezalarına mahkûm edilmiş veya edilecek ceraim faillerinin kanun-u cezanın sekizinci maddesine ve tevfikân yirmi seneyi mütecaviz bulunan müddet-i mahkûmiyetleri on seneye tenzil olunmuştur.”³⁹³

1.2.1.3. Muhamat Kanunu

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 3.4.1340(1924) tarihinde kabul ettiği Muhamat Kanunu ile avukatlık ilk kez bir meslek haline gelmiştir.³⁹⁴

Ahmet Saki Bey de Muhamat Kanunu maddelerinin görüşüldüğü 3.4.1340(1924) tarihindeki oturumda avukatların göreve başlamasıyla ilgili kanun hakkında söz almıştır.

Muhamat Kanunu'nun 2. maddesinin 6 fıkrasına göre özetle; muhami olabilmek için mülâzemeti ikmal etmek gerekirdi. Mülâzemet müddeti müracaattan itibaren 3 senedir.

Ahmet Saki Bey, muhamilerin elbette şahadetnamelerini alır almaz göreve başlamalarının uygun olmayacağını belli bir mülâzemet müddetiyle tehdit edilmeleri gerektiğini belirtti. Mekteb-i hukuktan mezun olanların istihdam edilmelerinin şart olduğunu ifade ederek katılmadığı bir nokta olduğunu söyledi. “Bendenizin fikrine kalırsa esas itibariyle bu usulün üç sene gibi bendenizce fazla olan müddetle o gençleri bu kayıt altında bulundurmak esası doğru olmaz. Bu üç sene bu gençlerin ilm-i hukuka karşı olan şevk ve rağbetlerini kırma ihtimali var. Binaenaleyh zaten takrir vardır. O takrir veçhile bu müddeti mülâzemetin maddede gösterildiği şerait dairesinde ifa edilmek üzere iki seneye tenzilini teklif ve rica ediyorum”³⁹⁵

Yapılan oylama sonucunda Ali Vefa Bey'in teklifi nazar-ı itibara alınmamıştır.³⁹⁶

³⁹³ T.B.M.M. ZC., C. 7-1, s. 801.

³⁹⁴ Ejder Yılmaz, “Bir Meslek Olarak Dünden Yarına Doğru Avukatlık”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 44, sayı. 1-4, Ankara, 1995, s. 197.

³⁹⁵ T.B.M.M. ZC., C. 8, s. 282.

³⁹⁶ T.B.M.M. ZC., C. 8, s. 285.

Muhamat Kanunu'nun bazı maddelerini muadil kanun münasebetiyle 2.1.1926 tarihinde yapılan oturumda da söz almıştır.

Madde 1: Muhamat Kanunu'nun ikinci maddesinde muharrer mulazemet müddeti bir buçuk senesi hâkimlik sınıfında istihdam olunmak üzere iki senedir.

Karesi Mebusu Vehbi Bey, eski kanuna göre mekteb-i mülkiyeden mezun olan ve bu kanuna göre ruhsatname alanlarında muhami olabileceklerini ancak yeni kanunda bunun unutulduğunu ifade ederek maddeye şu cümlelerin eklenmesini önerdi: *“Mekteb-i mülkiyeden veya ecnebi hukuk medresesinden mezun olup da hukuk medresesi derslerinden noksan kalanlardan bilimtihan ehliyetsini mübeyyin tasdiknameyi haiz bulunmak.”*³⁹⁷

Adliye Encümeni namına konuşan Ahmet Saki Bey, encümenin hukuk medresesinden ve hukuk mektebinden mezun olanların salâhiyetlerini onaylayacağını ancak mekteb-i mülkiyeden mezun olanların muhamit vazifesini ifa etmesini uygun görmediğini belirtti. *“Eğer mekteb-i mülkiyeden mezun olan zevatı aynı hukuk fakültesinden mezun olan zevat derecesine isal edersek, o vakit bu, doğrudan doğruya meslekten tebaüt olur. Ve onlara gadr etmiş oluruz.”*

Ergani Mebusu İhsan Hamit Bey: *“Bugün mekteb-i hukukta okunan dersler esasen mekteb-i mülkiyede de takip edilmektedir. Arada bir iki ders kalıyor ki bu bir iki dersin imtihanını vermek şartıyla onlar da muhami olabilirler.”*

Ahmet Saki Bey, mülkiyeden mezun olanların ahlak ve ilmi olarak eksiklikleri olduğunu kendisinin de düşünmediğini ancak iki mektebin ihtisas alanlarının farklı olduğunu belirterek aynı ölçüde vazife yapabilecek salâhiyette iseler mülkiyenin Darülfünun Hukuk Fakültesi diye birleştirilmesi gerektiği ifade etti. Bu madde konuşulurken bunun uygun olmadığını ayrı bir madde ilavesi suretiyle encümene gönderilmesi gerektiğini ifade etti.³⁹⁸

³⁹⁷ T.B.M.M. ZC., C. 21, s. 16.

³⁹⁸ T.B.M.M. ZC., C. 21, s. 16–18.

Karesi Mebusu Vehbi Bey'in, konuşmasında da belirttiği tahrir oy birliğiyle kabul edildi. Ancak bu firkanın direk olarak maddeye eklenmesine Ahmet Saki Bey, karşı çıkarak encüme gönderilmesini ve burada değerlendirilmesini istedi.³⁹⁹

Encümen tarafından yapılan inceleme sonucunda madde şu şekilde değiştirildi:

Madde 1: Avukatlık Kanunu'nun ikinci maddesinde muharrer mülâzemet, Adliye Vekâletinin tensip edeceği bir mahkemede iki sene hizmet-i adliyede bulunmak suretiyle ifa edilir. Mekteb-i Mülkiye'den mezun olup da Hukuk Fakültesi'nin veya mektebinin Mekteb-i Mülkiye'de okumadıkları derslerinden bil imtihan ehliyetini müsbit tasdikname istihsal ederek mülâzemet müddetini ikmal edenler Avukatlık Kanununun ikinci maddesindeki şeraiti haiz oldukları suretle avukat olabilirler.⁴⁰⁰

1.2.1.4. Temyiz Mahkemelerinin Arttırılması

23.2.1341(1925) tarihindeki oturumda görüşülen 1341(1925) senesi Muvazene-i Umumiye Kanun (Genel bütçe) layihasında, temyiz mahkemelerinin, baktıkları davaların çok olması sebebiyle görevlerini yerine getirmekte zorlanmaları ve davaların zamanında görülememesinden dolayı ortaya çıkan sorundan dolayı temyiz mahkemelerinin sayısının çoğaltılması düşünülüyordu.

Ahmet Saki Bey, mahkemenin işlerinin yoğunluğundan ve bu yoğunluktan dolayı ortaya çıkacak hukuk sorunundan bahsetti. Ancak çözüm yolunun temyiz mahkemelerinin sayısının çoğaltılmasının olmayacağını çünkü verilecek kararlarda ihtilaf olacağından büyük sorunlar yaratacağını ifade etti ve şu öneriyi sundu: *“Mahkeme-i temyizin şimdiki altı dairesine mütehassıslardan mürekkep şubeler ilave etmek lazım gelir. Aded-i âzası bittabi bu şubelerin ilavesiyle tezayüt edeceğinden mahkeme-i temyize tahmil*

³⁹⁹ T.B.M.M. ZC., C. 21, s. 18–19.

⁴⁰⁰ T.B.M.M. ZC., C. 21, s. 63.

edilen takat fersa mesai de bu suretle tehaffüf eder ve hukuki ibat suretle ve mükemmeliyetle fasıl ve rüiyet edilir.”⁴⁰¹

Sulh hâkimlerinin görevlerinin zorluğundan, günde 40–50 davaya bakmak zorunda kaldıklarından bu nedenle de görevlerini tam anlamıyla yerine getiremediklerinden bahsederek bu sorunun çaresini de şöyle ifade etti: “*Tabii bütçe mesailidir, mümkün olduğu kadar diğer taraftan edeceğimiz tasarruftan bu sulh hâkimlerinin miktarını tezyit edelim, başka çare yoktur ve eğer tevzi-i adalet mükemmel bir surette ifa edilmek matlupsa bu sulh hâkimlerinin sayısının tezyidinden başka çare yoktur.”⁴⁰²* Sulh hâkimlerinin hem davalarda hüküm vermek hem de bu hükümleri yazıya dökmek gibi görevleri olduğunu belirterek görevlerinin azaltılması noktasında şu öneriyi de getirerek sözlerini tamamladı: “*Vekili muhteremden çok rica ederim. Bu hususa kemal-i ehemmiyetle sarılsın ve nahiyelere gönderilen sulh hâkimlerinin maiyetine tasarruf edilecek mebağlıden münasip maaşla birer kâtip göndersin.”⁴⁰³*

1.2.2. Maliye ve Ticaret

1.2.2.1. Fethiye ve Antalya İskelelerinin Islahı

Fethiye ve Antalya İskelelerinden hayvan ihracatı konusunda büyük sorunlar yaşanıyordu. Bu iskelelerde baytar memuru olmaması ve kötü hava şartları nedeniyle hayvanlar telef oluyordu. Bu da büyük zarar edilmesine neden olmaktaydı.

Ahmet Saki Bey, 15.12.1341(1925) tarihinde bu konuyla ilgili bir takrir vermiştir. Takririn özeti ise şöyledir;

Riyaseti Celileye

Resmi baytar memuru bulunan Finike İskelesi’nden doğrudan doğruya hayvan ihracatı yapılmasına dair takrir.

Finike’den ihraç edilecek, hayvan ve mevaşinin ihraç iskelesi olarak Antalya ve Fethiye İskeleleri tahsis ve bu hayvanların doğrudan doğruya

⁴⁰¹ T.B.M.M. ZC., C. 14, s. 255–256.

⁴⁰² T.B.M.M. ZC., C. 14, s. 256.

⁴⁰³ T.B.M.M. ZC., C. 14, s. 256.

Finikeden ihraç edilmesi menedilmiştir. Bu iskeleler ile Finike iskelesi arasındaki yolun kışın, hayvan sevki sırasında karla kaplı olması sebebiyle hayvanların çoğu telef olarak, 20–30 bin lira gibi bir zarar meydana gelmektedir. Bunun devletimizin siyaseti iktisadiyesiyle ters düşmesinden dolayı, hayvan ihracatının doğrudan doğruya Finike İskelesi'nden yapılmasına izin verilmesini hükümetimizden rica ederim.⁴⁰⁴

Antalya Mebusu

Ahmet Saki

Bu takririn Ziraat Vekâletine gönderilmesine karar verilmiştir.

Ziraat Vekâleti Vekili, 2 Ocak 1926 tarihinde Başvekâlete gönderdiği yazıyla Ahmet Saki Bey'in takririne cevap vermiştir. Ziraat Vekâletinden gelen yazıya göre;

Başvekâlet Celilesine

Finike İskelesi'nde baytar bulunduğundan hayvan ihracı ve mezkûr iskelenin ihracatı hayvaniyeye açılması için 26.11.1925 tarih ve 29 numaralı tahriratla Antalya Vilayetine tebliğ edilmiştir. 13.12.1925 tarihinden itibaren iş bu iskeleden hayvan ihraç edilmekte olduğu cevaben mezkureden bildirilmiş olmakla arz-ı keyfiyet olunur efendim.⁴⁰⁵

Ziraat Vekâleti Vekili

Ahmet Saki Bey'in takririne verilen cevaptan da anlaşılacağı gibi Finike İskelesi'ndeki hayvan ihracı ile ilgili sorun Finike İskelesi'nin açılmasıyla ortadan kalkmıştır.

⁴⁰⁴ B.C.A., 030.10.7.43.39,(15.12.1925), Ek: 13.

⁴⁰⁵ B.C.A., 030.10.7.43.39.

1.2.2.2. Diğer Konuşmaları

Ahmet Saki Bey, Maliye Komisyonu sözcülüğü görevinde bulunduğu için mali konularda söz alarak birçok konuda Maliye Encümenliği'ne yöneltilen sorulara cevap vermiştir.

Zonguldak Mebusu Tunalı Hilmi Bey'in, İmar Vekâleti teşkili hakkındaki teklifinin şayan-ı müzakere olmadığına dair Layiha Encümeni mazbatasının nedenlerini 1.9.1339(1923) tarihindeki oturumda açıklamıştır.

Tunalı Hilmi Bey tarafından teklif edilen İmar Vekâleti teşkili ile ilgili kanun teklifi encümence incelenmiş ancak müzakere edilmesi uygun görülmemiştir. Kabul edilmeme nedenini Ahmet Saki Bey şöyle açıkladı: *“Netice-i tetkikatımızda teklifleri doğrudan doğruya Tekâlif-i Esasiye Kanununa muhalif olduğundan dolayı bunu şayan-ı müzakere görmedik. Mamañih rey sizindir.”*⁴⁰⁶

Tunalı Hilmi Bey, kanun hakkında açıklamalar yaparak çok önemli olduğunu vurguladı ve teklifin dikkate alınarak lazım gelen encümene havale edilmesini istedi. Ahmet Saki Bey, kanunun faydalı olduğunu kabul ettiklerini ancak kanunlara aykırı bir şey olduğunu ifade ederek sözlerini şu şekilde tamamladı: *“Biz demiyoruz ki böyle olduğundan dolayı reddediyoruz, şayan-ı müzakere değildir. Bizi ki vekâleti lağiv ve o vekâletlerin muhassalası olmak üzere bir diğer vekâletin teşkili; maddenin metninde sarahat bulunmak itibariyle, şayan-ı müzakere görülüyor diyoruz.”*⁴⁰⁷

Layiha encümeni tarafından şayan-ı müzakereye gerek görülmedi. Ancak yapılan oylama sonucunda şayan-ı müzakere yapılmasına karar verildi.⁴⁰⁸

Zonguldak Mebusu Tunalı Hilmi Bey'in, Artar Vergi Kanunu hakkındaki teklif-i kanunisinin şayan-ı müzakere olmadığına dair Layiha

⁴⁰⁶ T.B.M.M. ZC., C. 1, s. 332.

⁴⁰⁷ T.B.M.M. ZC., C. 1, s. 334–335.

⁴⁰⁸ T.B.M.M. ZC., C. 1, s. 336.

Encümeni Mazbatasının nedenini 1.9.1339(1923) tarihindeki oturumda açıklamıştır.

Tunalı Hilmi Bey, daha önce de Artar Vergisi hakkında kanun teklifinde bulunmuştu. Ancak teklifin görüşülmesine gerek duyulmamıştı. Tuna Hilmi Bey, bu teklifi tekrar yapmış, ancak yine görüşülmesine gerek duyulmamıştır.

Bu teklif-i kanununin şayan-ı müzakere olmamasının gerekçesini Ahmet Saki Bey şöyle açıkladı: “*Gösterilen esbab-ı mucibe doğrudan doğruya mevcut olan tekâlîfe yeni bir esas tedvinine mütedairdir. Binaenaleyh bu noktadan Hilmi Beyefendinin teklif ettiği esaslar nazar-ı mahiyette görüldü ve mevcut tekâlîfin esasatına tetabuk etmediğinden dolayı encümenimizce şayan-ı müzakere görülmedi.*”⁴⁰⁹

Tunalı Hilmi Bey, üç sene evvel de bu kanunu teklif ettiğini, Layiha Encümeni’nden geçtiği halde Heyet-i Umumiye tarafından kendisine hiçbir şey sorulmadan reddedildiğini ifade ederek sözlerini şöyle tamamladı: “*Cenabı Hakk’a bin hamdüsena ederim ki, bugün bütün millet zafere kavuştu. Bugünlerin zekâtı olmak üzere bu seferlik bu layihamı uzun uzadıya müdafaa etmekten vazgeçiyorum ve istirdat ediyorum.*”⁴¹⁰

Tunalı Hilmi Bey, uzun yıllar uğraştığı kanun teklifini kabul ettirememesine biraz içerlemiş, daha fazla uğraşmayacağını, kazanılan zaferin hatırına iddiasından vazgeçtiğini açıklamıştır.

1.2.3. Maarif ve Kültür

1.2.3.1. Türkçe

Ahmet Saki Bey, Zonguldak Mebusu Tunalı Hilmi Bey’in, (Türkçe Kanunu) teklifinin şayan-ı müzakere olmadığına dair Layiha Encümeni tarafından verilen mazbatanın nedenini 1.9.1339(1923) tarihindeki oturumda açıklamıştır.

⁴⁰⁹ T.B.M.M. ZC., C. 1, s. 336.

⁴¹⁰ T.B.M.M. ZC., C. 1, s. 337.

Tunalı Hilmi Bey'in teklifinin içeriğini dilin Türkçeleştirilerek yabancı dillerin hâkimiyetinden kurtarılması oluşturuyordu. Engellenmesine neden olan maddesine göre ise, 1346 yılına kadar bazı kelimeler ara sıra kullanılabilir, ancak 1346 senesinden sonra basılan kitaplar, gazeteler ve muallimler tarafından bu kelimeler istimal edilirse belirlenen bir ceza uygulanacaktı.

Teklifin şayan-ı müzakere olunmamasının nedenini Ahmet Saki Bey şöyle açıkladı: *“Biz bu nikat-ı nazarı encümenimizce tetkik ederek bu muhteviyatı ağır olan layihanın doğrudan doğruya şayan-ı müzakere olmadığına karar verdik. Teklifi kanunide deniyor ki: Böyle Türkçe olmayan kelimeleri istimal edenlere bir ceza tayin edelim. Encümen bu nokta-i nazardan teklifi şayan-ı müzakere görmeyerek Riyaset-i Celile'ye takdim etmiştir.”*⁴¹¹

1.2.3.2. Öğretmen Atamaları Hakkında

Orta Tedrisat Muallimleri hakkında 1/264 numaralı kanun lâyihasının görüşüldüğü 13.3.1340(1924) tarihindeki oturumda kanunun 17. maddesi hakkında söz almıştır.

Kanun layihasına göre müzakere edilen 17. madde: Sun'u taksiri olmaksızın açıkta kalan muallimler nihayet üç ay zarfında tazvif olunur. Bu müddet zarfında maaşları maatahsisat nısıf olarak verilir.⁴¹²

Muallimlerin, bir hataları olmadıkça vazifelerini yerine getirmek için ellerinden geleni yaptıklarını ancak derslerin kaldırılması ya da öğrenci olmaması nedeniyle muallimlerin görevlerine ihtar bile verilmeden son verilmesinin yanlış olduğunu belirtti. Muallimlerin suçsuz yere görevlerinden alınmalarının yanı sıra maaşlarının da nısfını almalarının bir cezalandırma olduğunu ifade Maarif Encümeni tarafından önerilen teklifin; *“Sun'u taksiri olmaksızın açıkta kalan muallimler nihayet altı ay zarfında tazvif olunur ve bu müddet zarfında maaşları tam olarak verilir.”* kabul edilmesini teklif etti.⁴¹³

Biga Mebusu Sami Rifat Bey'in tavrı kabul edilerek madde şu şekilde değiştirildi:

⁴¹¹ T.B.M.M. ZC., C. 1, s. 339.

⁴¹² T.B.M.M. ZC., C. 7, s. 393.

⁴¹³ T.B.M.M. ZC., C. 7, s. 394.

Madde 17: Sun'u taksiri olmaksızın açıkta kalan muallimler nihayet üç ay zarfında tazvif olunur. Bu müddet zarfında maaşları maatahsisat tam olarak verilir.⁴¹⁴

1.2.3.3. Öğretmenlerin Alacaklarının Ödenmesi

Mahsub-u Umumiye Kanunu'nun (Genel Hesap Kanunu) görüşüldüğü 3.4.1340(1924) tarihindeki oturumda, aralarında Ahmet Saki Bey'in de bulunduğu 143 mebus tarafından, Millî Mücadele senelerinde vatan çocuklarının fikren ve ruhen yetiştirilmelerinde en çok emeği olan muallimlerin hazineden alacakları olan elli bin liranın verilmesine dair bir takrir verildi.

Ahmet Saki Bey, kendisi de muallimlikten geldiği için muallimlerin sıkıntılarında haberdardı. Konuşmasında muallimliğin mukaddesatından, öneminden ve sıkıntılarında bahsetti. Mebuslara şöyle seslendi: *“Efendiler! Neslimizi hazırlayan Cumhuriyetimizin şan ve şerefini daima ilâya ve hakiki vatanperver yetiştirmeye sai olan muallimler için elli bin lira gibi bir meblağı deriğ etmeyiniz.”* Muallimlerin haklarının verilmemesinin haksızlık olacağını belirterek bu meblağın verilmesi durumunda karşılığının kat kat alınacağını ifade ederek sözlerini şöyle tamamladı: *“İstihkakları olan bu meblağı verecek olursak belki bunun bin kat mükâfat-ı maneviyesini göreceksiniz. Bu, onların kemal-i şevk ve gayretle mesleklerine raptı kalp ile vazifelerini hüsn-ü ifa etmeleri keyfiyetini temin edecektir.”*⁴¹⁵

Bu konunun maarif bütçesine alınmasının daha uygun olacağını savunanlar olmuştur. Takriri veren Giresun Mebusu Hakkı Tarık Bey, takriri Maarif Bütçesinde tartışmak için geri aldığı söylese de takrirden imzası olan diğer kişiler itiraz edince oylanmış ancak takrir nazar-ı itibara alınmamıştır.⁴¹⁶

⁴¹⁴ T.B.M.M. ZC., C. 7, s. 396.

⁴¹⁵ T.B.M.M. ZC., C. 8, s. 259.

⁴¹⁶ T.B.M.M. ZC., C. 8, s. 261.

1.2.4. Posta

1.2.4.1. Posta Kanunu

Posta Kanunu'nun görüşüldüğü 17.9.1339(1923) tarihindeki oturumda kanunun 40. ve 51. maddeleri hakkında görüş bildirmiştir.

Madde 40: Posta inhisarına tabi mevaddı nakledenlerden bir liradan on liraya kadar ceza-yı nakdi alınır ve ayrıca da işbu kaçak müraselâtın iki kat posta ücreti istifa olunup bir katı bu kaçağı tutanlara verilir.

Ahmet Saki Bey, bu maddeyle ilgili bir takrir vererek maddenin şu şekilde değiştirilmesini teklif etti:

Madde 40: Posta inhisarına tabi mevaddı nakledenlerden bir liradan on liraya kadar ceza-yı nakdi alınır. Ve bu cezanın nısfı kaçağı tutanlara verilir. Kaçak müraselâtın posta ücreti ayrıca iki kat olarak istifa olunur.⁴¹⁷

Çorum Mebusu Münir Bey, devlete ait olan cezaların nısfının kaçağı tutanlara verilmesinin doğru olmayacağını, zaten alınan cezaların uzun sürede tahsil edildiğini belirterek bunun hem mükâfatların ödenmesini geciktireceğini hem de istenen sonuçların alınamayacağını ifade etti.

Ahmet Saki Bey: “... İki kat posta ücreti istifa olunur, bir katı bu kaçağı tutanlara verilir dersek olsa olsa posta ücreti yüz kuruş olur. Onun nısfı ise elli kuruş eder. O vakit hatta vazifadar memur dahi, acaba eşya ve saire var mıdır, yok mudur diye tetkikata girmez... Kaçakçılığın men'inin ancak ve ancak bu gibi tahdidatla değil, bilakis geniş bir suretle müsadirlere verilecek ikramiye ile mümkün olacağı kanaatindeyim.”⁴¹⁸

Yapılan oylama sonucunda takrir kabul edilmeyerek Adliye Encümeninin vermiş olduğu 40. madde aynen kabul edilmiştir.

Madde 51: Posta idaresi müraselât-ı mevkufeyi ashabına isal için küşat ve bunlardan yerlerine verilmesi mümkün olmayanları imha eder.⁴¹⁹

⁴¹⁷ T.B.M.M. ZC., C. 2, s. 154-155.

⁴¹⁸ T.B.M.M. ZC., C. 2, s. 155.

⁴¹⁹ T.B.M.M. ZC., C. 2, s. 160.

Ahmet Saki Bey, maddeye katılmakla birlikte sadece bir yerine iştirak etmediğini belirtti. Muhaberenin mahrumiyetinden bahsederek, postaya tevdi olunan bütün mektupların açılmaması gerektiğini ifade etti ve şöyle bir teklifte bulundu:

*“-Mekâtip küşadedilmeksizin imha ve diğer müraselât mesela posta paketleri vesaire açılarak tabii içindeki kıymeti haiz bir şeydir. Onlar usulü dairesinde müzayede ile fûruht ve bedelleri irat kaydedilir.- suretiyle maddeyi tadil edersek zannedirim mektupların mahremiyetini temin etmiş oluruz.”*⁴²⁰

Çorum Mebusu Münir Bey ile birlikte verdikleri tahrir kabul edilmemiş, oylama sonucunda bu maddenin tekrar incelenmek üzere encümene gönderilmesi kararlaştırılmıştır.⁴²¹

1.2.4.2. Posta ve Telgraf Müdüriyeti Bütçesi

Posta ve Telgraf Müdüriyet-i Umumiyesinin bütçesinin görüşüldüğü 19.2.1341(1925) tarihindeki oturumda posta ve telgraf memurlarının maaşlarının yetersizliği konusuna değinmiştir.

Millî mücadelenin kazanılmasında geceli gündüzlü çalışarak çok büyük fedakârlıklarla katkıda bulunan posta ve telgraf memurlarının maaşlarının yetersiz olduğunu ve vaat edildiği kadar terfi edilmediklerini ifade etti. Sivas Mebusu Halis Turgut Bey de, aynı görüşü paylaşarak bu memurların görevlerinin zorluğundan ve düvel-i ecnebiye posta memurlarıyla kıyaslanamayacağından bahsederek şöyle devam etti: *“İnşallah varidatımız daha ziyade tezayüt eder, elbette bunlara, ihtiyar ettikleri fedakârlıkla mütekâmil münasip bir nispette birer maaş verebiliriz.”*⁴²²

Posta ve telgraf memurlarının mali durumlarının düzeltilmesi için Ahmet Saki Bey, elli bir mebusun da imzasının bulunduğu bir tahrir verdiler:

⁴²⁰ T.B.M.M. ZC., C. 2, s. 161.

⁴²¹ T.B.M.M. ZC., C. 2, s. 161-163.

⁴²² T.B.M.M. ZC., C. 14, s. 143.

Riyaset-i Celileye

Vilayet posta ve telgraf memurlarına 1340(1924) muhassasat-ı umumiyesinde tasarrufat vaki olduğu takdirde matahsisatı fevkalâde birer maaş nispetinde mükâfat itasını teklif eyleriz.

Bu tahririn Muvazene Encümenine mi yoksa daha önce Layiha Encümenine mi gönderilmesi konusunda tartışma yaşandı. Çünkü 1341(1925) bütçesi konuşulurken 1340(1924) bütçesine dair bir teklifte bulunulmuştu.

Ahmet Saki Bey: “*Muvazene-i Maliye encümenine havalesini istirham ediyorum.*”

Yapılan oylama sonucunda tahririn direk olarak Muvazene-i Maliye Encümeni’ne gönderilmesine karar verildi.⁴²³

2. HASAN SITKI (YAĞCIKANDİLOĞLU) (PIRILTI)*

2.1. Hasan Sıtkı (YAĞLIKANDİLOĞLU) Bey’in Biyografisi

Hasan Sıtkı Bey, 1859 (1275) tarihinde Antalya merkez ilçesi, Barbaros Mahallesi’nde doğdu. Babası Hacı Mehmet Ragıp Bey, annesi Ayşe Hanım’dır. Kandilzade Hasan olarak anılmaktadır.⁴²⁴ Şerife Hanım’la evlenmiştir ve Ekrem, Şükrü ve Nazire isimli üç çocuğu vardır.⁴²⁵

Eğitim hayatına Sübyan Mektebinde başladıktan sonra özel olarak Arabî, Farsî ve din dersleri aldı. Türkçe kitabetine de hâkim oldu.

Memuriyet hayatına ise 1876 yılında Antalya Tahrirat ve Adliye Başkâtipliğinde stajla başlayarak 3 sene kadar devam etti. 13 Temmuz 1879 tarihinde Antalya Aşar Ağnam Başkâtipliğine atanarak 17 Aralık 1882 tarihine kadar bu kurumda görev yaptı. 15 Temmuz 1883 tarihinden 12 Ekim 1885 tarihine kadar Akseki Müstantik Muavinliği, 19 Ekim 1887’den 20 Mayıs 1889’a kadar Elmalı Kazası Adliye Müstantik Muavinliği, 13 Ağustos

⁴²³ T.B.M.M. ZC., C. 14, s. 148–149.

* Aile şu an Pırlı soyadını kullanmaktadır.

⁴²⁴ TBMM Arşivi, **Nüfus Kayıt Örneği**, Şahsi Dosya No: 450, 5.1.1972, Ek: 14.

⁴²⁵ Öztürk, **a.g.e.**, s. 94.

1889'dan 12 Eylül 1895'e kadar Elmalı Tapu Amirliği görevlerinde bulundu. Son görevi sırasında Kaza Meclisi İdare ve Tahrirat Kâtipliği ile Mal Müdürlüğü Vekâleti vazifelerinde bulundu. Memuriyet hayatında hiçbir sorun yaşamamış görevini en iyi şekilde yerine getirmiştir. 1895 yılından Eylül 1899'a kadar kendi çiftliğinde çalışıp, ticaretle uğraştı. Mülkiye ve adliye konusunda uzman olması nedeniyle 1900–1921 tarihleri arasında dava vekilliği yaptı. Antalya Müdafaa-i Hukuk Heyetine seçildi ve daha sonra başkanlığa getirildi ve bu görevi de büyük bir titizlikle yürüttü.⁴²⁶

TBMM'nin II. dönem seçimlerine katıldı. 15 Temmuz 1923 tarihinde yapılan seçimde Merkez'den 84, Alaiye'den 47, Akseki'den 66, Manavgat'tan 34, Korkuteli'nden 45, Elmalı'dan 30, Teke'den 21, Kaş'tan 32 oy alarak toplam 359 oyla Antalya'dan milletvekili seçildi. Meclise 12.8.1923'te katıldı. İmar ve İskân ve Memurin Muhakemat komisyonları üyeliğinde bulundu.⁴²⁷

Antalya senatörlerinden Mehmet Pırılı'nın dedesidir. Mehmet Bey, yaptığımız görüşmede naklettiğine göre Elmalılı Hamdi Efendi'nin, İstiklal Mahkemelerinde yargılanması⁴²⁸ sonucu beraat etmesinde dedesi Hasan Sıtkı Bey'in çok önemli rolü olduğunu belirtti. Yargılanan diğer kişilerin idamla cezalandırılmasına karşın Elmalılı Hamdi Efendi'nin ceza almamasının Hasan Sıtkı Bey'in Mustafa Kemal Paşa'ya Elmalılı Hamdi Efendi hakkında olumlu bilgiler vererek, Millî Mücadele karşısı bir davranışta bulunmadığını anlatmasının neden olduğunu ifade etmektedir.⁴²⁹

Mehmet Bey'in oğlu Hasan Sıtkı Bey* de, Millî Mücadele kahramanlarından birinin torunu olmaktan gurur duyduğunu ifade ederek,

⁴²⁶ TBMM Arşivi, **Tercüme-i Hal Kâğıdı**, Şahsi Dosya No: 450, Ek: 15.

⁴²⁷ TBMM Arşivi, **Tercüme-i Hal Kâğıdı**, Şahsi Dosya No: 450.

⁴²⁸ Elmalılı Hamdi Efendi, Damat Ferit Paşa kabinelerindeki görevi dolayısıyla, bu kabinelerin Millî Mücadele aleyhine verdiği kararlarda sorumluluğu bulunduğu gerekçesiyle gıyabında idama mahkûm edildiyse de, Ankara İstiklal Mahkemesi'nde yapılan yargılanmasından sonra suçsuzluğu tespit edilerek beraat etti. **Ayrıntılı bilgi için bkz. www.wikipedia.org**, (Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır), 23 Şubat 2008.

⁴²⁹ Mehmet Pırılı, yaptığımız görüşmede anlattıkları.

* Mehmet Pırılı, dedesinin ismini yaşatmak ve saygısını ifade edebilmek için oğluna Hasan Sıtkı ismini vermiştir.

dedesi ve Antalya şehri için İstiklal Madalyası almak için başvuruda bulunacağını söylemektedir.

Hasan Sıtkı Pırılı, Fransızlardan çalınan topların Adrasan sahilinde İngilizlerce yakalanması üzerine İngiliz askerlerini “*Değirmen taşı taşıyoruz*” diye kandırarak topları batı cephesine gönderen dedesi Hasan Sıtkı Bey’in Millî Mücadelede gösterdiği kahramanlıktan gururla bahsetmektedir.

Hasan Sıtkı Pırılı’nın ifade ettiğine göre; Hasan Sıtkı Bey, Millî Mücadelede gösterdiği gayretlerden dolayı Mustafa Kemal Atatürk’ün büyük takdirini kazanmış ve Mustafa Kemal Atatürk kendisine Almanya’da yaptırılan bir büstünü hediye etmiştir.

Hasan Sıtkı Pırılı, Yağcıkandıloğlu soyadının önce Yuhacıkandıil olduğunu, Hasan Sıtkı Bey’in Antalya sokaklarına kandil yaptırdığı için verilmiş olabileceğini, ailenin daha sonra aldığı Pırılı soyadının ise Hasan Sıtkı Bey’in hizmetlerinden dolayı Atatürk tarafından verildiğini söylemektedir.⁴³⁰

III. dönemde aynı seçim bölgesinden milletvekili seçilen Hasan Sıtkı Yağcıkandıloğlu, parlamento sonrası emekli olarak 20.12.1933’te öldü. Antalya kabristanına gömüldü.⁴³¹

2.2. Hasan Sıtkı (YAĞLIKANDİLOĞLU) Bey’in Faaliyetleri

Hasan Bey’in Meclis kürsüsünde herhangi bir konuşması mevcut değildir. Torunu Mehmet Bey’e Meclis’te neden hiç konuşmadığını sorduğumda, dedesinin normal hayatta da çok fazla konuşmayan bir insan olduğunu, ancak çok önemli gördüğü konularda konuştuğunu söylemektedir.

3. MAHMUT MURAT (ŞEREFLİ)

3.1. Mahmut Murat (ŞEREFLİ) Bey’in Biyografisi

1872 (1288)’de, İstanbul Eminönü Alemdar Bucağı, Mahmut Paşa Mahallesi, Selvi Sokağı, 27 numaralı evde doğdu. Babası Şerif Ali Efendi,

⁴³⁰ Hasan Sıtkı Pırılı, yaptığımız görüşmede anlattıkları.

⁴³¹ Öztürk, a.g.e., s. 95.

annesi Fatma Huriye Hanım'dır. Fatma Mediha Hanım'la evliydi. Ali Vefaeddin, Ahmet Muhtar ve Fatma Meliha'nın babasıdır.

İlköğrenimini Nur-u Osmaniye okulunda, orta öğrenimini İbrahim Paşa ve Numune-i Terakki rüştiye ve idadilerinde tamamlayıp, yüksek öğrenimini hukukta yaptıktan sonra aile mesleği olan ticarete atıldı. İstanbul Ticaret Odası, İstanbul Vilayet Meclisi ve Belediye Meclisi üyeliklerinde bulundu.

Ticaretle meşgul olduğu ve Ticaret Odası üyesi bulunduğu sırada TBMM'nin II. dönem seçimlerine katıldı.⁴³² 15 Temmuz 1923'te yapılan seçimde Merkez'den 76, Alaiye'den 47, Akseki'den 70, Manavgat'tan 34, Korkuteli'nden 45, Elmalı'dan 30, Teke'den 21, Kaş'tan 32 toplamda 355 oy alarak Antalya'dan milletvekili seçildi. Mazbatası 12.8.1923'te onaylandı.⁴³³

İktisat, Posta ve Telgraf, Mübadele, İmar ve İskân ve Tetkik-i Hesabat komisyonları üyeliklerinde bulundu. Orman Nizamnamesi'nin değiştirilmesi hakkında kanun teklifi, İstanbul'da mükellefiyeti nakliyenin ve ormanların ıslahı ve muhafazası hakkında önerileri vardır.⁴³⁴ Genel kurulda pek söz hakkı almamıştır. 1923 senesi ikinci altı aylık Tahsisat Kanunu münasebetiyle 29 Kasım 1923 tarihindeki konuşması mevcuttur.⁴³⁵

Milletvekilliği sona erdikten sonra mesleğine dönen Mahmut Murat Şerefli, 02.03.1945'te öldü.⁴³⁶

3.2. Mahmut Murat (ŞEREFLİ) Bey'in Faaliyetleri

3.2.1. Maliye

3.2.1.1. Rusya'dan Buğday İthalı

Ticaret hayatından yetiştiği için genelde maliye alanında faaliyetlerde bulunan Murad Bey, 19.11.1339(1923) tarihinde bir sual takriri vermiştir.

Murad Bey, Vatan gazetesinin 12.9.1339(1923) tarihli nüshasında okuduğu bir makalede Rusya'dan buğday alınmasının menedildiği halde Lütfi

⁴³² a.e., s. 93.

⁴³³ TBMM Arşivi, **Mazbatası**, Şahsi Dosya No: 451, Ek: 16.

⁴³⁴ Öztürk, a.g.e., s. 93.

⁴³⁵ T.B.M.M. ZC., C. 2, s. 385-387.

⁴³⁶ Öztürk, a.g.e., s. 93.

Bey adında bir zatın 2000 liralık buğday almasına vesika verildiğini ve bu kişinin buğdayın 500 liralık kısmını kendi namına sattığını gazete muhabirine itiraf ettiğini okuduğunu belirtti. Ancak makalede bu kişiye izin veren paşaların isimlerinin geçmesine rağmen Lütfi Bey'in bu kişileri itiraf etmekten kaçındığını ifade etti. Bu konu hakkında Ziya Bey'in daha önce sual takriri vermesine rağmen henüz bir cevap verilmediğini belirterek kendisinin de bu konuda bir izahat istediğini takririnde yazmıştır.⁴³⁷

Bu takrir Meclise sunulmuş ve suale cevap alınması için Maliye Vekâletine gönderilmiştir.⁴³⁸ Ancak bu konuda daha önce takrir veren Ziya Bey'in sualine bir cevap gelmediği gibi Murad Bey'in takririne de herhangi bir cevap verilmemiştir.

3.2.1.2. 1339 Senesi İkinci Alı Aylık Tahsisat Kanunu

Maliye ilgili konularda söz alan Murad Bey, 1339(1923) senesi ikinci Altı Aylık Tahsisat Kanunu münasebetiyle 29.9.1339(1923) tarihindeki oturumda görüşlerini ifade etmiştir.

İkinci Altı Aylık Tahsisat Kanunu'nda harap bölgelerdeki hükûmet konaklarının onarılması ile ilgili bir madde de yer almaktadır. Buna göre:

Madde 5: Gerek Ankara'da ve gerek vilayet-i sairede derdest-i inşa bulunan veya müceddeten inşa edilecek olan Hükûmet Konakları için Maliye bütçesinin 91'nci -inşaat ve tamirat- faslındaki (Hükûmet Konakları inşaatı) namıyla yeniden açılacak ikinci maddeye üç yüz bin lira tahsisat vazolunmuştur. İşbu tahsisattan sene-i haliye zarfında sarf edilemeyen mebaliğin 1340(1924) senesinde dahi sarfına devam olunacaktır.⁴³⁹

Murad Bey, Maliye Vekili'nin bu parayla pek çok hükûmet konağı yapacağı konusunda yanıldığını ifade ederek giderlerin umulduğundan fazla çıkacağını belirtti. Maliye Vekili'nin yanılma nedenini de şöyle açıkladı: *“Çünkü nerede devair mimarları bir keşif yaparlar. O keşifte pek çok aldanırlar. Zira gerek mutemetlerin, gerek mubayaa memurlarının tamamıyla*

³⁷⁸ B.C.A., 030.10.6.32.24.

⁴³⁸ T.B.M.M. ZC., C. 3, s. 391.

⁴³⁹ T.B.M.M. ZC., C. 2, s. 385.

işe hüsnü nezaret etmemeleri cihetiyle amele yevmiyesini ve mubayaa edilecek emvali bunlar tamamıyla düzgün hesap edemezler.” Amelelerin başında durmak ve işlerini kontrol etmekle yükümlü mutemet adı verilen amele başlarının işlerini aksatmasının da büyük bir sorun olduğunu belirtti. “...amele kendi hava ve hevesinde bırakılır, yani mebani-i hususiyede bir günde görülecek iş, mebani-i emriyede seksen günde gördürülür.” diyerek işlerin bu şekilde uzamasının da maliyeti önemli ölçüde arttırdığını ifade etti. Konuşmasının sonun da ise Maliye Vekili Bey’i şu şekilde ihtar etti. “...gerek Divan-ı Münasebatı şu ananevi fazla takyidinden vazgeçirmek ve gerek mutemetler, mimarlar üzerinde takyidat-ı lâzime icra etmeleri gerekir. Yoksa üç yüz bin lira ile hiçbir şey yapamazlar.”⁴⁴⁰

Maliye Vekili Hasan Fehmi Bey, Murad Bey’in değındığı Divan-ı Muhasebatın müşkülât göstermesi sonucu fazla para sarf edilmesi hususuna şöyle cevap verdi: “ *Divan-ı mühasebat devairin ve en ziyade Maliye Vekâletinin murakıbi olduğu için ben bu murakaBeyi mevcut olduğundan bir iki derece daha teşdidederlerse taraftarım. Çünkü Divan Meclis-i Aliye niyabeten ifayı vazife eder. Binaenaleyh, murakabe ne kadar sıkı olursa sarfiyat, bütçe ve Muhasebat-ı Umumiye kanunlarına o derece muvafık surette icra edilmiş olur.*”⁴⁴¹

3.2.1.3. Mükellefiyet-i Nakliye-i Askeriyye Kanunu

Millî Mücadele’nin ulaşım ile ilgili sorunlarını çözebilmek için Türkiye Büyük Millet Meclisi, Askeri Ulaştırma Yükümlülüğü anlamına gelen 223 sayılı Mükellefiyet-i Nakliye-i Askeriyye Kanunu’nu 18 Nisan 1922 tarihinde çıkarmıştır. Bu kanun maktu ve nisbi olarak iki bölümden oluşmaktadır. Maktu bölüm için her kişiden köylerde 50, şehir ve kasabalarda 100 kuruş alınması öngörülmüşken, nispi kısım için emlak, arazi ve temettü vergilerinin zamlarıyla

⁴⁴⁰ T.B.M.M. ZC., C. 2, s. 386.

⁴⁴¹ T.B.M.M. ZC., C. 2, s. 387.

birlikte ulaştığı mikar üzerinden belirlendiği matrah ile vergi toplanması kararlaştırılmıştır.⁴⁴²

Mahmut Murat Bey, bu kanun hakkında 4.11.1923 tarihinde bir temenni tavrı vermiştir. Mahmut Murat Bey, yukarıda bahsettiğimiz kanunun nispi bölümünde emlak, arazi ve temettü vergilerinin zorla alındığını, ancak zor şartlar altında bu verginin alınmasının gerekli olduğunu ifade etti. Ancak emlak ve arazi sahibi olmayanlardan temettü(kazanç) vergisinin 3-4 kat fazla yani kazancının % 20'si kadarının alınmasının mükellefleri zor durumda bıraktığını ifade etti. Ayrıca mükelleflerin ne kadar kazanç elde ettiklerini belirlemek için kurulan komisyonların da tüccarın dükkânına giderek mallarına bakıp ne kadar kazanç elde edebileceğini tahmin etmek yoluyla vergi miktarını belirlediklerini ifade ederek bunun kişinin simasına bakıp askere almaya benzediğini söyledi. Bu verginin miktarının belirlenmesinde ve toplanmasında daha dikkatli olunması için Maliye Vekaletine temennilerini bildirmiştir.⁴⁴³

4. RASİH (KAPLAN)

4.1. Rasih (KAPLAN) Bey'in Biyografisi

Birinci dönemde TBMM Antalya milletvekili olan Rasih Kaplan'ın özgeçmişi birinci dönem milletvekillerinin biyografileri kısmında mevcuttur.

II. Meclise çoğunlukla birinci grup üyeleri girmiştir. Ancak bunlar içinde ilmiye sınıfına mensup olanların sayısı azaltılarak 63 kişiden 10 kişiye düşürülmüş, Rasih Efendi bu 10 kişinin arasında yer almayı başarmıştır.⁴⁴⁴ 15 Temmuz 1923'te yapılan II. Dönem seçimlerine katılarak Antalya milletvekili seçilerek, 11.8.1923'te Meclise katıldı ve ertesi gün mazbatasını onaylandı. Rasih Efendi'in mazbatasına göre; Merkez'den 83, Alaiye'den 47, Akseki'den 63, Manavgat'tan 34, Korkuteli'nden 45, Elmalı'dan 30, Teke'den 21 ve Kaş'tan 32 oy alarak toplam 355 oy ile Antalya milletvekili seçilmiştir.⁴⁴⁵

II. dönem TBMM'deki faaliyetleri ise şöyledir:

⁴⁴² Cezmi Tezcan, "Tekalif-i Harbiye ve Tekalif-i Milliye Örneklerinde Savaş Dönemleri Mali Politikaları", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üni., Ankara, 2005, s. 121.

⁴⁴³ B.C.A., 030.10.6.38.18(4.11.1923).

⁴⁴⁴ Akın, a.g.e., s. 407.

⁴⁴⁵ TBMM Arşivi, Tercüme-i Hal Kâğıdı, Şahsi Dosya No: 29.

II. dönem milletvekilliği sırasında Şeriye ve Evkaf, Kanunu Esasi, Layiha, Memurin Muhakemat ve Diyanet ve Evkaf Komisyonlarında çalıştı.

Kızılay tarafından Hindistan'a gönderilen heyette ve Maraş'ın kurtuluş törenlerine katılan heyette yer aldı.⁴⁴⁶

II. Meclis'te 71 kere söz alarak en çok konuşma yapan mebuslar arasında yer almıştır.⁴⁴⁷ Bu dönemde 17 değişik konuda önergesi, Tütün İnhisarındaki suistimal, Duyumu Umumiye'deki yolsuzluk ve Yunanlı memurin istihdamı, Pera Palas Oteli'nin satılma nedeni, Çorum Müftüsü'nün kargalar hakkındaki fetvası konularındaki soruları ve genel kurulda pek çok konuda konuşması vardır.⁴⁴⁸

4.2. Rasih (KAPLAN) Bey'in Faaliyetleri

4.2.1. Dâhiliye

4.2.1.1. Cumhuriyetin İlanı

Mustafa Kemal Paşa, Türkiye Büyük Millet Meclisi halk adına kurulduktan sonra bile bunun padişahın düşman elinde olduğu ve Türk milletini kurtarmak için önderliği alamayacağı için yapıldığını söylemiştir. Yunanlılar denize döküldükten sonra arkasına topladığı halk yığınları, Mustafa Kemal'in padişahlığı kaldırmasını mümkün kılmıştır. Lozan'da Misak-ı Millî zaferinden emin olduktan sonra halifeliği kaldırmış ve Türkiye Cumhuriyetini kurmuştur.⁴⁴⁹

Cumhuriyetin ilan edilmesi üzerine Teşkilat-ı Esasiye Kanununda değişiklik yapılmıştır. Kanununun 11. Maddesi şöyledir.

Madde 11: Türkiye Reisicumhuru Devletin reisidir. Bu sıfatla lüzum gördükçe Meclise ve Heyet-i Vekileye riyaset eder.⁴⁵⁰ Bu maddeye göre artık Türk milleti, kimsenin saltanatı altında yaşamak zorunda kalmayacaktı.

⁴⁴⁶ Öztürk, a.g.e., s. 91.

⁴⁴⁷ Işıl Çakan, **Türk Parlamento Tarihinde II. Meclis**, Çağdaş Yay., İstanbul, 1999, s. 372.

⁴⁴⁸ Öztürk, a.g.e., s. 91.

⁴⁴⁹ Stanford J.shaw/ Ezel Kuralshaw, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, İstanbul, 1983, s. 445.

⁴⁵⁰ T.B.M.M. ZC., C. 3, s. 90.

Nihayet 29.10.1923 tarihinde Cumhuriyetin ilan edilmesi üzerine kürsüye çıkan Rasih Efendi'de bu konuda duygularını ifade etmiştir. Rasih Efendi, bu kanun maddesiyle Büyük Türk Milletinin, kendi kendini yönetmesinin bir kez daha kanıtlandığını ve milleti yönetmeyi kendilerinde hak görenlerin milletin önünde bir kez daha yenilgiye uğradıklarını belirtti. Türk Devletinin bundan sonra riyasette irsen gelmiş, oturmuş kimse görmeyeceğini ifade ederek şöyle devam etti: *“Türkler, Devletin Riyasetini, ilmi ile fazlı ile kendi memleketine, kendi milletine, kendi hizmetiyle tanınan kimselere verecektir.”* Meclisin bu kararıyla büyük bir iş başardığını, milletin özgür iradesini ön plana çıkardığını ifade ederek sözlerini şöyle tamamladı: *“Devletine riyaset edecek şahsı, ancak o mevkie getirecek seçme usulünü de kabul ediyorsunuz ki bu milletin ilelebet kendisini kurtaracak yollar ve günler içerisinde yaşıyorsunuz; yaşasın Türk milleti!”*⁴⁵¹

Türkiye Cumhuriyeti kuruluşunu tamamladıktan sonra cumhuriyetin esaslarını belirlemeye çalışıyordu. Bu esaslardan biride laikleşmeyi. Laikleşme, hukuk sisteminde birlik ve bütünlük, adalet ve eşitlik sağlayacak, imtiyazsız sınıfsız bir millet yaratacaktı. Yeni Türkiye'nin, çağdaş ülkeler arasında yerini alabilmesi için hızla laikleşmesi gerektiği gün gibi apaçıktı.⁴⁵²

4.2.1.2. Kılık Kıyafet Kanunu

Bu süreçte yapılan yeniliklerden biride kılık-kıyafet üzerinde olmuştur. Şapka giyilmesi konusundaki kanun teklifi 15 Ekim 1925 tarihinde Refik Bey (Konya) tarafından verilmiştir.⁴⁵³ Kanunun görüşülmesi ise 25 Ekim tarihinde başlamıştır. Ancak bu kanun Mecliste sert tartışmalara neden olmuştur. Bu kanunun gerekliliği ve İslami yaşam için bir sıkıntı oluşturmayacağı konusunda Rasih Efendi de bir konuşma yapmıştır.

Rasih Efendi, konuşmasında Peygamber Efendimizin, Roma İmparatorluğunun Şam Valisi tarafından hediye olarak gönderilen elbiseyi hiçbir tadilata tabi tutmadan giydiğinden bahsederek Peygamber'in bile

⁴⁵¹ T.B.M.M. ZC., C. 3, s. 95–96.

⁴⁵² Şimşir, a.g.e., s. 78.

⁴⁵³ T.B.M.M. ZC., C. 19, s. 222.

Hıristiyanlardan gelen bir elbiseyi giydiğini bunda bir sakınca görmediğini belirtti. Konuşmasına; “Şapka giyilmekle Hıristiyan olunmaz, Yahudiler şapka giydiler diye Hıristiyan mı olmuşlardır? Hindistan Mecusileri sarık sarıyorlar diye Müslüman mı olmuşlardır?”⁴⁵⁴ sözleriyle devam ederek şapka giymenin İslam yaşantısı için bir sıkıntı oluşturmayacağını belirtti.

Kanun hakkında yapılan sert tartışmalardan sonra yapılan oylama sonucunda 25 Kasım 1925 tarihinde kanun kabul edildi.⁴⁵⁵

Bu kanunun kabul edilmesiyle yeni kurulan Türk Devleti'nin sosyal yapılanmasında yeni bir adım daha atılmış oldu.

4.2.1.3. Tekke, Zaviye ve Türbelerin Kapatılması

Konya Mebusu Refik Bey ve rüfekasının, tekke, zaviye ve türbeler hakkında kanun teklifi 30.11.1341(1925) tarihindeki oturumda görüşülmüştür.

Kanunun birinci maddesine göre özetle şeyhlerin tasarrufunda tesis edilmiş olan tekke ve zaviyelerin, sahiplerinin diğer şekilde kullanımları saklı kalmak üzere kapatılması, cami veya mescit olarak istimal edilenlerinin de son bulması uygun görülüyordu. Maddenin devamında ise, kapatılan tekke, zaviye ve türbelerin kullanılmasına devam edenlerin ya da şeyh, derviş, mürit unvanlarını kullanarak, bu unvanlara mahsus kıyafetleri giyenlere üç aydan aşağı olmamak üzere hapis cezası ya da elli liradan aşağı para cezası uygulanacaktır ibaresi geçmektedir.⁴⁵⁶

Rasih Efendi, öncelikle bu kanun maddesinin Müslüman âlemine büyük bir hizmet olduğunu, ancak kanunun tasrih edilmesi gerektiğini ifade etti. Hakkı temellük ve hakkı tasarrufun mübhem bırakılmasının ilerde içinden çıkılmaz sorunlara sebep olacağını belirterek, bu müesseselerin ya vakıf ya da birisinin yaptırdığı binalar olduğunu ifade ederek şöyle devam etti: “*Bunlar tespit edilerek tefrik edilebilir. Vakıf ise doğrudan doğruya evkaf vaziyet eder. Onlardan alacağı varidatı cihet-i hayriyeye sarf eder. Değilse; avarız*

⁴⁵⁴ T.B.M.M. ZC., C. 19, s. 226-227.

⁴⁵⁵ T.B.M.M. ZC., C. 19, s. 247.

⁴⁵⁶ T.B.M.M. ZC., C. 19, s. 283-284.

*kabilinden ise Heyet-i Celilenin tensip edeceği bir şekilde ya maarife verilir yahut yine o da evkafa bırakılır, müessesat-ı diniyeye tahsis edilir.”*⁴⁵⁷

Tarikatların lağvedilmesiyle, memlekette meskenet, ilim ve sây düşmanlığının ortadan kaldırıldığını ve on bir asırdır Müslüman âleminin üzerinde bulunan bu afetin yok edildiğini ifade etti. Tarikatların Müslüman âlemine verdikleri zararlardan bahsederek sözlerini mebuslara seslenerek şöyle tamamladı: “*Bugün bu kanunu kabul ederken milyonlara bağlı olan Müslüman kitlelerine karşı bir intibah dersi, intibah devresi veriyorsunuz, onun için şayan-ı takdirdsiniz.*”⁴⁵⁸

Bu kanun ile tekke ve zaviyelerin kapatılması kabul edildi. Böylece büyük bir toplumsal ve sosyal sorun çözülmüş oldu. Dinî kıyafetlerin giyilmesi, isim ve sıfatların kullanılması yasaklanarak tarikatların faaliyetlerine son verilerek Türkiye Cumhuriyeti batılılaşma yolunda önemli bir adım daha atmış oldu.

4.2.1.4. Umum Memurin Kanunu

Antalya Mebusu Ahmet Saki Bey ve rüfekasının, Umum Memurin Kanunu teklifi kanunisi hakkında 15.3.1926 tarihindeki oturumda söz almıştır.

Kanunun dördüncü maddesinde memur olabilme şartları belirtilmiştir. Ancak Rasih Kaplan, memur olabilme şartlarında bazı eksiklikler olduğunu belirterek kanuna ek bir madde konulmasını teklif etti. Türk vatandaşlığına sonradan geçen kimselerin en azından beş sene sonra devlet memuriyeti yapabilmeleri şartı aranmasını teklif etti. Bunun amacını da şöyle açıklamaktadır: “... *Birçok casusların böyle devlet teşkilatı içerisine girmek ihtimali vardır. Bu arz ettiğim sebeplerden biridir. Onun için ben denizce hiç olmazsa böyle ferdi suretle geleceklere beş sene müddetle memuriyet tevcih edilmemelidir.*”⁴⁵⁹

Rasih Efendi'nin teklif ettiği kanun maddesi şöyledir:

⁴⁵⁷ T.B.M.M. ZC., C. 19, s. 285.

⁴⁵⁸ T.B.M.M. ZC., C. 19, s. 286.

⁴⁵⁹ T.B.M.M. ZC., C. 13, s. 180.

Madde 5: Mübadele veya birçok ailenin birden hicreti suretiyle Türkiye'ye gelenler müstesna olmak üzere fert olarak yanında efradıyla bulunsun bulunmasın iltica suretiyle yahut evvelki tabiiyetini terkle Türkiye tabiiyetine girenler bu muamelelerinin ikmalıyla Türkiye nüfusu sicillerine kayıtlarından beş sene mürur etmedikçe memur olamazlar.

Antalya

Rasih

Tekirdağ Mebusu Faik Bey, bir kimsenin Türk tabiiyetine girmesinin Tabiiyet Kanunuyla alakalı olduğunu belirterek sözlerine şöyle devam etti: “*O kanun mucibince Türk tabiiyetine girmiş olanlar arasında tefrik muamelesi yapılmasını caiz görmediler. Onun için encümen maalesef Rasih Efendi'in bu teklifine taraftar olamıyor.*”

Rasih Efendi'in teklif konusunda ısrarlı olması üzerine nazar-ı dikkate alınması için oylama yapıldı ve nazar-ı dikkate alındı. Encümen maddeyi kabul etmediğini, ancak bir defa takriri görüşmeye alabileceklerini açıkladı.⁴⁶⁰

4.2.1.5. Tayyare Cemiyeti

Tayyare Cemiyeti'ne yapılacak yardımın İdari Hususiyeler bütçesine eklenmesine dair kanun layihası hakkında 9.3.1927 tarihinde gizli oturum yapıldı.

Kanun layihası hakkında öncelikle Süleyman Sırrı Bey söz alarak neden bu yardımı kanun şekline getirmek istediklerini açıkladı. Süleyman Sırrı Bey, Tayyare Cemiyetine yapılacak yardımın, İdari Hususiyeler namına alınarak daha sonra Tayyare Cemiyetine devredileceğini, ancak İdari Hususiyelerin biz bu vergileri vermiyoruz, bu bizim hakkımızdır diyebilecekleri için bunun kanun şekline getirilmesi gerektiğini söyledi.

Şükrü Kaya Bey de (Menteşe), bu kararın gizli oturumda zapta geçirilmesi durumunda ilerde her hangi bir müşkülata ortaya çıkmayacağını belirtti.

⁴⁶⁰ T.B.M.M. ZC., C. 13, s. 181.

Rasih Efendi ise, bu şekilde Dâhiliye Vekâletinin işin içinden çıkamayacağını belirterek, Tayyare Cemiyeti için bir karar değil de bir kanun hazırlanmasının daha uygun olacağını ifade etti. İdari Hususiyelerin kanunen muayyen bir bütçe ile hareket ettiklerini ve bu nedenle Tayyare Cemiyeti için vergi kanununa bir ekleme yapılması gerektiğini söyledi.⁴⁶¹

Şükrü Bey'in, dâhili ve harici bazı öneriler olduğunu ifade ederek dahiliye ve hariciye encümenlerinin birlikte çalışmaları sonucunda bir karar verilmesini teklif etmesi üzerine müzakere edilecek bir şey kalmadığına karar verilerek oy birliğiyle aleni celseye geçilmesine karar verilmiştir.⁴⁶²

4.2.2. Hariciye

Türkiye ile Yunanistan arasında mevcut sorunların etraflıca ele alınması sonucu 1 Aralık 1926'da Atina Anlaşması imzalandı. Bu anlaşmayla etabli sorunda siyasi bir çözüme kavuşmaktaydı. Anlaşmaya göre, Yunanistan'da bulunan ve Türklere ait olan emlak, Muhtelit Komisyon tarafından tespit edilen fiyat üzerinden, Yunanistan hükümetince satın alınacaktı. Buna karşılık, Türkiye'de bulunan ve 1912 yılından önce Anadolu'yu terk eden Rumlarla genel olarak diğer Rumlara ait emlak sahiplerine iade edilecekti.⁴⁶³

Yunanistan Cumhuriyeti ile akt ve imza olunan anlaşma ile eklerinin tasdiki hakkında (1/1039) numaralı kanun layihası hakkında 5.3.1927 tarihindeki oturumda Rasih Efendi de söz aldı.

Hariciye Vekili Dr. Tevfik Rüştü (İzmir), bu meselenin uzun zamandır encümen tarafından tetkik edildiğini ifade etti ve itilafnamenin bir an önce tasdik edilmesini rica etti.

Bunun üzerine söz alan Rasih Efendi, bu konunun uzun zamandır üzerinde çalışanları meşgul ettiğini ve çok emek sarf edildiğini belirttiikten sonra itilafnamenin tasdik edilmesiyle işin bitmeyeceğini ifade etti. Lozan Ahitnamesinden sonra geçen üç dört sene içerisinde Hükümetin gösterdiği iyi

⁴⁶¹ T.B.M.M. GZC., C. 4, s. 575.

⁴⁶² T.B.M.M. GZC., C. 4, s. 577.

⁴⁶³ M. Murat Hatipoğlu, *Yakın Tarihte Türkiye ve Yunanistan (1923-1954)*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1997, s. 51-52.

niyete karşılık bulunamadığını belirterek aynı olayın bu konuda da yaşanmaması için tedbirli olmak gerektiğini vurguladı. Anlaşmadan sonra mübadil Yunanlılardan gelip emlakine oturanların olduğunu ancak bizimkilerden bir kişinin gidip aynı şeyi yapmasına izin verilmediğini ifade ederek sözlerini şöyle tamamladı: *“Onun için Hükümetimizin, itilafnameyi akdetmedeki hüsnüyet ve rueviyeti ve gayreti tatbik nokta-i nazarından da çok hassas olarak göstermesini ve tatbikatta bilhassa gösterdiğimiz hüsnüniyete mukabeleyi çok arzu ettiğimiz her vakit için göz önünde tutmasını hükümetimizden rica ederiz.”*⁴⁶⁴

Anlaşma onaylanarak 23 Haziran 1927 tarihinde karşılıklı uygulamaya başlandı. Ancak uygulama konusunda zorluklar olmuş ve bunlar gerginliklerin yaşanmasına neden olmuştur. Yunan yönetiminin değişmesi ilişkilerin yumuşamasını daha barışçı bir havanın oluşmasını sağlamıştır.⁴⁶⁵

4.2.3. Maliye

4.2.3.1. Ziraat Bankası 1923 Senesi Bütçesi

Ziraat Bankasının, 1339(1923) senesi bütçesi layihası hakkında 26.11.1339(1923) tarihindeki konuşmasında:

Rasih Efendi, Ziraat Bankası şubelerinin memur azlığından dolayı hizmet verememekten şikâyet ettiklerini bu yüzden de çiftçilerin mağdur olduklarını belirtti. Bu sorunu çözmek amacıyla sorun yaşanan muhitte yeni bir şube açılması kararlaştırılmıştı. Ancak şubenin açılabilmesi için eski şubedeki borçların yeni şubeye aktarılması yeni bir defter açılması gerekiyordu. Eski şubelerin açılacak yeni şubelere defterleri göndermediği için ziraatın en yoğun olduğu Manavgat, Korkuteli ve Finike kazalarında yeni şubelerin açılmadığını ve çiftçilerin mağdur olduklarını belirtti. Memurların işlerini yapmayarak bu hesapları çıkarmadıklarını görevlerini yerine getirmediklerini ifade ederek sözlerini şöyle tamamladı: *“İktisat Vekili Beyefendi, çiftçilerin ihtiyaçlarını bir*

⁴⁶⁴ T.B.M.M. ZC., C. 30, s. 63.

⁴⁶⁵ Hatipoğlu, a.g.e., s. 53.

an evvel temin etmek için arz ettiğim bu bahaneleri, sebepleri izale ettirerek bir an evvel küşadını temin etmelidirler.”⁴⁶⁶

4.2.3.2. Tapu Müdüriyeti Bütçesi

Tapu Müdüriyeti Umumiyesi bütçesi görüşülürken 14.2.1341(1925) tarihindeki oturumda söz almıştır.

Tapu dairelerine gereken önemin verilmediğini, o vakte kadar hiç bir şey yapmadıklarını belirterek, arazi kaydı yaptırmanın mümkün olmadığını ifade etti. “87 yoklaması, 93 yoklaması, 304 yoklaması, 307 yoklaması namıyla vaktiyle birkaç kâğıt yapılmış. Bunlar da aynen aşar vergisinin tozlu defterleri gibidir.” Bu kayıtların da yetersiz olduğunu, kâğıtları bulmanın imkânsız olduğunu ifade ederek Maliye Vekili’ne seslenerek: “...emlak ve arazi üzerine tahrir icrası hakkında bir layiha hazırlanmış olduğunu söylediler. Bu layiha hazırlanırken Meclis-i Âlinin nazar-ı itibara nazar-ı dikkate alacağı bir mesele daha vardır ki, o da arazi kanununun tadilidir. Tahrire başlamadan evvel bu mevadın tadili zaruridir.”⁴⁶⁷ demiştir.

Rasih Efendi, emlak ve araziler konusunda düzenlemeler yapılması gerektiğini savunuyordu. Vatan toprakları içindeki emlak ve arazinin kesinlikle yabancılara satılmaması ve kiralanmaması gerektiğini savunarak, bunun ülke bütünlüğü için tehlike oluşturacağına inanıyordu. Bu nedenle de Maliye Vekâletinden emlak ve arazilerle ilgili kanunun tadil edilmesini istiyordu.

Pera Palas Otelinin yabancılara satılmasının gündeme gelmesi üzerine de Rasih Efendi, bu olaya karşı çıkmıştır. İstanbul’daki emlak ve arazinin elde tutulması gerekirken Pera Palas gibi önemli bir yerin yabancılara satılmasının düşünülmesini bile anlayamadığını ifade etti. Bu düşünceden vazgeçilmesi gerektiğini belirterek Maliye Vekâletine 16.9.1339(1923) tarihinde bir sual takriri vermiştir.⁴⁶⁸

⁴⁶⁶ T.B.M.M. ZC., C. 3, s. 604–608.

⁴⁶⁷ T.B.M.M. ZC., C. 13–1, s. 403–404.

⁴⁶⁸ B.C.A., 030.6.31.6(16.9.1923), Ek: 17.

4.2.3.2. Duyun-u Umumiye ve Gümrük İdaresindeki Yolsuzluklar

Rasih Efendi, Gümüşhane Mebusu Murat Bey ve İstanbul Mebusu Ali Rıza Bey ile birlikte 20.11.1923 tarihinde Duyun-u Umumiye ve gümrük idarelerindeki yolsuzluklar ve buralarda biran evvel Türk memurların çalıştırılmasına dair Maliye Vekâletine soru önergesi vermişlerdir.⁴⁶⁹

Bu soru önergesine Maliye Vekili Hasan Fehmi Bey, 12.12. 1339(1923) tarihindeki oturumda cevap vermiştir.

Hasan Fehmi Bey, konuyla ilgili çalışmalarının daha önceden başlatıldığını, Duyun-u Umumiye bütçesini talep ettiklerini ve tetkiklerinin devam ettiğini söyledi. Fazla memurların çıkarılması için talepte bulduklarını ve bu taleplerinin de yerine getirildiğini belirterek teftiş için görevlendirilen üç müfettişin raporlarının tamamlanması hâlinde Heyet-i Celileye bu raporların sunulacağını ifade etti.

Rasih Efendi, teftiş ediliyorsa sonucunu bekleyeceğini bildirdi.

Hasan Fehmi Bey ise, teftiş sonunda eğer lüzumlu bir şey görürlerse Heyet-i Celileye bildireceklerini söyledi.⁴⁷⁰

4.2.3.3. Seyrisefain İdaresi

Seyrisefain İdaresinin kökü ilk Türk gemileri “*Seyri Bahri*” ve “*Seyri Hayır*” alınmasıyla 1844 yılında kurulan “*Fevaidi Osmaniye İdaresi*” ne dayanmaktadır. 28 ağustos 1910 tarihinde idarenin adı “*Osmanlı Seyrisefain İdaresi*” olarak değiştirilmiştir. Bu idare devletin gemi inşa ve işletmelerini elinde bulundurmaktaydı.⁴⁷¹

Rasih Efendi, deniz işletmelerinin Türkiye Cumhuriyeti için çok önemli olduğuna inanıyordu. Kaçakçılığın önüne geçmek ve kara yolu ile ulaşılamayan yerlerdeki ticareti geliştirmek için Seyrisefain İdaresine önem verilmesi gerektiğini düşünüyordu. Seyrisefain’in önemini anlatmak için

⁴⁶⁹ BCA. 30.10.6.32.25.

⁴⁷⁰ T.B.M.M. ZC., C. 4, s. 175.

⁴⁷¹ Memduh Yaşa, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi (1923-1978)*, Akbank Kültür Yay., İstanbul, 1980, s. 276.

Seyrisefain Müdüriyeti Umumiyesinin 1341(1925) senesi bütçesinin tartışıldığı 1.4.1341(1925) tarihindeki oturumda söz almıştır.

Rasih Efendi, öncelikle Seyrisefainin memlekete yapmış olduğu hizmetlerden bahsetti. Deniz üzerindeki ticari gelişmenin seyrisefain vasıtasıyla ortaya çıktığını belirterek, yapmış oldukları seferler sayesinde Türk sahillerinin ecnebi sancaklarının gölgesinden kurtulduğunu ifade etti. Eskişehir Mebusu Arif Bey'in, "*Onu Lozan Mübadelesi temin etmiştir.*" sözü üzerine "*Vasıta olmazsa Lozan Mübadelesi, kendi kendine temin edemez. Seyrisefain bugün Türk milletinin deniz üzerinde bayrağını hâkim olarak taşımış ve o sefâil, birçok ecnebi şirketin, birçok ecnebi sancağın gölgesinden kurtulmuş.*" diyerek cevap verdi. Bazı seferlerde kar etmese bile müstemleke devletlere karşı Türk onurunun korunmasında milyonlarca liraya elde edilemeyecek bir kazanç sağladığını belirtti.⁴⁷²

Seyrisefain idaresinde birkaç aksaklıktan da bahsetti. Birinci olarak; müfettişlerin, teftiş için anında hareket edememeleri nedeniyle denetimin eksik olduğunu ve bunun içinde sahillerde seyrisefainleri takip eden vapurların bulunmasının elzem olacağını belirtti. İkincisi ise, kaçakçılık konusundadır. Yolların eksikliğinden dolayı sahil kesimindeki kazalar da yaşayan insanların ihtiyaçlarını kaçakçılar vasıtasıyla gördüklerini ve bunların ecnebi kaçakçılar olduklarını, bunun önüne geçmek için de, hiç kar etmese bile vapurların bu sahillere uğrayarak denetimi sağlamaları gerektiğini ifade etti. Bunun gerekliliğini ve faydasını şöyle anlattı: "*Seyrisefainin her hafta muntazaman sahildeki kazalarımıza, kar etsin etmesin, gidişte ve dönüşte uğraması idari cihetten faydayı muciptir. Her vakit için sevhilde bulunan kazalar teftiş edilebilir. İktisadi faydası da muciptir. Kazaların inkişafına başka surette imkân yoktur.*"⁴⁷³

Rasih Efendi, yaklaşık bir yıl sonra 28.2.1926 tarihinde Seyrisefain İdaresi Bütçesi tartışılırken söz almıştır.

⁴⁷² T.B.M.M. ZC., C. 17, s. 13-14.

⁴⁷³ T.B.M.M. ZC., C. 17, s. 14 .

Rasih Efendi, konuşmasına daha önceki yıl da aynı konuyu vurguladığını hatırlatarak başladı. Akdeniz sahilindeki üç vilayetin, Muğla, Antalya ve Silifke'nin, yapacakları ithalat ve ihracatı ancak seyrisefain vasıtasıyla yapabileceklerini belirterek daha önce de bahsetmesine rağmen gerekli yatırımların yapılmadığını ve bu kıyı şeridindeki vilayetlerin mağdur duruma düştüklerini ifade ederek şöyle devam etti: *“Hatta bu zarureti Rüsumat Müdür-ü Umumisi, bu sene bizzat görmüştür. O sahillerdeki rüsumat varidatının ne kadar ziyana uğradığını müşahede etmiştir. Dâhilde tüccar, kaçakçılık yüzünden çok zarar görüyor.”*

Bu vilayetlerin yeterli yola ve araca sahip olmamalarından dolayı posta işlerini göremediklerini ayrıca mali ve idari teftişlerin de yeterince yapılamadığını belirterek, buraların sahillerini seyrisefain kurtaracağını ifade ederek sözlerini şöyle tamamladı: *“Bu sene için burada gördüğümüz tahsisat, merakib-i bahriye ve esham mübayaatı, tesis ve icar faslı olarak 139 bin liralık bir para vardır. Zannederseniz 139 bin lira ile hiçbir iş göremeyeceğimize kani olacağız. Onun için bu işin biraz tenevvür etmesini rica edeceğim.”*⁴⁷⁴

Ticaret Vekili Ali Cenani Bey, Rasih Efendi'e katıldığını bu ihtiyacın giderilmesi gerektiğini ancak yeterli mali kaynak olmadığını şu şekilde ifade etti: *“Bu zarureti görüp tasdik etmekle o zarureti izale etmek için gerekli olan tedbiri yapmak kolay değildir. Yarayı bulduk, fakat onun izalesi paraya tevakkuf ediyor. İkisi aynı şey değildir.”* Başka yerlerdeki vapurların buralara kaydırılması hususunda da şu açıklamayı yaptı: *“Mevcut vapurlar arasında Karadeniz sahilindeki vapurları alıp hepsini Akdeniz sahillerine tahsis etmenin imkânı yoktur.”*⁴⁷⁵

4.2.4.4. Muvazene-i Umumiye Kanunu

1341(1925) senesi Muvazene-i Umumiye Kanunu'nun (Genel Bütçe Kanunu) konuşulduğu 8.4.1341(1925) tarihindeki oturumda kanunun 18. maddesinin iptali için tahrir vermiştir.

⁴⁷⁴ T.B.M.M. ZC., C. 22, s. 381.

⁴⁷⁵ T.B.M.M. ZC., C. 22, s. 384.

Madde 18: Kıl keçilerinin beherinden İdare-i Hususiyeler namına Meclis-i Umumiler kararıyla resmi aslinin yüzde ellisini tecavüz etmemek üzere küsuratı munzama alınabilir.

Rasih Efendi, kanunun 18. maddesinde, ağnam vergisine yılda 5 kuruş zam ettiklerini belirterek ayrıca bunun üzerine tekrar resmi aslinin yüzde ellisi nispetinde İdari Hususiyeler namına salahiyet verecek olurlarsa kıl keçilerinden istifade etmelerinin imkânı kalmayacağını ifade etti. Ayrıca kıl keçilerinin verimsiz bir hayvan olduğu için diğer keçi ve koyun türlerine göre daha az gelir sağladığını hatırlatarak ona göre vergi koymaları gerektiğini belirtti. Bu hayvanı yetiştiren yerlerin fakirliğini anlatarak şöyle devam etti: “*Her ferdin ya da ailenin yüz elli keçisi varsa bunlarla ancak maişetini temin edebilir. Bundan fazla vergi almak esas-ı muvafık değildir.*”⁴⁷⁶

Bu maddenin tayıyılması için şu taktıriri verdi:

Riyaseti Celileye

Muvazene-i Umumiye layihasının 18. maddesinin tayıyını arz ve teklif ederiz.

Antalya

Antalya

Rasih

Ahmet Saki

Maddenin tayıyılması için verdikleri taktıriri yapılan oylama sonucunda oy birliğiyle kabul edilmiştir.⁴⁷⁷

4.2.4. Askeri

1297 – 1371 (dâhil) tevellütlü firar, bakaya, tecavüzü müddet, âdem-i icabet ve nüfusu mektube erbabı haklarında yapılacak muameleyi nâtik kanun hakkında 18.10.1339(1923) tarihinde yapılan oturumda;

Kanunun 3. maddesine göre; 1310 ile 1315 tevellütlü efrattan her ne sebeple olursa olsun tayin kılındıkları müddetlerle askerlik vazifesini

⁴⁷⁶ T.B.M.M. ZC., C. 17, s. 176–177.

⁴⁷⁷ T.B.M.M. ZC., C. 17, s. 181.

yapmayanların yakalanarak gerekli görülen sürede askerliklerini tamamlamaları teklif ediliyordu.

Rasih Efendi, Harbi Umumide o güne kadar askerlik görevinin büyük yükünü 1310 -1315 tevellütlü askerlerin çektiğini, hatta Mondros Mütarekesi'nden sonra 1310'a kadar olan diğer sınıflar terhis edilirken bunların terhis edilmediğini söyledi. Millî Mücadele başlarında bile bu sınıfın görevlerini yaptıklarını ifade ederek, yaklaşık on yıl kadar vazife yapan 1310–1315 tevellütlü sınıfın bu maddede yer almasının haksızlık olacağını belirtti.

Lazistan Mebusu Fuad Bey: *“Bunlar hakkında bir şey yoktur.”*

Rasih Efendi: *“Vardır. Okuyun (A) fıkrasını: Adem-i icabet ve bakaya, firer tecavüzü müddet”*

Tokat Mebusu Mustafa Vasfi Bey: *“Hiç askerlik etmemiş olanlara?”*

Rasih Efendi: *“Hiç askerlik etmemiş olanlara tecavüzü müddet olmaz. Firar da olamaz, bakayada olamaz. Onun için bunların firariliği, bakayalığı veya tecavüzü müddeti aranacak olursa haksızlık edilmiş olur. On sene askerlik etmiştir.”*

Dersim Mebusu Feridun Fikri Bey: *“Altı ay hizmet-i nizamiye mahiyetinde hizmet etmişse sorun yoktur. Bu hiç askerlik etmeyenler içindir.”*

Rasih Efendi, devlet görevi yaparken tecil edilenler olduğunu, bunların da bu madde kapsamına girdiğini, ifade ederek, *“Telgrafçılar vardır. Gece gündüz vazife başında çalıştırdığımız insanlardır. Onlar asker gibi çalışmışlardır. Onun için bu maddenin tadil edilmesini rica ederim.”*⁴⁷⁸

Bu madde de neden 1310 – 1315 dendiğini Eskişehir Mebusu Arif Bey, açıklık getirdi ve bu da Rasih Efendinin memnun olmasını sağladı. Hazırda 70-80 bin askeri olan ordunun seferde 200–300 bine çıkacağını bununda 1310 ila 1315 tevellütlülerle doldurulabileceği düşünülerek bu maddenin konduğunu ifade etti. Neden askeri terbiyeye alındıklarını da şöyle açıkladı: *“Ordunun boşluklarını dolduracak herhangi bir ihtiyar hiç takım ve terbiye görmemiş,*

⁴⁷⁸ T.B.M.M. ZC., C. 2, s. 785.

eline silah almamışsa ordunun kudret ve kıymeti askeriyesini tenzil eder. O nokta-i nazardan bunları talim ve terbiyeye mecbur tuttuk.” Ayrıca okumuş olanların askerlik süreleri bitirmiş oldukları mekteplere ve yapmış oldukları görevlere göre üç ya da dört aya düşürülmüştür.⁴⁷⁹

4.2.5. Sağlık

Rasih Efendi, sağlık konularına da ilgi göstermiştir. Özellikle tıp, dişçilik ve eczacılık öğrencilerinin sorunlarıyla yakından ilgilenmiştir.

Sağlık alanında yetişmiş eleman azlığından dolayı dişçi ve eczacı mekteplerine girmek isteyen talebelere kolaylık gösterilmesi çalışmalar yapmıştır. Talebelerin dişçilik ve eczacılık mekteplerine girmelerinde kolaylık sağlanması için Riyaseti Celiliye 10.10.1339(1923) tarihinde bir tahrir vermiştir.⁴⁸⁰

Mecliste 30.10.1339(1923) tarihindeki Tıp Fakültesinden neş’et edecek etibbayı mülkiyenin suret-i istihdamları hakkındaki kanun layihasının 2. Maddesi hakkında söz almıştır.

Madde 2: Elyevm tahsilde bulunan ve 1339(1923) senesinden itibaren Tıp Fakültesine duhul edecek olan talebeden hükümetin lüzum göstereceği mahallerde üç sene hizmet edeceklerini taahhüt edenleri meccani ve leyli ikmal tahsilleri masrafı hükümetçe deruhte olur.

Rasih Efendi, Hükümetin nahiyelerin sağlık sorunları böyle kalıcı yollarla değil kesin bir çözüm üreterek çözmesi gerektiğini belirtti. Doktorların üç sene ya da iki sene değil sürekli olarak nahiyelerde bulunmaları gerektiğini ifade ederek bunun için de masrafı üstlenilen öğrencilerin doktor bulunmayan memleketlerden seçilerek tekrar buralara yerleştirilmeleri gerektiğini savundu. *“Kazalara ve mülhakata gönderilecek doktorlar o kazalardan alınacak talebelerden yetiştirilmek suretiyle olmalı ki, yerli olarak bir doktoru memleketine yerleştirmiş olalım.”*⁴⁸¹

⁴⁷⁹ T.B.M.M. ZC., C. 2, s. 785–786.

⁴⁸⁰ B.C.A., 030.10.6.31.33(14.10.1923), Ek: 18.

⁴⁸¹ T.B.M.M. ZC., C. 3, s. 108–109.

Bu konuda değindiği bir diğer sorun ise, nahiyelerde eczane bulunmamasıdır. Doktor gönderilse bile verilecek ilaç olmadığı için hastalıklara çare olamayacaklarını ifade etti. Hükümetin sadece doktor göndererek sorunları çözdüğünü sanmaması gerektiğini belirterek řu öneride bulundu: “*Her halde ameli bir kaza ve nahiye merkezlerimizde açılması lâbüt ve zaruri olan eczaneleri, arz ettiğim gibi, belediye ve idari hususiyelere açtırsın.*”⁴⁸²

Rasih Efendi, milletvekilliği döneminde sağlık sorunlarıyla yakından ilgilenmiş, sağlık komisyonlarında görev almıştır. Özellikle sağlık eğitimi alan öğrencilerin sorunlarıyla yakından ilgilenmiştir.

---

⁴⁸² T.B.M.M. ZC., C. 3, s. 109.

SONUÇ

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra İtilaf Devletleri, Osmanlı Devleti'ne zorla imzalattıkları Sevr ve Mondros Anlaşmalarıyla yüzyıllardır süregelen Türk Milleti'ni yok ederek Anadolu'yu paylaşma hedeflerine nihayet ulaştıklarını düşünerek işgallere başladılar. Ancak Türk Milleti'nin azim ve kararlılığını hiç hesaba katmıyorlardı. İstanbul Hükümetinin işgalleri kabul eder tavrı karşısında Anadolu halkı teslim olmayı asla kabul etmemiştir. Mustafa Kemal'in Anadolu'ya ayak basmasıyla birlikte Türk milleti yeniden umutlanmış, kurtuluş temelleri atılmaya başlanmıştır.

Mustafa Kemal de kurtuluşun sadece ve sadece milletin azim ve kararıyla sağlanabileceğinin farkındaydı. Bu nedenle Millî Mücadeleyi millet adına idare edecek, gücünü Türk Milleti'nden alacak Türkiye Büyük Millet Meclisi 23 Nisan 1920 tarihinde Ankara'da kurulmuştur.

Bu sırada Anadolu'nun her yeri İtilaf Devletleri tarafından işgal edilirken Antalya da İtalyanlar tarafından işgal edilmiştir. Antalya'nın İtalyan işgaline karşı koymadığı hatta işgalcileri kendi rızalarıyla şehre aldıkları söylene de bu tamamen İtalyanların bir oyununun sonucudur. İtalyanlar diğer işgal güçleri gibi kaba kuvvete başvuruyorlar, halkın güvenini kazanmaya ve iyi ilişkiler kurmaya çalışıyorlardı. Bu da İtalyanlar ile Antalya halkı arasında sorun yaşanmasını engelliyordu. İtalyanlar, halkı hükümetlerine karşı kıskırtmak ve kendi yanlarına çekmek suretiyle istediklerini alma yolunu seçmişlerdi. Ancak Antalya halkı İtalyanların bu oyunlarına gelmemiş, tüm Anadolu'da olduğu gibi işgale karşı mücadele etmişlerdir. Türk kuvvetlerinin, Anadolu'nun çeşitli yerlerinde mücadele etmesi nedeniyle bir de İtalyanlarla uğraşmaması için bilinçli olarak İtalyanlar ile iyi geçinmeye gayret göstermişlerdir.

Anadolu'nun her yerinde olduğu gibi Antalya'da da Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulmuştur. Birinci Dönem milletvekillerinin tamamı bu cemiyet altında faaliyet göstermişlerdir. Düşmanların Anadolu'da yaptıkları işgalleri

protesto etmek, İtalyanlardan satın aldıkları silah ve cephaneyi batı cephesindeki kuvvetlere göndermek gibi önemli çalışmalarda bulunmuşlardır. Ayrıca İzmir’de faaliyet gösteren Hüseyin Rüştü Bey’in Anadolu gazetesinin Yunanlılar tarafından kapatılması üzerine gazeteyi Antalya’ya taşıyarak Antalya’da Anadolu adıyla yayımlanmasını sağlamışlardır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin açılmasına karar verilmesi üzerine yapılan seçimle Rasih Kaplan, Halil İbrahim Bey, Hasan Tahsin, Mustafa Bey, Ali Vefa Bey ve İstanbul’dan kaçarak Ankara’ya ulaşan Hamdullah Suphi Bey milletvekili seçildiler ve 8 Mayıs 1920 tarihinde Meclise katıldılar.

Birinci dönemde Meclise katılan Antalya milletvekilleri genelde yüksek tahsilli kişilerdi. Hamdullah Suphi Darülfünun müderrisliği, Hasan Tahsin PTT müdürlüğü, Mustafa Bey belediye reisliği, Ali Vefa Bey kaymakamlık, Halil İbrahim Bey öğretmenlik ve avukatlık, Rasih Kaplan ise Liva Daimi encümenliği azalığı gibi görevlerini bırakarak Meclise katılmışlardır.

Bu dönem milletvekillerinden ikisi Hamdullah Suphi Bey ve Rasih Kaplan ön plana çıkmaktadırlar. Hamdullah Suphi Bey, 14.12.1920 tarihinde Meclisin ikinci maarif vekili olarak göreve başlamış ve iki dönem maarif vekilliği yapmıştır. Ayrıca hatipliği ile de ön plana çıkan Hamdullah Suphi Bey, kürsüden yaptığı konuşmalarda çoğu milletvekilini kendine hayran bırakmıştır. En önemlisi ise İstiklal Marşı’nı Mehmet Akif Ersoy’a yazdırarak Mecliste kabul edilmesini sağlamıştır.

Rasih Kaplan ise Eskişehir İstiklal Mahkemesi’nde görev almış, önemli kararlara imza atmıştır. Antalya milletvekilleri arasında en çok kürsüye çıkan kendisi olmuştur.

Rasih Kaplan, Hamdullah Suphi Bey ve Ali Vefa Seyhanlı Birinci Grup içinde yer alırken Hasan Tahsin Bey, Halil İbrahim Bey ve Mustafa Bey İkinci Grupta yer almışlardır. İkinci Dönem’de sadece Birinci Gurup üyeleri Rasih Kaplan ve Hamdullah Suphi Meclise girebilmiş, Ali Vefa Bey 26 Kasım 1923’te Kayseri Valisi olmuştur. İkinci Gurup üyesi milletvekilleri ise Meclise girememiş eski işlerine devam etmişlerdir.

Millî Mücadele'nin karar mekanizmasını oluşturan ve yani Türk Devleti'nin temellerini atan Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ruhuna uygun olarak Antalya milletvekilleri de ellerinden gelen tüm gayreti göstererek vatana ve millete faydalı olmuşlardır.

İkinci Dönem milletvekilleri ise, 15 Temmuz 1923 tarihinde yapılan seçimleri kazanan, Hasan Sıtkı Bey, Ahmet Saki Bey, Mahmut Murat Bey ve Birinci Dönem Milletvekili olan Rasih Kaplan olmuşlardır. Seçimden sonra Ankara'ya giderek 12.8.1923 tarihinde Meclise katıldılar.

İkinci Dönem milletvekillerinin de öğrenim dereceleri ve meslekleri oldukça yüksektir. Ali Vefa Bey, Hukuk öğretmenliği ve avukatlık yapıyordu. Hasan Sıtkı Bey, avukatlık yapıyordu ve ayrıca Antalya Müdafaa-i Hukuk Heyeti Başkanıydı. Mahmut Murat Bey ise Hukuk eğitimi almış ve baba mesleği olan ticaretle uğraşıyordu.

İkinci Dönemde Antalya milletvekilleri arasında öne çıkan isimler Ali Vefa Bey ve Rasih Kaplandı. Mahmut Murat Bey ve Hasan Sıtkı Bey, pek fazla kürsüye çıkmamışlardır.

Birinci Meclisten görevi devralan İkinci Dönem milletvekilleri yeni Türk Devleti'nin kuruluşunu tamamladığı bu dönemde ellerinden gelen çabayı göstererek vatana ve millete faydalı işler yapmaya çalışmışlardır.

Millî Mücadele'nin karar mekanizmasını oluşturan Türkiye Büyük Millet Meclisi verdiği kararlarla gerek Millî Mücadele'nin kazanılmasında gerekse yeni kurulan Türk Devleti'nin temellerinin oluşturulmasında önemli çalışmalar yapmıştır. Birinci Meclisten görevi devralan İkinci Meclis ise temelleri atılan Türk Devleti'nin kuruluşunu tamamlamaya çalışmış, Türkiye Cumhuriyeti'nin belli başlı esaslarını hayata geçirmiştir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi çatısı altında görev yapan Birinci ve İkinci Dönem Antalya milletvekilleri de Meclisin kutsal ruhuna yakışır şekilde ellerinde gelen tüm gayreti göstererek Türk Milleti'nin kalbinde ve Türk Tarihindeki unutulmaz yerlerini almışlardır. Bize düşen görev ise, Millî Mücadelenin kazanılmasında ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasında çok

büyük emekleri olan bu yüce insanların hayatlarını araştırmak, anlamak ve ders çıkarmaktır.

KAYNAKÇA

I. ARŞİV BELGELERİ

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

No: 030.10.4.23.42

No: 030.10.7.43.39

No: 030.10.6.32.24

No: 030.10.6.38.18

No: 030.10.6.31.6

No: 030.10.6.31.33

No: 030.10.6.32.25

Emekli Sandığı Genel Müdürlüğü Arşivi, Ali Vefa SEYHANLI,
Şahsi Dosya

Emekli Sandığı Genel Müdürlüğü Arşivi, Ahmet Saki DERİN, Şahsi
Dosya

Emekli Sandığı Genel Müdürlüğü Arşivi, Halil İbrahim ÖZKAYA,
Şahsi Dosya

Emekli Sandığı Genel Müdürlüğü Arşivi, Hamdullah Suphi
TANRIÖVER, Şahsi Dosya

Emekli Sandığı Genel Müdürlüğü Arşivi, Mustafa İBRİŞİM, Şahsi
Dosya

Emekli Sandığı Genel Müdürlüğü Arşivi, Rasih KAPLAN, Şahsi
Dosya

Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi, 24 No'lu Şahsi Dosya

Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi, 25 No'lu Şahsi Dosya

Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi, 27 No'lu Şahsi Dosya

Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi, 28 No'lu Şahsi Dosya

Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi, 29 No'lu Şahsi Dosya

Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi, 450 No'lu Şahsi Dosya

Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi, 451 No'lu Şahsi Dosya

Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi, 452 No'lu Şahsi Dosya

II. RESMİ YAYINLAR

Antalya İl Yıllığı (1967), Antalya, 1967.

Millî Mücadele Dönemi Bütçeleri ve Mali Mevzuatı (1920-1923),
T.C. Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, Ankara, 1994.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları, C. I-IV, Türkiye
İş Bankası Yayınları, Ankara, 1985.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri, Devre: I, C. I-XXIX,
T.B.M.M. Matbaası, Ankara, 1958–1960.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri, Devre: II, C. I-
XXXI, T.M.M.M. Matbaası, Ankara, 1958-1976.

III. GAZETELER ve DERGİLER

Cumhuriyet Gazetesi

Cumhuriyet Gazetesi

Yeşil Antalya Gazetesi

Ankara Üni. Hukuk Fakültesi Dergisi

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi

Kızıl Elma Dergisi

S.Ü. Ata Dergisi

S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi

Türk Kültürü Dergisi

Türk Yurdu Dergisi

IV. HATIRALAR

AĞAOĞLU, Samet, **Babamın Arkadaşları**, 3. Baskı, İst. 1969.

ATATÜRK, Mustafa Kemal, **Nutuk**, C: II, Haz: Zeynep Korkmaz, Ankara, 1981.

AYBARS, Ergün, **İstiklal Mahkemeleri (1920-1927)**, C: I-II, İzmir, 1995.

ERTEN, Süleyman Fikri, **Antalya Vilayeti Tarihi**, İstanbul, 1940.

ERTEN, Süleyman Fikri, **Millî Mücadele'de Antalya**, Antalya Müzesi Yay. Antalya, 1996.

ÖKTEM, Haydar Rüştü, **Mütareke ve İşgal Anları**, Haz: Zeki Arıkan, T.T.K Yay. Ankara, 1991.

ÖZALP, Kazım, **Millî Mücadele I (1919-1922)**, T.T.K. Yay. Ankara, 1971.

TANRIÖVER, Hamdullah Suphi, **Dağ Yolu 1**, Haz. Fethi Tevetoğlu, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay. Ankara, 1987.

TANRIÖVER, Hamdullah Suphi, **Dağ Yolu 2**, Haz. Fethi Tevetoğlu, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay. İzmir, 1987.

TANRIÖVER, Hamdullah Suphi, **Günebakan**, Haz. Fethi Tevetoğlu, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay. İzmir, 1987.

V. KAYNAK ESERLER

A) KİTAPLAR

AKÇURA, Yusuf, **Yeni Türk Devletinin Öncüleri**“1928 Yılı Yazıları”, Haz: Nejat Sefercioğlu, Ankara, 1981.

AKIN, Rıdvan, **TBMM Devleti (1920-1923 Birinci Meclis Döneminde Devlet Erkleri ve İdare)**, İletişim Yay. İstanbul, 2001.

AKSOY, İlhan, **Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi**, 5. Baskı, Ankara, 2006.

AKŞİN, Sina, **İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1983.

AKYÜZ, Yahya, **Türk Eğitim Tarihi Başlangıçtan 1982'ye**, Ankara, 1982.

ARMAOĞLU, Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi tarihi**, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul, 1983.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C: 1-3, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1989.

BAŞAR, Erdoğan, **Millî Eğitim Bakanlarının Eğitim Faaliyetleri (1920-1960)**, İstanbul, 2004.

BAYDAR, Mustafa, **Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Anıları**, Mentesh Kitabevi, İstanbul, 1968.

BAYUR, Hikmet, **XX. Yüzyılda Türklüğün Tarih ve Acun Siyaseti Üzerindeki Etkileri**, T.T.K. Yay., Ankara, 1974.

BIYIKLIOĞLU, Tevfik, **Trakya'da Millî Mücadele**, C: 1, Ankara, 1955.

Cumhurbaşkanları, Başbakanlar ve Millî Eğitim Bakanlarının Millî Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçleri, MEB Yay. Ankara, 1946.

BULUT, Sedef, **Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi**, 5. Baskı, Ankara, 2006.

CİCİOĞLU, Hasan, **Türkiye Cumhuriyetinde İlk ve Orta Öğretim**, A.Ü. Eğitim Fakültesi Yay., Ankara, 1985.

ÇAKAN, Işıl, **Türk Parlamento Tarihinde II. Meclis**, Çağdaş Yay. İstanbul, 1999.

ÇELEBİ, Mevlüt, **Millî Mücadele Döneminde Türk İtalyan İlişkileri**, Stratejik Araştırmalar Merkezi Yay. Ankara, 1999.

ÇİMRİN, Hüseyin, **Antalya Kent Kronolojisi**, Antalya Ticaret ve Sanayi Odası Yay. Antalya, 2005.

ÇOKER, Fahri, **Türk Parlamento Tarihi (TBMM I. Dönem 1920-1923)**, TBMMVY. Ankara, 1980.

DEMİREL, Ahmet, **Birinci Mecliste Muhalefet (İkinci Grup)**, 2. Baskı, İletişim Yay. İstanbul, 1995.

ERDAL, İbrahim, **Mübadele (Uluslaşma Sırasında Türkiye ve Yunanistan 1923–1925)**, IQ Kültür Sanat Yay. İstanbul, 2006.

ERGÜN, Mustafa, **Atatürk Devri Türk Eğitimi**, Ocak Yay. 2. Baskı, Ankara, 1997.

EZHERLİ, İhsan, **TBMM (1920–1986)**, TBMM Basımevi, Ankara, 1986.

GRASSI, Fabio L., **İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923 Kamuoyu ve Dış Politika)**, (Çev: Nevin Özkan, Durdu Kundakçı), Yapı Kredi Yay. İstanbul, 2003.

GOLOĞLU, Mahmut, **Cumhuriyete Doğru (1921-1922)**, Goloğlu Yay., Ankara, 1971.

GOLOĞLU, Mahmut, **Üçüncü Meşrutiyet (1920)**, Başnur Matbaası, Ankara, 1970.

GÖNLÜBOL, Mehmet / SAR, Cem, **Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938)**, ATAM. Yay., Ankara, 1990.

GÜÇLÜ, Muhammet, **XX. Yüzyılın İlk Yarısında Antalya**, Antalya Ticaret ve Sanayi Odası Yay. Antalya, 1997.

HATİPOĞLU, M. Murat, **Yakın Tarihte Türkiye ve Yunanistan (1923-1954)**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1997.

IRMAK, Sadi, **Atatürk (Bir Çağın Açılışı)**, İnkılâp Yayınevi, İstanbul, 1984.

İĞDEMİR, Uluğ, **Yılların İçinden (Makaleler, Anılar, İncelemeler)**, T.T.K. Yay. Ankara, 1976.

İSKİT, Servet, **Türkiye'de Matbuat İdareleri ve Politikaları**, İstanbul, 1943.

KARAL, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi**, C. 5, T.T.K. Yay., Ankara, 1983

KARAL, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi**, C, 6, T.T.K. Yay., Ankara, 1983.

KOCATÜRK, Utkan, **Atatürk Çizgisinde Geçmişten Geleceğe (Atatürk ve Yakın Tarihimize İlişkin Görüşmeler, Araştırmalar, Belgeler), Atatürk Araştırma Merkezi Yay.** Ankara, 2005.

KOZANOĞLU, Zeynep, **Vatan, Hürriyet, Ekmek (Birinci Dönem TBMM Tutanaklarından Notlar)**, AKM Yay. Ankara, 2000.

KÖSTÜKLÜ, Nuri, **Millî Mücadele'de Denizli, Isparta ve Burdur Sancakları**, Ankara, 1999.

KURAT, Yuluğ Tekin, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Paylaşılması**, 2. Baskı, Ankara, 1986.

KURTCEPHE, İsrail, **Türk-İtalyan İlişkileri (1911-1916)**, T.T.K. Yay., Ankara, 1995.

KUTAY, Cemal, **Türk Ocakları ve Türk Milliyetçiliği**, Ankara, 1995.

MUTLU, N. Yücel, **Lozan'da Mübadele veya memleketin Türk Nüfusunun Arttırılması**, Ankara, Kasım-2005

OBA, Ali Engin, **Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu**, İmge Kitabevi, Ankara, 1995.

ORKUN, Hüseyin Namık, **Türkçülüğün Tarihi**, Ankara, 1977.

ÖZODAŞIK, Mustafa, **Cumhuriyet Dönemi Yeni Bir Nesil Yetiştirme Çabaları (1923-1950)**, Çizgi Kitabevi, Konya, 1999.

ÖZTÜRK, Kazım, **Türk Parlamento Tarihi (TBMM II. 1923-1927)**, TBMMVY. Ankara, 1980.

SHAW, Stanford J./ Ezel Kural, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, C: II, Çev: Mehmet Harmancı, E Yay., İstanbul, 1983.

SARINAY, Yusuf, **Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları**, İstanbul, 1994.

SERASLAN, Halim, **Hamdullah Suphi Tanrıöver**, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1995.

SOYSAL, İsmail, **Türkiyenin Siyasal Andlaşmaları**, C. 1, T.T.K. Yay., Ankara, 1983.

ŞİMŞİR, Bilal N., **Atatürk Dönemi İncelemeler**, Atatürk Araştırma Merkezi Yay. Ankara, 2006.

TANÖR, Bülent, **Kurtuluş, Kuruluş**, Cumhuriyet Kitapları, 7. Baskı, İstanbul, 2006.

TANSEL, **Selahattin, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar III**, MEB Yay. İstanbul, 1991.

TEVETOĞLU, Fethi, **Hamdullah Suphi Tanrıöver**, Ankara, 1986.

TOSUN, Ramazan, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi (Kuruluş Dönemi)**, Erciyes Üni. Yay., Kayseri, 1994.

TOSUN, Ramazan, **Türk-Rum Nüfus Mübadelesi ve Kayseri'deki Rumlar**, Niğde, 1998.

TUNAYA, Tarık Zafer, **Türkiye'de Siyasal Partiler**, C:1, İletişim Yay. İstanbul, 1998.

TURAN, Mustafa, **Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi**, 5. Baskı, Ankara, 2006.

ULUATAM, Özhan, **Geçmiş Bakmak (Cumhuriyet Dönemi İktisadi, Mali, Siyasi Olaylar Kronolojisi 1920–2000)**, İmaj Yay. Ankara, 2000.

YALÇIN, E. Semih –KOCA, Salim, **Mustafa kemal Paşanın Anadolu'ya Geçişi**, Berikan Yay., Ankara, 2005.

YAŞA, Memduh, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi (1923-1978)**, Akbank Kültür Yay., İstanbul, 1980.

YÜCEER, Saime, **Bursa'nın İşgal ve Kurtuluş Süreci**, Uludağ Üni. Yay. Bursa, 2001.

B) MAKALELER

ACAROĞLU, M. Türker, “Tanrıöver ve Gagauzlar”, **TYD.**, C: 6, sayı: 2, Şubat 1967, s. 80.

AKİFOĞLU, Mazhar, “Çok Aziz Örnek İnsan Ağabeyim Hamdullah Suphi”, **TYD.**, sayı: 336, Haziran 1967, s. 76-78.

CANSEVER, Hasan Ferit, “Rahmetli Hamdullah Suphi Tanrıöver”, **TYD.**, C: 6, sayı: 2, Şubat 1967, s. 12-15.

CANSEVER, Hasan Ferit, “Türk Ocağı’nın Doğuşundaki Sebep ve Saikler”, **TYD.**, 9 Aralık 1959, s. 45-47.

ÇELEBİ, Mevlüt, “İtalyan Sömürgeciliğinin Hedef Kenti Antalya”, **Son Bin Yılda Antalya Sempozyumu**, Akdeniz Üni. Yay., Antalya, 2006, s. 169-186.

ÇELEBİ, Mevlüt, “Oriente Moderno Dergisi'nde Türkiye (1921–1922)”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C: 11, sayı: 31, Ankara, Mart 1995, s. 259-281.

ÇİNER, Sadık, “Büyük Vatan Evladı”, **TYD.**, C: 6, sayı: 2, Şubat 1967, s. 52-54.

DEVELİOĞLU, Burhanettin, “Hamdullah Suphi ile 55 Sene”, **TYD.**, C: 6, sayı: 2, Şubat 1967, s. 68-69.

ERMAN, Hasan, “Hamdullah Suphi Tanrıöver’i Son Ziyaret”, **TYD.**, C: 6, sayı: 2, Şubat 1967, s. 91.

ERTEZ, Dr. Hikmet, “Tanrıöver’in Ardından”, **TYD.**, C: 6, sayı: 2, Şubat 1967, s. 93-94.

ESİN, Emel, “Hamdullah Suphi Bey Hakkında Çocukluk Hatıralarım”, **TYD.**, C: 6, sayı: 2, Şubat 1967, s. 21-22.

GÜRKAN, Kazım İsmail, “Hamdullah Suphi Büyük Hatip”, **TYD.**, C: 6, sayı: 2, Şubat 1967, s. 18-20.

GÜVEN, Ferit Celal, “Hamdullah Suphi ve Anılarım”, **TYD.**, C: 6, sayı: 2, Şubat 1967, s. 70-71.

KARLIKLI, İhsan, “Türk Ocağı ve Hamdullah Suphi”, **TYD.**, C: 6, sayı: 2, Şubat 1967, s. 63-65.

KESİK, Muharrem, “Antalya’ya Yapılan İlk Akınlar ve Şehrin Selçuklu Hâkimiyeti Altına Girmesi”, **Son Bin Yılda Antalya Sempozyumu**, Akdeniz Üni. Yay., Antalya, 2006, s. 1-8.

KÖSTÜKLÜ, Nuri, “İtalyan İşgal Metodu ve Antalya” **Son Bin Yılda Antalya Sempozyumu**, Akdeniz Üni. Yay., Antalya, 2006, s. 187-197.

ÖCAL, F. Cemal Oğuz, “Hamdullah Suphi Tanrıöver’in Ölümü ve Bize Düşen Vazifeler”, **TYD.**, C: 6, sayı: 2, Şubat 1967, s. 648-652.

REEL, A. Hidayet, “Milliyetçi ve Medeniyetçi Lider Hamdullah Suphi Tanrıöver”, **TYD.**, C:6, sayı: 2, Şubat 1967, s. 101-103.

SARIÇELİK, Kerim, “Birinci Dünya Savaşı’nda Osmanlı Devleti’nin İtilaf Devletlerine Karşı Anadolu’nun Akdeniz Kıyılarında Aldığı Bazı Tedbirler”, **S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, sayı: 21, Konya, 2007, s. 173-189.

SOFUOĞLU, M. Zeki “Hamdullah Suphi Tanrıöver’in Ardından”, **TYD.**, C: 6, sayı: 2, Şubat 1967, s. 113-114.

ŞAPOLYO, Enver Behnan, “Millî Mücadele’de Hamdullah Suphi”, **Türk Kültürü Dergisi**, sayı: 45, Temmuz 1966, s. 799-802.

ŞAHİN, Naci, “Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Antalya’da Yer Adları”, **Son Bin Yılda Antalya Sempozyumu**, Akdeniz Üni. Yay., Antalya, 2006, s. 117-138.

ŞİMŞEK, Halil, “Millî Mücadele’de Antalya Bölgesi”, **Son Bin Yılda Antalya Sempozyumu**, Akdeniz Üni. Yay., Antalya, 2006, s. 225-245.

TANRIÖVER, Hamdullah Suphi, “İstiklal Marşı”, **Kızıl Elma Dergisi**, sayı:9, 26 Aralık 1947, s. 9-10.

TANRIÖVER, Hamdullah Suphi, “Reşat Nuri Güntekin”, **TYD.**, sayı:264, Ocak 1957, s. 481.

TANRIÖVER, Hamdullah Suphi, “Türk Ocağının Tarihçesi ve İftiralara Karşı Cevaplarımız”, **TYD.**, sayı: 36/230, Aralık 1930, s. 55-61.

TEVETOĞLU, Fethi, “Ocağımızın Büyük Evladı Hamdullah Suphi Tanrıöver”, **TYD.**, C: 6, sayı: 2, Şubat 1967, s. 105-107.

TIZLAK, Fahrettin, “Teke Eli’nde Sosyal Karışıklıklar”, **Son Bin Yılda Antalya Sempozyumu**, Akdeniz Üni. Yay., Antalya, 2006, s. 27-50.

TOSUN, Ramazan, “Lozan ve Azınlıklar”, **Selçuk Üni. Ata Dergisi**, sayı:10, Konya, 2002, s. 93-120.

TOSUN, Ramazan, “Türk-Rum Nüfus Mübadelesi ve Antalya”, **Son Bin Yılda Antalya Sempozyumu**, Akdeniz Üni. Yay., Antalya, 2006, s. 245-254.

YALÇIN, Semih, “Misak-ı Millî ve Lozan Barış Konferansı Belgelerinde Musul Meselesi”, **Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası**, Haz: Berna Türkdoğan, Ankara, 2000, s. 318–322.

YILDIRIM, İsmail, “Atatürk Dönemi Demiryolu Politikasına Bir Bakış”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C: XII, Temmuz 1996, Sayı 35, s. 387–397.

YILMAZ, Ejder, “Bir Meslek Olarak Dünden Yarına Doğru Avukatlık”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 44, sayı. 1-4, Ankara, 1995, s. 192-208.

YUND, Kerim, “Hamdullah Suphi Tanrıöver ile İlgili Anılarım”, **TYD.**, sayı: 336, Haziran 1967, s. 38-41.

ZOBU, Vasfî Rıza, “Mürşidim Tanrıöver”, **TYD.**, C: 6, sayı: 2, Şubat 1967, s. 118-120.

VI. TEZLER

ÇATLIK, Arzu, “Hamdullah Suphi Tanrıöver’in Türk Milliyetçiliği Tarihindeki Yeri”, (Yayınlanmamış Y.Lisans Tezi), Hacettepe Üni., Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara, 1997.

ORAN, Nebahat, Antalya Milletvekili Rasih (Kaplan) Bey’in I. ve II. Dönem TBMM’ndeki Siyasi Faaliyetleri, (Yayınlanmamış Y.Lisans Tezi), Atatürk Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 1997.

TEZCAN, Cezmi, “Tekalif-i Harbiye ve Tekalif-i Milliye Örneklerinde Savaş Dönemleri Mali Politikaları”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üni., Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2005.

VII. İNTERNET ADRESLERİ

www.wikipedia.org

EKLER

MİLLET MECLİSİ ÜYESİ
HAL TERCÜMESİ KÂĞIDI ÖRNEĞİ

24

Adı ve Soyadı	Ali Vefa Seyhanlı	İmi rütbesi	.
Babasının ve Anasının adı	Muhammed Naim Meliha	Mesleki ve işi- gücü	Mülkiye Mesleğinde I.S.Kaymakam
Doğum yeri ve tarihi	Kıbrıs adası- Mahsusa kasabası 1288	Yedek Subay ise şubesi ve sicil No. su	
Tahsili	Mülkiye Mektebi	Evlü olup olma- dığı, kaç çocuğu bulunduğu	Evlü çocuksuz
Bildiği diller	Az Fransızca ve arapça	Seçimden evvel- ki iş durumu	Mutasarrıflık
İhtisası	.	Memur olup olmadığı	Mutasarrıf
Eserleri	.	Mebuslukları	Mülkiye Müfettişliği

İlk Büyük Millet Meclisinden sonra Mutasarrıflık ve Valilik yaparak en son memuriyetim olan Mülkiye Başmüfettişliğinden emekliyim.

Ali Vefa Seyhanlı

Birinci Dönem Haltercumesinden :

3.Eylül.1313 tarihinde Suriye Vilayeti Maiyet memurluğu görevi ile Devlet hizmetine katılan muhsileyh sırasıyla Su Şehri, Mecitözü, Maan, Salt, Menemen, Finikiye ve Korkuteli kaymakamlıklarında bulunmuş ve 8.Mayıs.1336 tarihinde Antalya Mebusluğu ile Meclise iltihak ederek 10.Ağustos.1339 tarihine kadar ifayı hizmet etmiş ve bilahire Kayseri Sancağı Mutasarrıflığı ve Valiliği ve I.Sınıf Mülkiye Müfettişliğinde bulunduktan sonra 9.1.1933 tarihinde emekliye çıkarılmıştır.

1Ek: Ali Vefa SEYHANLI Tercüme-i Hal Kâğıdı

Tahsis No. : 11691 - 523

Divan tescil No : 89786

İçişleri Bakanlığınca Bağlanacak Yetim Maaşlarına Mahsus Bordrodur

İstinkak Sahibinin Adı, Soyadı ve Memuriyeti	Aylığı Lira K	Aylığın Başlangıcı	Doğum Günlemeci	Verileceği yer	Borcu ve Düşünceler
Ali Vefa Seyhanlı Mülkiye Baş Müfettişliğinden emekli					
Eşi Emine Firdevs Seyhanlı	206 -	1/10/1953	1897	Beşiktaş	
	206 -				2341/16.11.93

- 1 - İşbu maaş 5434 sayılı kanunun geçici 32 inci maddesine göre bağlanmıştır.
- 2 - İşbu maaş 1683 sayılı kanuna göre muhassas emekli maaşının 5434 sayılı kanuna göre yükseltilecek miktarında tahsis edilmiştir.

Kanuna uygundur. 74/11/1953

Memur Şef 2. Ş. Md. Gn. Md.

1/10/1953 den itibaren 206 = Lira

kuruluş Sayıştayca tetkik ve tescil olunmuştur.

17/11/1953

Mürakip

2 Ek: Yetim Maaş Bordrosu

25

Türkiye Büyük Millet Meclisi Birinci Döneminde Antalya Milletvekili Halil İbrahim in kısa özlüğüdür.

Adı ve Soyadı [°]	Halil İbrahim Özkaya	Eserleri	Tab edilmiş eseri yoktur
Babasının ve anasının adı	Meimet Nimet	İlim rütbesi	Öğretmen
Doğum yeri	Antalya	Seçimden evvelki mesleki ve işi götü	Antalya Öğretmen Okulu Öğretmeni ve avukat
Doğum tarihi	1308 Bin Üçyüz sekiz	Milletvekilliği zamanında evli olup olmadığı ve kaç çocuğu bulunduğu	Evli değilim.
Öğrenimi	Konya İdadisi ve İstanbul hukuk fakültesi mezünü	Osmanlı Meclisi Mebusanında Milletvekilliği varsa seçim yerleri	Millet vekilliği çağında Osmanlı meclisi mebusanı tarihe karıştı
Bildiği diller	Fransızca	öldü ise ölüm tarihi	Ölü değildir
Neden uzmanlığı olduğu	Hukuk ve İktisat		

Hayatının türlü değişikliklerine ait tamamlayıcı bilgiler

Tahsil hayatımı bitirir bitirmez serberliğin ilanı üzerine askere alındım. Yedek subay olarak Çanakkale savaşında bulundum. Bir derece fahri terfi ile kaptan rütbesine gonderildim. Terhisden sonra memleketime döndüm. Antalyaya geldim. Burada öğretmen ve avukatlık yaparken yeni teşekkül eden (Antalya İhtiyat zabitan ve münevveran) cemiyeti reisliği ile müdafai hukuk cemiyeti azalığında çalıştım. Bu arada İtalyanlar tarafından vurulan Ülü Haşmet için kurulan muhtelit tahkik komisyonu azalığında bulundum. Birinci büyük millet meclisi üyeliğine seçildim. Yaşımın küçüklüğü hakkında vaki itiraz ret ve mebusluğum kabul edildi.

Mecliste devamlı surette İktisat encümeni nazbata muharrirliğinde ve İktisat

[°] Soyadı Kanunundan evvel üyelerin adleri için aldıkları soyadı konulur.

3 Ek: Halil İbrahim ÖZKAYA Tercüme-i Hal Kağıdı

27

Türkiye Büyük Millet Meclisi Birinci Döneminde Antalya..... Milletvekili Hasan Tahsin..... in kısa özlüğüdür.

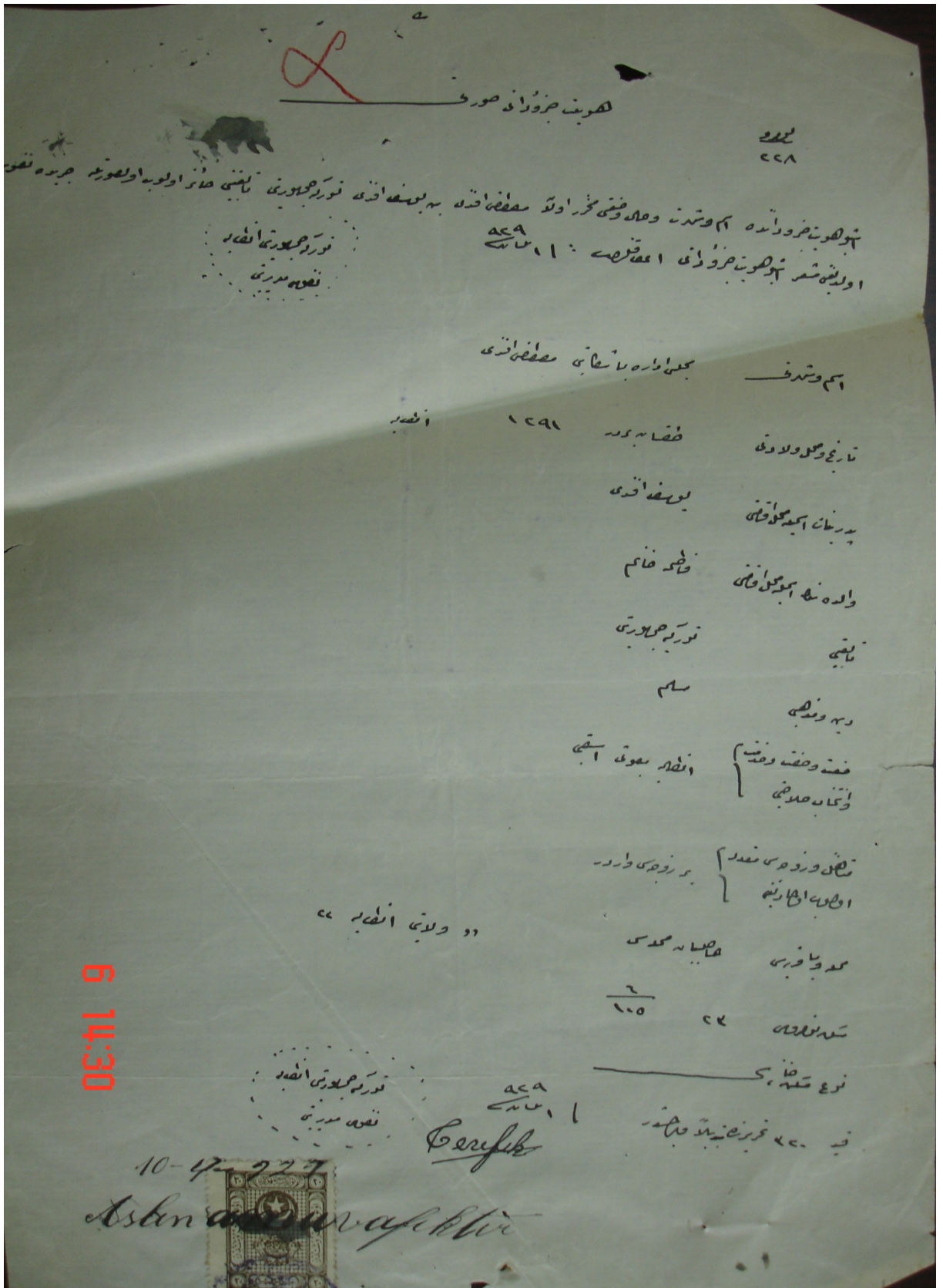
Adı ve Soyadı [*]	Hasan Tahsin SÜRENKÖK	Eserleri	Yok
Babasının ve anasının adı	Ölü hacı Ali buharalı, Ölü Ayşe	İlim rütbesi	Yok
Doğum yeri	Antalya	Seçimden evvelki mesleki ve işi gücü	Posta ve Telgraf Müdürlüğünden memur
Doğum tarihi	1289 (1869)	Milletvekilliği zamanında evli olup olmadığı ve kaç çocuğu bulunduğu	Evli ve hayatta yedi çocuk babası idi.
Öğrenimi	Orta	Osmanlı Meclisi Mebusanında Milletvekilliği varsa seçim yerleri	Yok
Bildiği diller	Biraz Arapça	Öldü ise ölüm tarihi	23/Eylül/1930
Neden uzmanlığı olduğu	Posta ve Telgraf		

Hayatının türlü değişikliklerine ait tamamlayıcı bilgiler

Babam rahmetli Hasan Tahsin, öğrenim nasibini doğduğu memlekette almıştır. Ailesinin akçalı yetersizliği sebebiyle öğrenimine devam imkân bulamamıştır. Maamafih bir otodidakt olarak kendisini geliştirmeye şavsamamıştır. Hayatını kazanmak mecburiyeti altında, daha 17-18 yaşlarında iken ilk önce Antalya Posta ve Telgraf idaresine intisap etmiş ve kısa süren bir adaylıktan sonra açıl memur olarak Pozantı, Halep, Manavgat ve Antalya merkezlerinde vazife görmüş ve daha sonra da Akseki ve Burdur merkezleri Posta ve Telgraf Müdürlüklerinde bulunmuştur. Burdur Müdürü iken (1318 veya 1319) Abdülhamit devri Posta ve Telgraf Nezaretinin haksız bir kararı ile görevinden azledilerek bir yıl kadar açıkta kaldıktan sonra

[*] Soyadı Kanunundan evvel ölenlerin ailelerinin aldıkları soyadı konulur.

4 Ek: Hasan Tahsin SÜRENKÖK Tercüme-i Hal Kağıdı

5 Ek: Mustafa İBRİŞİM Nüfus Sureti

28

Türkiye Büyük Millet Meclisi Birinci Döneminde ..... Antalya ..... Mustafa ..... Milletvekili ..... in kısaca özlüğüdür.			
Adı ve Soyadı [*]	Musta İbrişim	Eserleri	Yoktur
Babasının ve anasının adı	Yusuf	İlim rütbesi	yoktur
Doğum yeri	129 . ANTALYA	Seçimden evvel- ki mesleki ve işi gücü	Antalya vilâyet Encümeni daimî azası ve Belediye reisi
Doğum tarihi	ANTALYA	Milletvekilliği zamanında evli olup olmadığı ve kaç çocuğu bulunduğu	Evli idi ve 5.çocuğu vardır.
Öğrenimi	Rüştiye Mektebi	Osmanlı Meclisi Mebusasında Milletvekilliği varsa seçim yerleri	Yoktur .
Bildiği diller	----- -----	öldü ise ölüm tarihi	II/ Haziran / 1944
Neden uzmanlı- ğı olduğu	-----		
Hayatının türlü değişikliklerine ait tamamlayıcı bilgiler			
<p>Devlet isine , memleketi olan Antalyada Meclis idare mülahazemeti ile başlamış orada sırasile Başkâtip, İdare azalığı, Encümen daimî azalığı ve nihayet birçokkere Belediye reisliğine kadar çıkmıştır . bu arada Antalya Müdafai milliye cemiyetini birkaç arkadaşile kurup ayrılmadan tem bir mücadele ile çalışmıştır .Kurtuluş hareketinin başlangıcından sonuna kadar müteakip senelerde rahmetli babam bir çok vatanî işlerde direktifli ve direktifsiz işleri ve emirleri almış ve ifa etmiştir</p> <p>Bütün bunlar işlerin ceryan yeri olan Antalyanın Arşivlerinde vardır ve olması lâzımdır .</p> <p style="text-align: right;">Oğlu : Fuad İbrişim</p>			

[*] Soyadı Kanunundan evvel âlemlerin aile için aldıkları soyadı konulur.

4-X-1944

6-X-1944

6 Ek: Mustafa İBRİŞİM Tercüme-i Hail Kâğıdı

آقره
۲۹۱/۱۴۱۲

باسمہ و ملت
قلم مخصوص مدیریتی
عدد

داخلہ وقتاً جیدہ

تذکرہ

۱۱/۱۸/۱۹۱۲ تا ۱۲/۱۹۱۲ اور جملہ مدیریتی عملیاتی ۱۲۹۶
۲۸۸۶۲

جواباً

تک دولتی انجمنہ دائمی اعضاءہ کیلئے انفصلیہ معقولہ انتخاب لیکن اولاد معقولہ
مطرحہ بیک ہزار ہندہ اولاد مجلس و نہ سندہ یہی بیک یوز وقتہ غرضتہ
اولیٰ مبلغ ضروریہ بیک سز بونیکر مورخہ و شک تک دولتی انجمنہ
دائمیہ و یقینتہ کہ کذینہ قرینہ ارسالات قیدی حوریتہ حوالہ ملاحظہ وقتہ
تذکرہ انتہائی مخصوص ۱۱/۱۴/۱۹۱۲ تا ۱۲/۱۹۱۲ و ۱۳/۱۹۱۲
مبارک و کمال انساخانہ اولیٰ قریباً توڑ کر پورن ملکہ مجلس ادارہ
۱۴/۱۹۱۲ تا ۱۵/۱۹۱۲ و ۱۶/۱۹۱۲ تا ۱۷/۱۹۱۲
عہدہ کیفیت اولیٰ لفظ

بہ و کل

۱۴/۱۹۱۲

جواباً یا زبلہ حق اوراقہ ، جواب اولیٰ بیچرانک تاریخ و نومبر ۱۹۱۲ درسی رجا اولیٰ

030 | 10 | 1 | 4 | 23 | 112

7 Mustafa Bey'in Harcırahının Ödenmesi İçin Başvekâletin Yazısı

راضه و كالتى صلحه

انقلبه و يوقى و بسندى بخدم اوليونه هبه ارايه و به مقدمه بولاله و تقاعد اعزازم ستمه تقاعد اوليونه
 عدنه خدمه جدول مقام اوليونه ١٤٩٩ و ١٤٩٩ نوڤه ١٤٩٩ و ١٤٩٩ نوڤه ١٤٩٩ و ١٤٩٩ نوڤه ١٤٩٩ و ١٤٩٩ نوڤه ١٤٩٩ و ١٤٩٩ نوڤه ١٤٩٩
 خدمه بولقدى عدنه تقاعد و بولقدى ابدان حاد ابدان حاد و بولقدى ابدان حاد ابدان حاد و بولقدى ابدان حاد ابدان حاد
 اوليونه ماله بولقدى بولقدى بولقدى بولقدى بولقدى بولقدى بولقدى بولقدى بولقدى بولقدى بولقدى بولقدى بولقدى بولقدى بولقدى
 ماوه بولقدى بولقدى بولقدى بولقدى بولقدى بولقدى بولقدى بولقدى بولقدى بولقدى بولقدى بولقدى بولقدى بولقدى بولقدى بولقدى
 عدنه بولقدى بولقدى بولقدى بولقدى بولقدى بولقدى بولقدى بولقدى بولقدى بولقدى بولقدى بولقدى بولقدى بولقدى بولقدى بولقدى
 اعزاز بولقدى بولقدى بولقدى بولقدى بولقدى بولقدى بولقدى بولقدى بولقدى بولقدى بولقدى بولقدى بولقدى بولقدى بولقدى بولقدى
 آتوږه بولقدى بولقدى بولقدى بولقدى بولقدى بولقدى بولقدى بولقدى بولقدى بولقدى بولقدى بولقدى بولقدى بولقدى بولقدى بولقدى
 بولقدى بولقدى بولقدى بولقدى بولقدى بولقدى بولقدى بولقدى بولقدى بولقدى بولقدى بولقدى بولقدى بولقدى بولقدى بولقدى بولقدى
 بولقدى بولقدى بولقدى بولقدى بولقدى بولقدى بولقدى بولقدى بولقدى بولقدى بولقدى بولقدى بولقدى بولقدى بولقدى بولقدى بولقدى
 بولقدى بولقدى بولقدى بولقدى بولقدى بولقدى بولقدى بولقدى بولقدى بولقدى بولقدى بولقدى بولقدى بولقدى بولقدى بولقدى بولقدى

١٤٩٩

١٤٩٩

١٤٩٩

M.S.
 20/4/29

376

Tiaie ve Tahisi Maadul
 22/4/29

S
 535

Enver B
 20/4/29

$$\frac{\phi}{6}$$
 2315
 2415

8 Ek: Mustafa İBRİŞİM Dâhiliye Vekâletine Yazdığı Yazı

Nüfus Kayıt Örneği									
Künye kitliğinde yazılı olduğu yer	İli	İçesi	Bucağı	Mahallesi	Sokağı	Köyü	Hane No.	Cilt No.	Sabife No.
Adı ve soyadı	antalya	akseki	merkez	fabılar			196	1	198
Babasının adı ve soyadı	İli	İçesi	Anasının adı ve soyadı	Doğduğu tarih	Doğum yeri	Medeni hali	Dini	Nüfus siciline tarih ve sureti kaydı	Yefat, Nikaht, Boşanma, yer değişikliği tashihisi ve sure gibi mahallat burda gösterilecektir.
mevret rasih Kaplan	mevret rasih Kaplan	mevret rasih Kaplan	İli	12.99	fabılar	evli	İslam	1920 13.0.1920 Tarih: 23-9-1951 günde ve 28.95 Nüfus Kanununa göre	19-11-1952 günde ve 23-9-1949 gün de 23-9-1949 gün de 23-9-1949 gün de 23-9-1949 gün de
Şi Hatice Kaplan	Şi Hatice Kaplan	Şi Hatice Kaplan	İli	1314	fabılar	evli	İslam	1320 Tarih: 23-9-1951 günde ve 28.95 Nüfus Kanununa göre	23-9-1949 gün de 23-9-1949 gün de 23-9-1949 gün de 23-9-1949 gün de
Mh Fatma Kaplan	Mh Fatma Kaplan	Mh Fatma Kaplan	İli	1319	fabılar	evli	İslam	1320 Tarih: 23-9-1951 günde ve 28.95 Nüfus Kanununa göre	23-9-1949 gün de 23-9-1949 gün de 23-9-1949 gün de 23-9-1949 gün de
Mh Gaye Kaplan	Mh Gaye Kaplan	Mh Gaye Kaplan	İli	1322	fabılar	evli	İslam	1320 Tarih: 23-9-1951 günde ve 28.95 Nüfus Kanununa göre	23-9-1949 gün de 23-9-1949 gün de 23-9-1949 gün de 23-9-1949 gün de
oğla ofmet zeynel Kaplan	oğla ofmet zeynel Kaplan	oğla ofmet zeynel Kaplan	İli	18.01.1952	Kayda m y gün dnr 18.01.1952	evli	İslam	1320 Tarih: 23-9-1951 günde ve 28.95 Nüfus Kanununa göre	23-9-1949 gün de 23-9-1949 gün de 23-9-1949 gün de 23-9-1949 gün de
alidun Kaplan	alidun Kaplan	alidun Kaplan	İli			evli	İslam	1320 Tarih: 23-9-1951 günde ve 28.95 Nüfus Kanununa göre	23-9-1949 gün de 23-9-1949 gün de 23-9-1949 gün de 23-9-1949 gün de

10 Ek: Rasih KAPLAN Nüfus Sureti Örneği

T. C.
MILLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI
Özlük İşleri Genel Müdürlüğü
Sayı 22/3267-1979

669 Sayılı Kanuna göre Emekli, Dul ve Yetim maaşlarının yükseltilmesine
ait Hesap Mürakkeresi ve tescil belgesidir.

EMEKLİ MAAŞININ HESABI

19187
184-966

Tescil No: 64551	Kaza Sıra No: 4298 Beyoğlu Mal Müdürü	669 Sayılı Kanuna göre hesaplanması gereken emekli aylığı hesabı
EMEKLİNİN		
Adı ve soyadı: Ahmet Saki		Bakanlar Kurulu Kararına bağlı cetvelin 2/1064. sıra
Memuriyeti: Siyasal Bilgiler Mülkiye Okulu		No.sunda
Asli maaşı: 125		Eşitlik aylığı: 150 / Asli maaşı: 1000 / Tutarı
Tutarı: 875		Emekli aylığı nisbeti: % 46
Emekli aylığının başlangıcı: 1. Eylül 1935		Lira Kuruş
Emekliye esas olan hizmeti: 26 Yıl 8 Ay 25 Gün		26. Yıla isabet eden aylığı: 460 00
1683 S. Kanuna bağlanan emekli aylığı: 145,80 Lira		9. Aya isabet eden aylığı: 7 50
5434 Sayılı K. geçici 51. maddesine göre % 60 zamlı emekli aylığı: Lira		7236 Sayılı Kanunla verilen % 100 zam: 468 00
5434 Sayılı K. geçici 41-45. maddelerine göre yükseltilen emekli aylığı: 408,50 Lira		279 Sayılı Kanunla verilen % 35 zam: 327 60
7236 Sayılı Kanunla yapılan % 100 zam: Lira		TOPLAM: 1263 60
279 Sayılı Kanunla yapılan % 35 zam: Lira		Alt sınıra iblağı: 1600 / 46 / 460 / 468 / 27 / 3276 / 736 / 1263,60 / 24997
Halen almakta olduğu aylık: Lira		

DUL VE YETİM MAAŞLARININ HESABI

Dul ve yetimlerin		1.1.1950 tarihinde yükseltilen aylığı		7236 ve 279 S. K. yapılan zamlı halen aldığı aylığı		669 Sayılı Kanunla bağlanan aylığın hesabı		Ayarlanan veya yükseltilen aylığı	
Emekliye yatanlığı	Adı ve soyadı	Lira	Kr.	Lira	Kuruş	Lira	Kr.	Lira	Kuruş
Eşi	Azade Derin	408,50	204 25	552	82	1263,60	631,80	631	80
		100				100			
		126360							
		631800							

Bakanlık Makamına

669 sayılı kanun gereğince 1. Mart 1966 tarihinden itibaren Azade'nin dul aylığının 631 lira 80 kuruşa yükseltilmesi tasviplerine arz olunur.

Olur / Nisan 1966

Ali Rıza Özgüç
Müsteşar Muavini
Millî Eğitim Bakanı a.

Özlük İşleri Genel Müdürü
Mahmut Yılmaz

aylığının 24/7/1965 gün ve 669 sayılı Kanun gereğince 1. Mart 1966 tarihinden itibaren 631 Lira 80 Kuruşa yükseltilmesi tasviplerine arz olunur. 22-4-1966

Mehmet Sümer
Maraşlıp

Mehmet Sümer
Maraşlıp

6
14554

11 Ek: Rasih KAPLAN'ın Emekli Olmak İçin MEB'e Yazdığı Yazı

Özlük İşleri Genel Müdürlüğü
Sayı: 212.025/1585

EMEKLİ MAAŞININ HESABI
20.5.1968

Tescil No: 88798	Kaza Sıra No: 15
EMEKLİNİN	
Adı ve soyadı: Rasih Kaplan	669 Sayılı Kanuna göre hesaplanması gereken emekli aylığı hesabı
Memuriyeti: Akseki Mer.Ok.Öğ.(Maraş Milletvekili)	Bakanlar Kurulu Kararına bağlı cetvelin ..... sıra No.sunda
Asli maaşı: 125	Eğitlik aylığı: 125 Asli maaşı: 875 Tutarı: 1000
Tutarı: 875	Emekli aylığı nisbeti: %48
Emekli aylığının başlangıcı: 1.Eylül.1945	Lira Kuruş
Emekliye esas olan hizmeti: 28.Yıl 8.Ay 18.Gün	.....28..... Yıla isabet eden aylığı: 420 00
1325 T.	.....9..... Aya isabet eden aylığı: 6 56
1688 S. Kanunla bağlanan emekli aylığı: 156,60... Lira	7236 Sayılı Kanunla verilen % 100 zam: 427 00
5434 Sayılı K. geçici 51. maddesine göre % 60 zamlı emekli aylığı: ..... Lira	279 Sayılı Kanunla verilen % 35 zam: 298 90
5434 Sayılı K. geçici 41-45. maddelerine göre yükseltelen emekli aylığı: 427,00... Lira	TOPLAM: 1152 90
7236 Sayılı Kanunla yapılan % 100 zam: ..... Lira	Alt sınıra iblağı: :
279 Sayılı Kanunla yapılan % 35 zam: ..... Lira	
Halen almakta olduğu aylık: ..... Lira	

DUL VE YETİM MAAŞLARININ HESABI

Dul ve yetimlerin		1.1.1950 tarihinde yükseltelen aylığı		7236 ve 279 S. K. yapılan zamlı halen aldığı aylığı		669 Sayılı Kanunla bağlanan aylığın hesabı		Ayarlanan veya yükseltelen aylığı	
Emekliye yakınlığı	Adı ve soyadı	Lira	Kr.	Lira	Kuruş	Lira	Kr.	Lira	Kuruş
Kızı	Fatma Kaplan	128	10	345	87	1152,90	30=345,87	345	87
		lira krş.				100			
		496	12	Evvelce					
		345	87	Budefa					
		150	25	1.3.1966 tarihinden itibaren istirdadı lazım gelen miktar.					

Bakanlık Makamına

İşlem sahibinin yetim aylığı 345,87 lira iken, Mal Müdürlüğünce çıkarılan maaş kayıt örneğinde yanlışlıkla 496,12 lira olarak gösterildiğinden 669 sayılı kanuna göre evvelce yapılan işlemin iptali ile 1.Mart.1966 tarihinden itibaren aylığının 345,82 lira olarak tashihiine, son tediye tarihine kadar her ay fazla aldığı 150,25 lira aylık farkından istirdat olunması tasviplerine arz olunur.

Olur
20/Mayıs/1968
Özlük İşleri Genel Müdürlüğü
Mahmut İlgeç

M. S. B. İlmen
Müsteşar
Millî Eğitim Bakanlığı

21.5.1968

Fahri Veli Çelebi
Kızman

12 Ek: Rasih KAPLAN Emekli Maaş Hesabı

T. C. BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞIVI

تاریخ: ۱۳۰۱/۱۰/۱۰

قوانین و مقررات
عدد

تقریر عندم مآلف
بسی مؤلف بیلد موری بونانیه قلمه استند نه
دوغریه و دوزی حیوانات بقدره دوزی قواعی
مقدرد ساعده ایسی مقده

۱۰۰ - ۱۰ - ۱۰۰۰

بنا صبه :-

تقدیر و قواعی بیلد حیوانات بقدره و زمینیه قواعی استند ایسی ارده و نه انظاره و قلمه استند ایسی
دوغریه و دوزی بقدره و قواعی موزونیه و قلمه استند ایسی ارده و نه انظاره و قلمه استند ایسی
مقدم و زمینیه و قلمه استند ایسی ارده و نه انظاره و قلمه استند ایسی ارده و نه انظاره و قلمه استند ایسی
قواعی استند ایسی ارده و نه انظاره و قلمه استند ایسی ارده و نه انظاره و قلمه استند ایسی ارده و نه انظاره و قلمه استند ایسی
ایسی ارده و نه انظاره و قلمه استند ایسی ارده و نه انظاره و قلمه استند ایسی ارده و نه انظاره و قلمه استند ایسی ارده و نه انظاره و قلمه استند ایسی
هیچان قلمه استند ایسی ارده و نه انظاره و قلمه استند ایسی ارده و نه انظاره و قلمه استند ایسی ارده و نه انظاره و قلمه استند ایسی ارده و نه انظاره و قلمه استند ایسی
مقدرد ساعده ایسی مقده
دوغریه و دوزی بقدره و قواعی موزونیه و قلمه استند ایسی ارده و نه انظاره و قلمه استند ایسی ارده و نه انظاره و قلمه استند ایسی ارده و نه انظاره و قلمه استند ایسی
ارده و نه انظاره و قلمه استند ایسی ارده و نه انظاره و قلمه استند ایسی ارده و نه انظاره و قلمه استند ایسی ارده و نه انظاره و قلمه استند ایسی ارده و نه انظاره و قلمه استند ایسی

انقادی
محمد علی

010 | 10 | 7 43 35

5

13 Ek: Ahmet SAKİ Bey'in Finike İskelesi'nin İhracata açılması İçin Verdiği Takrir

450

NÜFUS KAYIT ÖRNEĞİ

Nüfus kütüğünde yazılı olduğu yer		İli	İlçesi	Bucağı	Mahallesi	Sokağı	Köyü	Clt No.	Sayfa No.	Hane No.
Adı ve Soyadı	Babasının adı ve soyadı	Antalya	Merkez	Merkez	Barbaros			33	8	6
1 Kandırlı zade Hasan	Hacı Mehmet		Anasının adı ve soyadı	Doğduğu tarih	Doğum yeri	Medeni hali	Cinsiyeti	Nüfus siciline ne şekilde ve hangi tarihte kaydedildiği		Ölüm, nikah, boşanma, yer değiştirme, tashih gibi bilgiler
			Ayşe	1275	Antalya	Dul	Erkek	1321 Nüfus defteri	20.12.1933	
				Kayıtlı uygundur	5.1.1972					

NOT: 1 - Son künyenin altına kaydına uygun olduğu yazılarak resmi mühür ve imza ile tasdik olunması zorunludur.
2 - ( ) Gayri müsülmlerin mezhebi de yazılacaktır.

14 Ek: Hasan Sıtkı Bey Nüfus Kayıt Örneği

450

تاریخ	انتظامیه	آقای مهندس اول مراد مائوری	آنتظامیه سنه ۱۲۸۲ خورشیدی کتبه مرکزی ریاست
مردم	محمد علی	مأمور کتبه آقای مراد مائوری	دعوت و دعوتی
تاریخ	۱۳۰۷	مسئله آقای محمد علی	۲۵
تاریخ	۱۳۰۷	تاریخ آقای محمد علی	۱۴
تاریخ	۱۳۰۷	تاریخ آقای محمد علی	۱۴
تاریخ	۱۳۰۷	تاریخ آقای محمد علی	۱۴

در سنه ۱۳۰۷ خورشیدی در شهر کتبه سلم شهر کتبه فارسی و عربی اولم . بر پایه توره کتبی و در سال ۱۳۰۸ خورشیدی بر پایه کتبه اخبار کتبه ایستادند تا سنه ۱۳۰۹ خورشیدی تا
 سنه ۱۳۰۹ خورشیدی در شهر کتبه سلم شهر کتبه فارسی و عربی اولم . بر پایه توره کتبی و در سال ۱۳۰۸ خورشیدی بر پایه کتبه اخبار کتبه ایستادند تا سنه ۱۳۰۹ خورشیدی تا
 سنه ۱۳۰۹ خورشیدی در شهر کتبه سلم شهر کتبه فارسی و عربی اولم . بر پایه توره کتبی و در سال ۱۳۰۸ خورشیدی بر پایه کتبه اخبار کتبه ایستادند تا سنه ۱۳۰۹ خورشیدی تا
 سنه ۱۳۰۹ خورشیدی در شهر کتبه سلم شهر کتبه فارسی و عربی اولم . بر پایه توره کتبی و در سال ۱۳۰۸ خورشیدی بر پایه کتبه اخبار کتبه ایستادند تا سنه ۱۳۰۹ خورشیدی تا

حسن سیتکی
 ۱۳۰۷

۱۳۰۷
 حسن سیتکی

15 Ek: Hasan Sıtkı Bey Tercüme-i Hal Kağıdı

آفره
۲۲۹-۹-۱۸

تورکیا
بوزور دولت کتبی
اسپرنای
قائم مقام

بو یوزور دولت مجلس ریاست جلیده

استان بولده بائی صد ملان و ارضینه بائی حد لوزده بونوس و جنه غنلده کچمه سی
یه قصعاع تعقیب ایله کجده سیاست ایچی ایله بودرده اموال منته نه اولانه پر بایلا
اونته صامعه اوزره اولرین حد ایوزر برطضه ده تکلیف اولانه بیل
اشراقده ببل اولده سنک ایچاره طابدی و جنی بولرین حد ایوزر تقسیم
میدانی ایله قیلده سنه فحیح منظره کی کوز بوزور اوکنده ایله بولونه ده نظیره کی
اهدائی هوید فر ایوزر کیفیت عالی و کمال جلیده سنه شفاک سوال
ایرتم خدمت
۱۹

انظاره معبوتی
اشخ

تورکیا بوزور دولت کتبی قیامات سازه تیایق اولرانه بوق مدتی بوزور دولت کتوریه عاصی و مدتی

میشک امضای
ط
مقاله ایذتارک
امضای
ط
قلمداری و یا امضای
امضای
ط

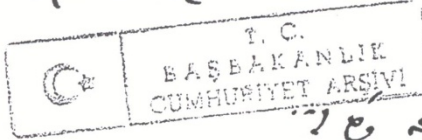

030	10			6	31	0
-----	----	--	--	---	----	---

2

17 Ek: Rasih Efendi'in Pera Palas Oteli'nin Satılmasıyla İlgili Verdiği Takrir

آقره
۱۶-۱۰-۲۹

تورکیا بویونک ملت مجلسی
ایجرا وکیللری هیئتی ریاستی
قبر مخصوص مدبری
عدد

عجده سادیه عتیبه مع

تذکره

۲
۱۷۶

دین و اوقاف معینه ارامه ایسینه حده آرمون کونک
مهلنه تنظیمه مشه ایخ ایف طرفه ریسیون - ونام
ایسینه صاب تقیه مدینه ۱۰/۱۱/۱۹۱۰ تریک
ایسینه ک تقیه وده مدینه ۱۰/۱۱/۱۹۱۰
مدینه ۱۰/۱۱/۱۹۱۰ تریک و قداینه مدینه ۱۰/۱۱/۱۹۱۰
معدله تذکره ایله مقام تازیله کندیلده تقیه مطوع
تقیه و تقانی عدوتنه ~~تقیه و تقانی~~
ایضا مقنن جاسم ~~تقیه و تقانی~~ و تقیه تقیه
ایسینه عتیبه

۲۹/۱۰/۱۹۱۰

تذکره
تورکیا بویونک ملت مجلسی

جوانیله تقیه اوزانک جواب اولدی عیروانک نظریه ونومروستک درجه دجا اولنور.
مدینه تقیه مطوع جاسم

2-

030	10		6	31	33
-----	----	--	---	----	----

18 Ek: İcra Vekilleri Heyeti'nin, sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiyye Vekaleti'ne Rasih Efendi'in Takririyle İlgili Gönderdiği Yazı

<p>هنگامی که تقویم بر روی دیوار در دسترس بود</p>		<p>فهرست از جمع معاملات</p>		<p>مدت استفاده از سرانه بود و به</p>		<p>مدت استفاده از سرانه بود و به</p>		<p>مدت استفاده از سرانه بود و به</p>	
من	تغایر	تغایر	تغایر	تغایر	تغایر	تغایر	تغایر	تغایر	تغایر
تغییر	تغییر	تغییر	تغییر	تغییر	تغییر	تغییر	تغییر	تغییر	تغییر

ردیف	شرح	مبلغ	تاریخ	ملاحظات
۱	...	...	...	...
...	...	...	...	...
...	...	...	...	...

طرحی که ...

...

numa bilginlerin 22 mart 2014 tarihinde

29-şubat 2014 tarihinde Kütahca istiklam olun

hüce meclis idare barışıklığından da

rester ayyl suretde imphak eyledikigi ve

bilahere beleşçe reşihine tuşın edildiki

hükümetçe uluşetinden mevzuat ile meclis

26% Sicil sureti muadilafan nimsi Nethem

den anlasılmıstir

takris efsi

Hannit

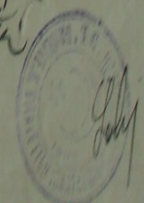

...

...

...

8 14:29

Şişen middatli hizmet centrali kordik alınur 14-14-20

Mr. D. M. v. Yer. Nishanul Mevuzi Mr. D. M. Deyfendar Tale

Yer. Nishanul Mevuzi Yer. Nishanul Mevuzi

Trat Mr. Canal Fariz

19 Ek: Mustafa İBRİŞİM Memuriyet Hizmet Cetveli

Ali Vefa Bey (SEYHANLI)

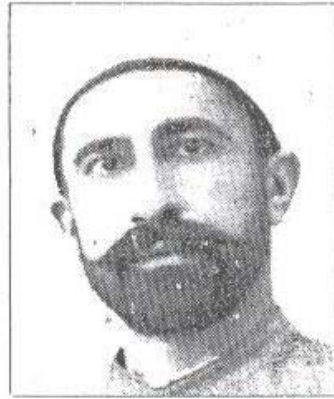
Halil İbrahim Bey (ÖZKAYA)

Mustafa Bey (İBRİŞİM)

Hamdullah Suphi TANRIÖVER

Rasih KAPLAN

Ahmet Sakı Bey

Hasan Tahsin Bey (SÜRENKÖK)

Hasan Sitki Bey

Murad Bey
* (Mahmut Murad Bey)

ÖZGEÇMİŞ

T.C.

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Özgeçmiş

Adı Soyadı:	Nedim SARIGÜZEL			
Doğum Yeri:	KAHRAMANMARAŞ			
Doğum Tarihi:	03.10.1981			
Medeni Durumu:	Bekar			
Öğrenim Durumu				
Derece	Okulun Adı	Program	Yer	Yıl
İlköğretim	Fatih Şekkeli	İlkokulu	K.Maraş	1992
Ortaöğretim	Cumhuriyet	Orta Okulu	K.Maraş	1995
Lise	Cumhuriyet	Lisesi	K.Maraş	1998
Lisans	İstanbul	Üniversitesi	İstanbul	2003
Yüksek Lisans	Selçuk	Üniversitesi	Konya	2008
Becerileri:				
İlgi Alanları:				
İş Deneyimi:				
Aldığı Ödüller:				
Hakkımda bilgi almak için önerebileceğim şahıslar:				
Tel:				
E-Posta:				
Adres				